

TË DREJTAT PRONËSORE TË GRAVE NË SHQIPËRI

Botimi i dytë 2016

United Nations
ALBANIA

TË DREJTAT PRONËSORE TË GRAVE NË SHQIPËRI

Analizë e standardeve ligjore
dhe e zbatimit të tyre në praktikë

Botimi i dytë

2016

**Të drejtat pronësore të grave në Shqipëri
Analizë e standardeve ligjore dhe e zbatimit të tyre në praktikë**

Copyright © UN Women 2016
UN Women Country Office Albania
Rr. Skenderbej, Pall. 8, ap. 29-31, Tirana, Albania
Tel: +355 4 450 2555 / 7575

Facebook: unwomenalbania

Faqosja dhe dizeno: Eduart Cani
Fotografite: Rezart Xhelo
Autore e studimit: Prof. Dr. Arta MANDRO-BALILI

Të drejtat pronësore të grave në Shqipëri është përgatitur me mbështetjen teknike dhe financiare të Entit të Kombeve të Bashkuara për Barazinë Gjinore dhe Fuqizimin e Grave (UN Women) në bashkëpunim me Ministrinë e Mirëqënies Sociale dhe Rinisë dhe Ministrinë e Drejtësisë.

Ky studim është një tjetër produkt si rezultat i bashkëpunimit midis institucioneve shtetërore dhe UN Women në kuadër të Programit të Bashkëpunimit midis Qeverisë Shqiptare dhe Kombeve të Bashkuara 2012-2016.

*Përgatitja dhe publikimi i këtij studimi është mbështetur financiarisht nga Qeveria Suedeze
Pikëpamjet e shprehura në këtë publikim janë të autores dhe nuk përfaqësojnë detyrimisht pikëpamjet e UN Women, Kombeve të Bashkuara apo të Qeverisë Shqiptare.*

PARATHËNIE

Ky studim ofron një përmbledhje të të drejtave të pronësisë së grave, duke identifikuar pengesat kryesore në gëzimin e këtyre të drejtave, që nga standardet ligjore deri te praktika e përditshme. Studimi identifikon disa nga masat e rëndësishme që duhen marrë që të drejtat pronësore të grave të respektohen e të ruhen siç duhet, duke përfshirë edhe masa të rëndësishme që konsistojnë në përmirësimin e zbatimit të legjislacionit për të drejtën dhe mundësimin e pronës në praktikë.

Gratë dhe vajzat përbëjnë pa dyshim një forcë thelbësore të një shoqërie dhe ekonomie të shëndetshme dhe produktive, ku si burrat dhe gratë mund të kontribuojnë me të gjitha mundësitë dhe kapacitetet e tyre. Mundësia e grave për të përdorur e për të kontrolluar burimet prodhuese dhe ekonomike është një element kyç për të garantuar fuqizimin e tyre, për të marrë nën kontroll jetën e tyre dhe për t'u angazhuar plotësisht si një forcë pozitive në familjet e tyre, në komunitet e më gjerë në shoqëri. Asetet fikse me vlerë, duke përfshirë tokën dhe pronën, u japin pronarëve një rezervë apo një varkë shpëtimi në kohë të vështira. Për gratë në kontekstin familjar kjo do të thotë shumë më tepër. Të pasurit e një titulli pronësie mbi një tokë apo mbi një pronë të jep mbrojtje. Një titull pronësie përbën siguri për familjen në kohë të vështira, mund të rrisë pushtetin e negociimit brenda familjes dhe ofron mundësi për pavarësi ekonomike, qoftë dhe për mundësimin e kredive për nisma sipërmarrëse.

Marrëveshje të rëndësishme ndërkombëtare dhe traktate të të drejtave të njeriut si Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut 1948, Konventa për Eliminimin e të gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave (CEDAW) 1979, Karta e të Drejtave Themelore të Bashkimit Evropian 2007, përmbajnë dispozita që u garantojnë grave të drejta të barabarta mbi tokën, pronën, strehimin dhe burimet ekonomike për mbështetjen e një jetese të qëndrueshme.

Në nivel global, pabarazia gjinore që lidhet me pronësinë mbi tokën dhe burimet prodhuese lidhet drejtpërdrejt me varfërinë dhe përjashtimin e grave. Shkaqet që i pengojnë gratë për të pasur mundësi pronësie apo mundësi për të përdorur dhe për të pasur kontroll mbi tokën dhe pronën përfshijnë mangësi të standardeve ligjore dhe zbatimin joefikas të tyre në nivel kombëtar, si dhe qëndrimet dhe praktikat kulturore tradicionale diskriminuese brenda institucioneve kombëtare dhe komuniteteve, ku Shqipëria nuk përbën përjashtim.

Ndërsa Raport Progresi vjetor i Komisionit Evropian (KE) për vitin 2015 nënvizon se 'zbatimi në praktikë i të drejtave të pronësisë mbetet një çështje që duhet të garantohet, dhe proceset

e regjistrimit, kthimit dhe kompensimit të pronës nuk kanë përfunduar ende. Në fushën kundër diskriminimit, është e nevojshme që jurisprudenca të zhvillohet më tej. 'Shqipëria, në veçanti duhet të bëjë progres të mëtejshëm në lidhje me zbatimin e strategjisë për periudhën 2012-2020 për të drejtat e pronësisë, dhe procesin e regjistrimit, kthimit dhe kompensimit të pronës' Megjithatë, duket se çështja e pronësisë mund të jetë një çështje komplekse në Shqipëri, pasiguritë në lidhje me pronësinë kërkojnë forcimin e kapaciteteve brenda sistemit të drejtësisë, duke përfshirë lehtësimin e mundësive informuese, përmirësimin e mundësive për këshillim ligjor dhe rritjen e ndërgjegjësimit në lidhje me të drejtat mbi titujt e pronësisë, si për gratë, ashtu edhe për burrat.

Si një shtet Palë i Konventës për Eliminimin e të gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave (CEDAW) është e rëndësishme të merren parasysh edhe angazhimet ndërkombëtare të Shqipërisë në rishikimin dhe konsolidimin e regjimit të të drejtave pronësore. UN Women mbështet qeverinë e Shqipërisë për garantimin e standarteve dhe normave ndërkombëtare që promovojnë arritjen e barazisë gjinore, duke përfshirë edhe "Strategjinë Kombëtare për Barazinë Gjinore, Eliminimin e Dhunës me Bazë Gjinore dhe Dhunës në Familje" dhe "Strategjinë Ndërsektoriale të Reformës në Fushën e të Drejtës Pronësore dhe Planin e Veprimit (2012-2020). UN Women vazhdon të ofrojë mbështetje për barazinë gjinore dhe fuqizimin ekonomik të grave për të garantuar marrjen parasysh të këndvështrimit dhe nevojave gjinore, si dhe respektimin dhe mbrojtjen e duhur të të drejtave të grave për pronësi.

David Saunders,
Përfaqësues i UN Women në Shqipëri

PËRMBAJTJA E LËNDËS

Falënderime	7
Përmbledhje e gjetjeve	8
Metodologjia	20
Termet e përdorur dhe kuptimi i tyre	21
PJESA I: INSTRUMENTET NDËRKOMBËTARE TË RATIFIKUAR NGA SHQIPËRIA	25
1.1 Deklarata Universale e Të Drejtave Të Njeriut	26
1.2 Konventa për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave [CEDAW]	26
<i>1.2.1 Rekomandimi i Përgjithshëm 21 i Komitetit CEDAW për barazi në martesën dhe marrëdhëniet familjare</i>	27
1.3 Pakti Ndërkombëtar mbi të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore	28
1.4 Pakti Ndërkombëtar mbi të Drejtat Civile dhe Politike	28
1.5 Karta e të Drejtave Themelore të Bashkimit Evropian	29
1.6 KEDNJ dhe neni 1 Protokollit 1 i saj	29
1.7 Konventa e OKB Për të Drejtat e Fëmijës	30
1.8 Konventa e OKB “Për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara”	30
1.9 Konventa mbi Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit Racor	30
1.10 Vërejtjet përfundimtare të Komitetit CEDAW më 30 korrik 2010 për Shqipërinë	30
1.11 Objektivat e zhvillimit të mijëvjeçarit	31
PJESA II: STATUSI I TË DREJTAVE PRONËSORE TË GRUAS NË DOKUMENTET LIGJORE E POLITIKAT E SHTETIT SHQIPTAR.	33
2.1 Vështrim historik	34
2.2 Dokumentet ligjorë	39
2.3 Dokumentet strategjike	50

PJESA III. MUNDËSIA E GRUAS NË TË DREJTAT PRONËSORE – GËZIMI DHE DISPONIMI I PRONËS	52
3.1 Aspekte faktike dhe ligjore mbi të drejtat pronësore të grave në jetën familjare e martesore	54
3.1.1 <i>Të drejtat e gruas me cilësinë e nënës së fëmijës lidhur me: administrimin e pasurisë së fëmijës, përdorimin e të ardhurat nga pasuria dhe vendimmarrje të tjera lidhur me këtë pasuri</i>	66
3.2 Trashëgimia si mënyrë e fitimit të pronësisë	69
3.3 Disa nga kontratat dhe efektet e tyre në fitimin apo cenimin e të drejtave pronësore të grave	80
3.4 Gruaja në zonat rurale dhe sfidat e saj në çështjet e të drejtave pronësore	89
3.5 Procesi i ndërtimeve informale dhe ndikimi në të drejtat pronësore të grave	90
3.5.1 <i>Gratë dhe e drejta për strehim</i>	93
3.6 Mundësia në kredi, hua bankare, ndihma hipotekare dhe forma të tjera të kreditit financiar	94
PJESA IV: PASQYRIMI I TË DREJTAVE PRONËSORE TË GRAVE NË STUDIMET E NDRYSHME	99
4.1 Studimet për Shqipërinë	100
4.2 Studime të tjera me interes	104
PJESA V: MEKANIZMAT PËR MBROJTJEN E TË DREJTAVE PRONËSORE DHE MUNDËSIA E GRAVE NË KËTO MEKANIZMA	109
5.1 Sistemi i drejtësisë dhe praktika gjyqësore në Shqipëri	110
5.2 Gjykata Kushtetuese dhe jurisprudenca e saj si garante e të drejtave Kushtetuese përfshirë edhe të drejtën pronësore	120
5.3 Noteria	120
5.4 Mbrojtja ligjore	122
5.5 Avokati i Popullit dhe Komisioneri për Mbrojtjen nga Diskriminimi. Roli i OJF	124
Përfundime dhe Rekomandime	127
Poshtëshënime	134
Shtojca	155

FALËNDERIME

Realizimi i këtij studimi është kontribut i shumë institucioneve dhe specialistë, përfshi gjyqtarë, noterë, studiues, avokatë, përfaqësues të institucioneve, përfaqësues të shoqërisë civile, partnerëve dhe organizatave ndërkombëtare.

UN Women falënderon të gjithë bashkëpunëtorët e këtij studimi për mbështetjen me praktika dhe fakte konkrete të cilat tregojnë se ndonëse legjislacioni përkatës duket i plotë dhe i barabartë për të gjithë, ndonëse në të ekziston një dispozita “antidiskriminim”, dhe “neutrale”, efektet në zbatimin e legjislacionit japin rezultate të ndryshme. Kjo tregon se legjislacioni aktual, ndonëse është i qasur me standardet e barazisë dhe mosdiskriminimit, mbetet një instrument i topitur nëse të drejtat pronësore të grave nuk njihen dhe nuk kërkohen me mjete efektive si nga individët ashtu edhe institucionet përgjegjëse.

UN Women falënderon së pari autoren e studimit znj. Arta Mandro, për kontributin e jashtëzakonshëm dhe dedikimin e saj në përbledhjen dhe pasurimin e botimit të dytë të këtij studimi.

UN Women falënderon specialistët dhe ekspertët e çështjeve pronësore të Dhomës Kombëtare të Noterisë, Dhomës Kombëtare të Avokatisë, Zyrës së Rregjistrimit të Pasurive të Paluajtshme, Ministrisë së Drejtësisë, Ministrisë së Mirëqënies Sociale dhe Rinisë, gjyqtarë profesionistë dhe aktivistë të shoqërisë civile të cilët e pasuruan studimin me rastet e paraqitura në sistemin e drejtësisë shqiptare dhe tipologjinë e këtyre rasteve si dhe qëndrimeve të palëve në procese kundrejt të drejtave pronësore të grave.

Së fundi, aspak për nga rëndësia, një falënderim e mirënjohje e veçantë shkon për znj. Estela Bulku dhe z. Rezart Xhelo nga UN Women për mbështetjen e tyre teknike dhe nxitjen e përditësimit të këtij studimi në nivel kombëtar.

PËRMBLEDHJE E GJETJEVE

Ky punim synon të evidentojë aspekte të situatës ligjore dhe faktike të të drejtave pronësore të grave në Shqipëri. E drejta pronësore është përfshirë në shumë studime të vendeve të tjera në rajon dhe më tej. Këto janë fokusuar kryesisht në të drejtat pronësore mbi pasurinë e paluajtshme e veçanërisht tokën si e tillë¹. Aspekte të kësaj të drejte dhe të statusit të gruas gjenden edhe në raporte e studime të bëra për Shqipërinë.

Sipas nenit 149 të Kodit Civil “Pronësia është e drejta për të gëzuar dhe disponuar lirisht sendet, brenda kufijve të caktuar nga ligji”. Në këtë studim synuam të analizojmë pikërisht gëzimin e kësaj të drejte nga gratë. Pra, synuam të ndalemi në përgjigje ndaj pyetjeve:

- Nisur nga niveli dhe kufijtë e legjislacionit shqiptar, a gëzojnë dhe disponojnë realisht gratë të drejtat e tyre pronësore?
- Meqë statistikave të disponueshme duket se nuk janë pozitive, cilët janë faktorët e tjerë që influencojnë në gjendjen aktuale?
- A është legjislacioni dhe politikat në këtë drejtim të përçasura me standardet ndërkombëtare dhe a janë ato adekuatet në rastin e Shqipërisë me diversitetet e veta?

Për të matur sa më sipër, jemi mbështetur në rezultatet e studimeve të cilave u jemi referuar; jemi bazuar gjithashtu në praktikën gjyqësore dhe mendimin e ekspertëve të cilët e njohin fushën dhe problemet evidente në rastin e Shqipërisë. Ky raport ka një profil të fortë drejt praktikës gjyqësore në kuptimin cilësor dhe jo thjesht sasior. Kujdesi ndaj rasteve të praktikës gjyqësore, vjen natyrshëm nisur nga fakti se, ndërsa legjislacioni lidhur me gëzimin dhe administrimin e pasurisë nga gruaja, në përgjithësi, është i plotë dhe neutral, rezultatet dhe zbatimi në praktikë i këtij legjislacioni, sjellin vështirësi për gratë.

Synimi kryesor i këtij studimi është që të sjellë nga këndvështrimi historik dhe aktual problematikën e të drejtave pronësore të grave në Shqipëri, si probleme të mbartura dhe të reja. Pra, origjinën e problemit, të shkuarën dhe të tashmen. Ndaj me të drejtë, në punim do të gjenden vendime gjyqësore e raporte që mbërthejnë periudha të ndryshme, po kështu janë edhe ligjet e analizuara, etj. Vendimet gjyqësore të hulumtuara dhe të cituara mund të duken si raste të shkëputura, por ato sjellin problemet që në fakt nuk janë rastësore, ndonëse mund të ilustrohen ose gjenden vetëm në një vendim. Një vendim gjyqësor i cituar mund të mbartë një tipologji por që jo në çdo rast subjektet e cenuara e kanë gjetur kurajon ti paraqesin deri në gjykatë. Një vendim i cituar, edhe si një i vetëm, ka

rëndësinë e vet sepse ka cenuar një të drejtë, edhe kur 'nuk është fenomen', kur një i tillë gjendet, duhet cituar për tu patur në vëmendje të autoriteteve dhe individëve.

Rezultoni se ka një sërë faktorësh që influencojnë rezultatet aktuale të të drejtave pronësore të grave. Në cenimin e të drejtave pronësore ka rolin e vet tradita, zakonet dhe mentalitetet mbizotëruese, mënyra sesi zbatohet ligji, niveli i ndërgjegjësimit të grave si dhe përpjekjet apo stepjet e tyre për të marrë atë që u takon si dhe niveli i ndërgjegjësimit të profesionalizmit të aktorëve të sistemit të drejtësisë dhe shoqërisë në tërësi.

Pas vitit 1990, në Shqipëri ka pasur një reformë tërësore ligjore dhe një sërë programesh të cilat kanë synuar rritjen e mundësisë në të drejtat pronësore, përfshi këtu edhe të drejtat pronësore të grave, kryesisht mbi pasuritë e paluajtshme dhe veçanërisht mbi tokën². Por, duket se gjithë këto nisma nuk janë të mjaftueshme. Ende procesi është në rrugëtim. Rezultatet e marra nga reformat nuk janë ato që duhet të ishin. Sipas një statistike të nxjerrë nga Amnesty International, në një studim të vitit 2006, statistikë kjo e referuar edhe në shumë dokumente të shtetit shqiptar siç është Raporti i 3-të Periodik [i vitit 2010] në kuadrin e CEDAW, vetëm 8% e grave zotërojnë ligjërisht pronë. Lind pyetja: në vitin 2010? Me Vendimin e Këshillit të Ministrave nr. 806/26.11.2014 u miratua Raporti i 4-të Periodik Kombëtar mbi zbatimin e konventës CEDAW. Në këtë raport periodik përsëri nuk ka një statistikë qeveritare lidhur me statusin e të drejtave pronësore të grave. Ky raport periodik i referohet të dhënave marrë nga një raport tjetër që i përket BB në të cilin citohet se 'përafërsisht për të tre vitet (2011 - 2013), burrat kanë marrë 2/3-at e hipotekave që

janë dhënë dhe gratë kanë marrë vetëm 1/3-at. Në përqindje gratë zotërojnë pronë në masën 37.61% kundrejt burrave me 62.39%. Numri i grave që trashëgojnë pronësinë po rritet nga 38.71% në 2011, në 45.11% në 2012 dhe në 2013 pothuajse kemi një përqindje të njëjtë me atë të burrave³. Por në këtë mënyrë duket se ka një përmirësim të situatës. Ndërkohë vet raporti i BB-së që citohet në raportin periodik për CEDAW nënvizon se për sa i përket të dhënave për Shqipërinë, 'identifikimi i pronarëve është në një nivel shumë të ulët çka sjell nevoja për më shumë të dhëna identifikuese në sistem për të ardhmen. Më tej raporti i BB-së nënvizon se 'të dhënat e marra në konsideratë nuk paraqesin situatën reale në Shqipëri për shkak të mostrës të vogël (vetëm 1/3-at e të gjitha rekordeve kanë të identifikuar gjininë). Siç shprehet në raport, kjo ka rezultuar në përqindje absurde në të gjithë pjesët e kërimit për Shqipërinë⁴.

Duket se situata është problematike edhe në nivel global. Sipas një vështrimi krahasues ndërkombëtar të censusit në bujqësi, më pak se 20% e pronësisë mbi tokën është në zotërim të grave. Ndërkohë Indeksi i të Drejtës Pronësore⁵ për vitin 2012 e rendit Shqipërinë me 35 pikë nga 100 maksimalet e mundshme dhe në vendin e 102 nga 130 vende të renditura në këtë klasifikim. Për vitin 2015 Indeksi i të Drejtës Pronësore e rendit Shqipërinë në vendin e 115 nga 129 vende të renditura në këtë klasifikim. Ky indeks mat shkallën mbrojtëse të ligjeve dhe shkallën e zbatimit të ligjeve kundrejt të drejtës pronësore, pavarësinë e gjyqësorit dhe nivelin e korrupsionit në të si dhe mundësinë e privatëve që të zbatojnë marrëveshjet e lidhura. Udhëzuesi i Pronësisë Globale [Global Property Guide] e konsideron mbrojtjen e të drejtave pronësore si një faktor kyç që ndikon drejtpërdrejtë në sferën e investimeve dhe zhvillimin e turizmit⁶ aq të

rëndësishme për Shqipërinë. Kjo situatë tregon nevojën për një angazhim më serioz e me bazë të gjerë me qëllim arritjen e objektivave të barazisë dhe mos diskriminimit edhe në fushën pronësore.

E drejta pronësore mbetet një çështje me rëndësi dhe një nga 12 prioritetet e integritit të Shqipërisë

në BE. Ndërmarrja e masave konkrete për përmirësimin e mbrojtjen e të drejtave të grave si dhe ndërmarrja e politikave anti diskriminuese mbetet një prioritet kyç edhe në kuadrin e BE-së edhe në kontekstin e respektimit të CEDAW si detyrime për Shqipërinë⁷.

Studimi është i ndarë në pesë [5] pjesë.

NË PJESËN E PARË, renditen gjithë instrumentet ndërkombëtare që efektojnë në të drejtat pronësore të grave dhe që janë të ratifikuar nga Shqipëria. Siç vihet re, lista është thuajse e plotë dhe ajo që konstatojmë është se nuk ka hezitime nga ana e shtetit shqiptar në ratifikimin e instrumenteve ndërkombëtare në këtë drejtim, qoftë të atyre në nivel global ashtu edhe në nivel rajonal. Ajo që mbetet për detyrë është njohja me to me qëllim zbatimin. Instrumentet ndërkombëtare nënvizojnë se të drejtat pronësore nuk kanë asnjë ndikim gjinor: ato janë të barabarta për të gjithë. Si e tillë e drejta e pronësisë mbi tokën dhe pasuritë e tjera të luajtshme e të paluajtshme, e drejta për strehim etj, janë të drejta themelore të njeriut dhe të nënvizuara nga instrumentet ndërkombëtare dhe ato që i referohen të drejtave të grave me qëllim mbrojtjen nga diskriminimi. Pa dyshim, që këtu një rol të rëndësishëm kanë juristët por edhe më gjerë. Praktika gjyqësore e monitoruar në këtë studim tregon se referimi tek këto instrumente është tepër i limituar. Ndërkohë mbetet ende shumë për t'i bërë këto instrumente të aplikueshëm në rastet kur zbatimi i tyre adekuat kërkon nxjerrjen e një ligji të veçantë. Në këtë këndvështrim “ushtrimi i përqasjes” së çdo akti ligjor e nënligjor me standardet ndërkombëtare është një çështje e vazhdueshme dhe detyrë e institucioneve shqiptare. Paraqitja e këtyre instrumenteve në një pjesë më vete ka si synim që të bëhet me evident fokusi ndërkombëtar në çështjet e të drejtave pronësore dhe të jepen këto në mënyrë të përmbledhur me qëllim që të njihen nga të interesuarit.

1
2
3
4
5

PJESA E DYTË trajton legjislacionin shqiptar në dy këndvështrime: historik dhe aktual. Njohja me aspektet historike të së drejtës pronësore kapërcen kuptimin e kulturës apo kuriozitetit. Kjo është e domosdoshme sa kohë që në vendin tonë këto norma kanë ndikim në gjendjen aktuale. Duam apo nuk duam, ka pasur efekte pozitive apo jo, historia e të drejtës pronësore ndikon ashtu shkarazi, tërthorazi apo edhe drejtpërdrejtë në statusin e të drejtave pronësore të grave në ditët e sotme. Në këtë studim lidhja midis pjesës historike dhe respektimit faktik të të drejtave të grave është pasqyra e ndikimit të kësaj të drejte. Ndërkohë, kemi hasur, ndonëse në numër të limituar, në vendime gjyqësore, si për shembull ato që lidhen me të drejtat trashëgimore, që i referohen ligjeve të shkuara për shkak të efektit joprapaveprues të ligjit aktual dhe për rrjedhojë kemi parë sesi zbatimi i një norme të shkuar jo “të pastër” në aspektet e diskriminimit gjinor, ka ndikuar edhe sot në statusin pasuror të grave. Nuk janë të rralla rastet kur tradita zakonore lë në hije institutet e së drejtës bashkëkohore që rendin të qasen sa më shumë me standardet ndërkombëtare. Këto norma ndonjëherë janë ngulitur dhe respektohen me fanatizëm duke injoruar parimet ende të brishta të barazisë. E drejta zakonore, kërkon të jetë protagoniste duke cenuar të drejtat e grave si pronare po aq të ligjshme sa edhe gjinia tjetër. Këtë konstatim e gjejmë edhe në vlerësimin e ndikimit gjinor në administrimin e tokës bërë për Shqipërinë, Malin e Zi, Bosnje Hercegovinën si dhe në një varg studimesh të bëra për Shqipërinë në këtë drejtim. Këtë mendim kanë ndarë me ne, gjatë këtij studimi, edhe personat e intervistuar kryesisht me profesionin e juristit. Sipas tyre, në veprimtarinë që ushtrojnë, kanë ndjerë dhe kanë vërejtur presion dhe ndikim të së drejtës zakonore, në formën e mentaliteteve dhe zakoneve të rrënjosura thellë në ndërgjegjen e njerëzve.

Në rastin e Shqipërisë, problemet e së drejtës pronësore vijnë edhe për shkak të ndryshimeve radikale që erdhën si pasojë e kalimit nga një sistem, që mund të thuash se e eliminoi pronën private, në një sistem demokratik dhe që njohu të drejtën pronësore. Nga njohja e së drejtës deri në garantimin e saj real duket se ka rrugë ende të gjatë. Reforma ligjore në aspektet e të drejtës pronësore ka qenë një proces dinamik shoqëruar me përmirësime të vazhdueshëm të standardeve të barazisë gjinore. Të njëjtën gjë themi edhe për aspektet e dokumenteve politikë. Hartimi i tyre është bërë në mënyrë të kujdesshme dhe me prioritet të drejtat e grave në kontekstin e veprimeve afirmative. Ndërkohë, sa kohë që rezultatet do të tregojnë një pabarazi të theksuar, kjo duhet marrë si nxitje për reforma ligjore e politikash në vijimësi. Këtu mund të veçojmë aspektet ligjore lidhur me trashëgiminë, politikat për tokën dhe të drejtave të grave në zonat rurale, çështjet e familjes bujqësore, politikat për strehim adekuat, çështjet e mundësisë në kredi, probleme të pasurisë bashkëshortore gjatë martesës dhe në mbarim të saj, etj. Ndër dokumentet strategjike vlen të përmendim Strategjinë Ndërsektoriale për Reformën në Fushën e të Drejtave të Pronësisë [2012-2020] dhe Strategjinë e Kombëtare për Barazinë Gjinore, Reduktimin e Dhunës me Bazë Gjinore dhe Dhunës në Familje [2011-2015]. Për të dy dokumentet, veç të tjerash, një aspekt me rëndësi mbetet buxhetimi gjinor dhe fokusi tek ndikimi në aspektet gjinore.

1
2
3
4
5

PJESA E TRETË bën kapërcimin nga de jure në de facto. Kësaj pjese i kemi kushtuar një vëmendje të veçantë sepse këtu kemi ballafaquar ‘vlerën’ edhe të dy pjesëve të para të studimit. Për këtë analizë jemi mbështetur fort në praktikën gjyqësore dhe opinionet e ekspertëve dhe OJF-ve të terrenit. Këtu dalin në pah problemet ligjore, mentaliteti dhe privimet që vijnë nga tradita e zakonet, niveli i ulët i ndërgjegjësimit të vet grave, vështirësitë e institucioneve dhe mungesat e sistemeve të koordinuara ndërmjet tyre, mungesa e profesionalizmit të avokatit në ngritjen e padisë, etj. Praktika tregon se fusha kryesore ku vihen në dukje shkeljet e vazhdueshme, është ajo e së drejtës së pronësisë.

Analiza jonë është përqendruar në marrëdhëniet familjare e martesore sepse këto institucione ndikojnë në cilësinë e jetës dhe në respektimin e çdo individi si bashkëshorte, nënë, motër, bijë, etj. Cenimet e së drejtës fillojnë nga ato që quhen administrime të sendeve të vogla, që bëjnë pjesë në “sendet e përdorimit vetjak apo personal”. Ndajmë mendimin se nëse nuk ka gëzim të plotë të të drejtave mbi sendet e luajtshme, personale, që duken si me “më pak vlerë” ose të themi “të luajtshme”, nëse gruaja nuk administron dot të ardhurat nga puna e saj, nëse kontributi i saj si punë e papaguar nuk arrin të vlerësohet e respektohet as prej saj dhe as prej anëtarëve të familjes, aspektet e gëzimit dhe administrimit të pasurive “të mëdha” do të mbeten një utopi për gratë dhe objekt konfliktesh gjyqësore. Para lidhjes së martesës, duket se çiftet i kanë njohuritë të kufizuara lidhur me regjimet pasurore martesore. Për këtë kemi rekomanduar nevojën e krijimit të qendrave të këshillimit paramartesor pranë zyrave të gjendjes civile. Gjatë martesës, ka gjithashtu privime në të drejtat pronësore. Një mori aktesh juridike kryhen në padijeni ose në kushte mirëbesimi të bashkëshortes dhe me keqbesim të bashkëshortit deri në mashtrim ose edhe të anëtarëve të tjerë të familjes. Kemi sjellë shembuj të këtyre rasteve, në pjesën e studimit ku trajtohen aktet e përfaqësimit, kontratat e shitjes dhe ato të dhurimit, etj. Këtu gjejmë një lloj tipologjie të sjelljeve të meshkujve. Këto raste përgjithësisht ‘zbulohen’ ose pas zgjidhjes së martesës ose pas largimit nga jeta të bashkëshortit dhe rrallë gjatë bashkëjetesës në çift. Gratë nuk i njohin mënyrat e mbrojtjes ligjore prej bashkëshortëve që abuzojnë me pronën dhe nuk kontribuojnë në familje. Nuk ka asnjë rast në praktikën gjyqësore që gruaja t’i jetë drejtuar gjykatës me qëllim marrjen e autorizimit për kryerjen e veprimeve që janë në interes të familjes por që pengohen nga bashkëshorti, [rregulluar sipas neni 91 të Kodit të Familjes]. Nga bashkëshortët dhe institucionet duket se nuk është i qartë neni 57 KF lidhur me kuptimin që merr ‘banesa bashkëshortore’, pavarësisht statusit të saj si pasuri e bashkësisë apo vetjake. Gratë nuk e kanë të qartë kuptimin e ‘heqjes dorë’ nga pronësia mbi pasuritë e paluajtshme. Nuk hasëm asnjë rast në praktikën gjyqësore lidhur me aspektet e mbrojtura nga neni 61 i KF mbi ‘masat urgjente’ që mund të përcaktojnë gjykata me kërkesën e bashkëshortit në qoftë se tjetri nuk plotëson në mënyrë të dukshme detyrimet e tij dhe vë në rrezik interesat e familjes. Intervistat me gjyqtarët tregon se ata kanë nevojë për më shumë dijeni lidhur me llojshmërinë e masave urgjente që gjykatat mund të aplikojnë në çështjet familjare.

Të njëjtën rezervë kemi edhe për ‘autonominë e disponimit të të ardhurave’ gjatë martesës, për sa kohë gratë nuk janë ndërgjegjësuar dhe nuk e kuptojnë këtë. Kjo padyshim që efektin në statusin pasuror të grave, por mbetet pjesë e një analize tjetër. Edhe nene të tjera të KF që nënvizojnë parime të të drejtave dhe detyrimeve që burojnë nga martesë [nenet 50-65 KF], përmes të cilëve mbrohen në mënyrë adekuate të drejtat e grave duke mbrojtur edhe martesën si të tillë, janë thujtë të papërdorura e të panjohura në praktikë. Fjala këtu për rastet e marrjes së autorizimit nga gjykata, kur disa veprime juridike janë në interes të familjes, detyrimin për ushqim për bashkëshortin, etj.

Me zgjidhjen e martesës, pasojat ekonomike sipas përkatësisë gjinore duket se janë të ndryshme. Nga praktika e avokateve të QNLQ-së në rreth 70% të çështjeve me objekt zgjidhje martese dalin në pah çështje të cenimit radikal të të drejtave pronësore të grave. Nuk ka një përpjesëtim të drejtë midis padive të zgjidhjes së martesës me paditë për pjesëtimin e pasurisë midis bashkëshortëve. Me sa duket, gratë ose mjaftohen me ‘shpëtimin’ nga një martesë e dëshpëruar dhe nuk kërkojnë pjesëtimet e pasurisë bashkëshortore ose mundësia në drejtësi shikohet prej tyre si një proces me shumë vështirësi e barriera të tilla si kostot, kohëzgjatja, konfliktet e përsëritura, mungesa e sigurisë, etj. Në shkallë vendi, për vitin 2010, raporti midis padive për zgjidhje martese kundrejt pjesëtimin të pasurisë [jo vetëm asaj bashkëshortore] është 91% me 9% në favor të zgjidhjes së martesës. Ky raport pëson një ndryshim në vitet në vazhdim. Kështu, për vitin 2013 raporti shkon në 6712 padi për zgjidhje martese [ose 86%] dhe 1136 padi për pjesëtim pasurie [ose 14%]. Për vitin 2014 kemi 7214 ose 85% padi për zgjidhje martese dhe 1315 ose 15% padi për pjesëtim pasurie. Gjenerimi i të dhënave nga sistemi i gjykatave nuk mundëson klasifikimin e padive varësisht nëse palët janë bashkëshortë ose jo. Në vitin 2015, GJRRGJ Tiranë ka shtuar në menunë e kërkimit të vendimeve familjare, tek pjesa e arkivit të vendimeve, edhe rubrikën e pjesëtimin të pasurisë midis bashkëshortëve. Për këtë gjykatë, për vitin 2015 [deri me 26 nëntor 2015] rezultoi se ka një total prej 655 padi të zgjidhjes së martesës dhe 13 padi pjesëtimi pasurie bashkëshortore pra, raporti midis këtyre padive është 98% me 2%. Ndërkohë ka një larmi emërtime lidhur me paditë pronësore të cilat na sjellin vështirësi në përmbledhjen e tyre dhe në gjenerimin e statistikave adekuate lidhur me to.

Në pjesën më të madhe të vendimeve kemi parë se gjendja materiale e çifteve që zgjidhin martesë përgjithësisht lë shumë për të dëshiruar. Kjo nuk do të thotë që martesë nuk zgjidhet edhe midis bashkëshortëve që kanë gjendje ekonomike mesatare dhe mbi mesataren. Shpesh gratë nuk figurojnë në dokumentacionin pronësor dhe gjyqtarët kanë hasur mjaft raste kur nga bashkëshortët burra kërkohet që gruaja të diskriminohet lidhur me pjesën e pasurisë që i takon. Nuk mungojnë rastet e fshehjeve të të ardhurave; vendosja e pasurive dhe legalizimi i tyre në emër të prindërve apo familjarëve të bashkëshortit; ‘zhdukja’ e depozitave bankare sa kohë vazhdon procesi i zgjidhjes së martesës; paqartësitë lidhur me kontributin kompensues

1
2
3
4
5

dhe punën e papaguar e vlerën e saj, etj. Duket se edhe lënia e banesës gruas pas zgjidhjes së martesës nuk e zgjidh problemin sa kohë ajo ka pafundësi vështirësish financiare dhe nuk është në gjendje të paguajë as qiranë e caktuar nga gjykata në favor të bashkëshortit. Kemi evidentuar rastet të skajshme të tilla si shfrytëzimi i hapësirave ligjore edhe përmes kontratave tip të furnizimit me ujë dhe energji elektrike ku 'kryefamiljari'/ish-bashkëshorti bashkëshorti autorizon ndërprerjen e tyre në një banesë që është strehuar ish-bashkëshortja dhe fëmijët e tyre. Po kështu i kemi bërë një analizë telegrafike vendimeve lidhur me detyrimin për ushqim. Kemi evidentuar se ndërsa është nëna e fëmijës ushtruesja kryesore e përgjegjësive prindërore pas zgjidhjes së martesës, është po kjo që 'hallakatet' dyerve të institucioneve në kërkim të ekzekutimit të detyrimit për ushqim për fëmijën/ët, shpesh herë pa gjetur zgjidhje.

Në këtë pjesë kemi trajtuar edhe aspekte pronësore të familjes së faktit mbështetur në të dhëna shumë të kufizuara që disponojmë dhe kemi shtruar si të nevojshme një trajtesë specifike lidhur me këtë institucion si edhe me viktimizimin e gruas me statusin e bashkëjetueses për shkaqe që lidhen me pronësinë.

Analiza jonë është ndalur edhe në një aspekt tjetër të jetës familjare siç është çështja e administrimit të pasurisë së fëmijës nga prindi. Ky këndvështrim i të drejtave pasurore të grave duke i lidhur këto me aspekte të administrimit të pasurisë së fëmijës, është plotësisht një risi e këtij studimi. Monitorimi i vendimeve gjyqësore tregon se ka pabarazi jo vetëm në marrëdhëniet pasurore në çift por edhe në pozitën jo të barabartë të prindërve kundrejt pasurisë së fëmijës së tyre. Gjithsesi për këtë aspekt, do të ishte i rekomandueshëm, kryerja e një studimi më të detajuar e gjithëpërfshirës. Kjo do të mundësojë që të kuptojmë gjendjen dhe standardet lidhur me mbrojtjen e veçantë të fëmijëve, vëmendjen e gjykatës ndaj interesit më të lartë të fëmijës por edhe statusin e prindërve dhe të gruas si nënë, në familjen shqiptare. Diskriminimi dhe modelet diskriminuese merren që në familje, prandaj kemi rekomanduar shprehjen e kujdesit çka duhet të jetë në vëmendje edhe përmes studimeve me natyrë të tillë me qëllim ndërmarjen e veprimeve pozitive.

Trashëgimia është mënyrë e rëndësishme e fitimit të pronësisë që ka një rol dhe vend të veçantë në statusin pronësor të gruas. Gjyqtarët dhe personat e intervistuar, nënvizojnë se rasti më i mundshëm që gruaja të bëhet pronare është kryesisht në formën e bashkëpronësisë bashkëshortore, ose trashëgimisë nga familja e origjinës ose nga bashkëshorti. Madje prej tyre bashkëpronësia dhe trashëgimia konsiderohen si e vetmja mundësi. Në rast se edhe këtë të drejtë nuk e përfitojnë, atëherë mbetet që gjithnjë e më shumë të ulët përqindja e pronave që zotërojnë gratë ose e thënë ndryshe ulja e numrit të grave që zotërojnë prona. Çështjet e trashëgimisë janë përfshirë në praktikën gjyqësore duke pasqyruar problematika social-ekonomike të jetës së përditshme me ndikim të veçantë nën këndvështrimin gjinor të cilat tregojnë ndikimin e zakoneve dhe stereotipeve gjinore. Këto zënë një volum të konsiderueshëm në veprimtarinë gjyqësore, që shkon, mesatarisht tek 28%-31% ndër vite.

Këtu, jemi ndalur në ndikimin e ligjeve të kohëve të ndryshme mbi çështjet e trashëgimisë si dhe kemi analizuar disa prej ligjeve të tillë si: Ligji për Kthimin dhe Kompensimin e Pronës, efektet e Kodit të Familjes [të kohëve të ndryshme] lidhur me pasurinë e fituar me trashëgimi gjatë martesës, evidentimin dhe interpretimin aktual të disa dispozitave të Kodit Civil jo plotësisht të qartë, etj. Është trajtuar me kujdes ndikimi i së drejtës zakonore në të drejtën trashëgimore, sidomos fenomeni i përjashtimit së vajzave e grave nga të drejtat trashëgimore dhe fenomeni i heqjes dorë nga trashëgimia, hasur jo rrallë në praktikën gjyqësore. Në këtë pjesë kemi arritur në konkluzionin se mundësia e grave në çështjet e trashëgimisë është e ulët.

Në fushën kontraktore objekt i studimit tonë kanë qenë kontratat e shitblerjes, aktet e përfaqësimit dhe kontratat e dhurimit parë nën këndvështrimin e mundësisë apo cenimit të të drejtave pronësore të grave, qoftë në mënyrë direkte ose indirekte. Kjo pjesë është e pasur me referenca në vendime gjyqësore dhe opinione të juristëve e ekspertëve të fushës të cilët nënvizojnë se gratë në fushën kontraktore ballafaqohen me manipulime e vështirësi të cilat vijnë kryesisht nga bashkëshortët apo vëllezërit e tyre dhe që favorizohen nga niveli i ulët i ndërgjegjësimit të tyre por edhe nga veprimet e papërgjegjshme të institucioneve.

Në vëmendje të studimit është gruaja në zonat rurale dhe sfidat e saj në çështjet e të drejtave pronësore. Këtu jemi ndalur në rolin e përfaqësuesit të familjes bujqësore që nuk heziton që de facto të nxjerrë “jashtë lojë” gruan në çështjet e administrimit të zakonshëm e të jashtëzakonshëm të pronës. Vetëm një pjesë e kufizuar e këtyre cenimeve dhe konflikteve shkon në gjykatë. Ekspertët e intervistuar gjatë studimit, nënvizojnë nivelin e ulët të ndërgjegjësimit dhe informimit të grave dhe nevojën e ndërhyrjeve në dispozitat e Kodit Civil kryesisht në pjesën lidhur me familjen bujqësore.

Procesi galopant i ndërtimeve informale që përfshiu Shqipërinë ka pasur ndikimin e vet në të drejtat pronësore të grave. Disa çështje në mënyrë të guximshme kanë shkuar deri në Gjykatën e Lartë dhe kanë sjellë qëndrimet e kësaj gjykate në çështje të tilla shumë delikate në këndvështrimin social edhe atë pronësor. Është i konsiderueshëm numri i familjeve shqiptare që janë të strehuara në shtëpi të ndërtuara, me kontributin e përbashkët të të dy bashkëshortëve, pa leje ndërtimi dhe të paregjistruara në hipotekë. Çiftet e këtyre bashkëshortëve, jo gjithnjë kanë martesë të lumtur ose martesë që shkon deri në formalizmin e ndërtimit. Shumë syresh kërkojnë zgjidhjen e martesës dhe këtu duket se është bërë evident problemi i pasurisë që është de facto, por jo juridikisht e njohur si e tillë sipas legjislacionit shqiptar. Ende procesi i legalizimit nuk ka përfunduar por ndërkohë zgjidhjet e martesës dhe pjesëtimet e pasurive ndodhin përditë. Aspekti vetëdeklarues i ndërtimit pa leje ka bërë që bashkëshortët të jenë më aktivë dhe në këtë proces e në gjithë dokumentacionin, të figurojë emri i tyre. Shumë procese gjyqësore janë iniciuar me qëllim njohjen e së drejtës për t'u përfshirë në procesin e legalizimit. Dalja e ligjit të ri për regjistrimin e pasurive të paluajtshme e eliminon de jure këtë paqartësi dhe pasiguri që rëndonte në të drejtat e grave. Ndërkohë

1
2
3
4
5

ende nuk dihet cenimi që ka sjellë ligji i mëparshëm për të drejtën pronësore të grave. Aq më shumë që jo për çdo grua gjykata është njësoj e mundësueshme kjo edhe për shkak të pengesave që sjellin taksat e larta të proceseve gjyqësore.

E drejta për strehim dhe për të pasur një banesë të përshtatshme hyn tek të drejtat themelore për një standard adekuat dhe njerëzor jetese. Gratë ka më shumë gjasa që të mos përballojnë pagesën e qirasë dhe të faturave të furnizimit me energji elektrike dhe ujë dhe të kenë vështirësi duke u strehuar në banesa të papërshtatshme. Edhe dispozitat e Kodit të Familjes që parashikojnë të drejtën e banesë pas zgjidhjes së martesës, e cila pas hetimit gjyqësor del se i takon bashkëshortes, duket se në praktikë, nuk sjellin ndonjë përfitim, për sa grua ndonëse qëndron në shtëpi, nuk ka mjete financiare të mjaftueshme për të paguar qiranë, gjë që e detyron të shesë banesën e të ndajë çmimin me bashkëshortin. Veç kësaj gratë duke mos qenë ‘kryefamiljare’, pas zgjidhjes së martesës, rrezikohen nga ndërprerja e furnizimit me ujë dhe energji elektrike sepse mund të ndodhë që ish-kryefamiljari të bëjë kërkesë për këtë ndërprerje dhe entet të respektojnë këtë vullnet dhe kështu të privohet nga gëzimi i të drejtës së banimit.

Raporti sjell në vëmendje çështje të mundësisë në kredi, hua bankare, ndihma hipotekare dhe forma të tjera të kreditit financiar dhe konstaton se gjendja është e pandryshueshme ose pak e ndryshuar krahasuar me konstatimet e mëparshme. Ende nuk ka politika favorizuese që nxisin sipërmarrjen tregtare private të grave dhe vajzave. Statistikat në këtë drejtim janë të kufizuara. INSTAT nuk disponon të dhëna mbi gjendjen ekonomike të gruas në raport me burrat. Gjithashtu, INSTAT nuk ka informacion mbi pasurinë e paluajtshme të regjistruar sipas përkatësisë gjinore sikurse edhe të dhëna në këtë këndvështrim lidhur me kreditë bankare.

PJESA E KATËRT ndalet në studimet lidhur me të drejtën pronësore. Në këtë pjesë gjenden përmbledhtazi disa prej studimeve, raporteve, apo “policy paper” lidhur me të drejtat pronësore të grave në Shqipëri. Gjithashtu, janë paraqitur edhe disa prej studimeve rajonale a më gjerë që mund të konsiderohen nga lexuesi. Disa mund të vlejnjë për studiuesit në analizat e tyre si dhe për politikë-bërësit në strategjitë që duhen ndërmarrë, mbështetur në përvoja të ngjashme dhe zgjidhet origjinale të problemeve pronësore duke i përshtatur këto me diversitetin që paraqesin këto çështje në vendin tonë, etj. Me këtë rast kemi evidentuar disa nga projektet dhe partnerët ndërkombëtarë që kanë luajtur rol të rëndësishëm në çështjet e të drejtave pronësore në përgjithësi dhe të grave në veçanti në rastin e Shqipërisë. Lista nuk është shteruese, për këtë qëllim, në aneks të këtij studimi kemi vendosur një dokument bibliografik shumë më të zgjeruar.

1
2
3
4
5

ASPEKTI VETËDEKLARUES I NDËRTIMIT PA LEJE KA BËRË QË BASHKËSHORTËT TË JENË MË AKTIVË DHE NË KËTË PROCES E NË GJITHË DOKUMENTACIONIN, **TË FIGUROJË EMRI I TYRE.**

DALJA E LIGJIT TË RI PËR REGJISTRIMIN E PASURIVE TË PALUAJTSHME E ELIMINON DE JURE KËTË PAQARTËSI DHE PASIGURI QË RËNDONTE NË TË DREJTAT E GRAVE.

NDËRKOHË ENDE NUK DIHEN CENIMI QË KA SJELLË LIGJI I MËPARSHËM PËR TË DREJTËN PRONËSORE TË GRAVE

”

PJESA E PESTË, ndalet tek roli i disa institucioneve me rëndësi në çështjet e mbrojtjes së të drejtave pronësore të grave. Makineria shtetërore ka një rëndësi të veçantë dhe shërben si garant në këtë drejtim. Kështu fokusi ynë është veprimtaria gjyqësore, e shërbimit të noterisë, e ndihmës juridike dhe mbrojtjes ligjore dhe e Avokatit të Popullit dhe OJF-të. Por pa dyshim ka edhe shumë institucione të tjera që luajnë rolin e tyre në këtë proces siç janë përbarimi, policia etj.

E drejta pronësore nuk është një e drejtë e izoluar, përmirësimi i vetëm i së cilës do të ndikojë në mënyrë automatike në statusin ekonomik të gruas. Kjo e drejtë hyn tek ato me rëndësi të veçantë për fuqizimin ekonomik të gruas por jo vetëm. Ndryshimi drejt përmirësimit varet edhe nga shumë faktorë të tjerë siç janë nxitja e punësimit dhe eliminimi i diferencave në pagë; emancipimi në familje dhe forcimi i barazisë gjinore në të gjitha aspektet në këtë qelizë të vogël të jetës por me ndikim të madh në të sotmen e në të ardhmen, etj. Respekti për veten dhe për të drejtat që të përkasin duhet të jetë motivi për ndërgjegjësimin e grave që ato të bëhen vet promotore të ndryshimit duke eliminuar stereotipet gjinore që janë ngulitur për shkak të zakonit dhe traditës dhe janë kamufluar për tu bërë lehtësisht të panjohshme.

Edukimi me standardet e barazisë gjinore të profesionistëve dhe institucioneve që hartojnë politika e ndërmarrin veprime pozitive është gjithashtu me shumë rëndësi. Protagonizmi i disa aktorëve eminent në këtë proces dhe roli i OJF –ve që sjellin nga terreni në gjendje të pastër e të pamodifikuar problemet që hasin gratë ka një vend të veçantë.

Studimi ka arritur në disa konkluzione e rekomandime të cilat janë konsideruar me vend me qëllim përmirësimin dhe eliminimin e diskriminimit gjinor në çështjet e të drejtës pronësore.

1
2
3
4
5

***E DREJTA PRONËSORE NUK
ËSHTË NJË E DREJTË E IZOLUAR,
PËRMIRËSIMI I VETËM I SË CILËS DO TË
NDIKOJË NË MËNYRË AUTOMATIKE NË
STATUSIN EKONOMIK TË GRUAS. KJO E
DREJTË HYN TEK ATO ME RËNDËSI TË
VEÇANTË PËR FUQIZIMIN EKONOMIK TË
GRUAS POR JO VETËM.***

”

Metodologjia shkurt

KY STUDIM KALOI PËRMES KËTYRE FAZAVE KRYESORE:

një rishikim i përzgjedhur i legjislacionit në fuqi dhe një analizë cilësore e ndikimit të dispozitave ligjore në kontekstin historik lidhur me të drejtat pronësore të grave;

hulumtim i literaturës, studimeve, raporteve, në lidhje me të drejtat pronësore të grave në nivel lokal, rajonal dhe global të sistemuara këto sipas një guide të përgatitur për këtë qëllim;

studimin e gjendjes aktuale të të drejtave pronësore të grave përmes:

intervistave me gjyqtarë, noterë, avokatë, pedagogë, ekspertë, OJF, etj

konsultimeve në vijimësi me stafin e UN Women dhe ekspertë të fushës

hartimit të pyetësorëve të përgatitur për gjyqtarët, noterët, ekspertët, OJF dhe analizën e informacionit përftuar prej tyre.

hulumtim në jurisprudencën e disa gjykatave të rretheve gjyqësore duke u kujdesur në shërndarjen gjeografike të studimit duke mbajtur në konsideratë edhe vështirësitë për shkak të sistemit të të dhënave dhe mundësi në vendimet gjyqësore;

përzgjedhjen e pothuajse të gjitha vendimeve të Gjykatës së Lartë me objekt pjesëtimin e pasurisë dhe evidentimin e çështjeve të parashtruara në disa prej vendimet unifikuese të Gjykatës së Lartë me ndikim në çështjet e të drejtave pronësore të grave.

Për realizimin e studimit u zbatuan metoda cilësore e kombinuar me atë sasiore për të zbuluar anët e shumta e komplekse të të drejtave pronësore të grave.

TERMAT E PËRDORUR DHE KUPTIMI I TYRE

Qëllimi i këtij fjalorthi termash është që të kuptohet qartë përmbajtja e të drejtës pronësore dhe e tagrave që ka pronari, si të tilla edhe gratë me cilësinë e pronares, mbi sendin.

Gëzim i sendit:

është e drejta e pronarit për ta për ta përdorur dhe për ta shfrytëzuar sendin sipas destinacionit ekonomik, si vetë ose për ta dhënë në përdorim të tjerëve me huapërdorje apo me qira me qëllimin për të nxjerrë të ardhura prej tij dhe për të përfituar prej fryteve natyrore apo civile të tij. Këtu hyn e drejta e pronarit për ta përdorur sendin vet, për ta dhënë në huapërdorje apo me qira tek të tjerë dhe kështu të marrë të ardhura.

Disponim i sendit:

e drejta për të përcaktuar “fatin” e sendit/pasurisë. Pronari ka të drejtë që me veprime juridike të ndryshojë gjendjen juridike të sendit. Të tilla veprime janë shitja, shkëmbimi, heqja dorë nga një e drejtë mbi sendin, vënia hipotekë dhe ngarkimi me barrë si garanci dhe kolateral.

Posedim i sendit:

është pushteti faktik/fizik i një personi mbi sendin, sundimi efektiv i një personi mbi një send të luajtshëm ose të paluajtshëm, gjithmonë i prekshëm nga ana fizike. Posedimi si e drejtë mund të ushtrohet nga pronari, por mund të ushtrohet edhe nga një person jopronar, të cili i ka kaluar nga pronari. Koncepti i posedimit si pushteti fizik mbi sendin zakonisht vihet përballë konceptit të pronësisë si pushteti juridik i pronarit mbi sendin.

**Administrim
i pasurisë/sendit:**

nënkupton përcaktimin e llojit dhe mënyrës së përdorimit të sendit të përbashkët nga ana e bashkëpronarëve, të lidhur ngushtë me lidhjen e kontratave që kanë si objekt sendin, vënien e tij në hipotekë, lënien peng, etj. Ky koncept haset zakonisht tek bashkëpronësia e sendit të përbashkët, ku përfshihet edhe bashkëpronësia midis bashkëshortëve, dhe vihet përballë konceptit të disponimit ose të administrimit të jashtëzakonshëm të sendit, i cili duhet të bëhet me vullnetin e të gjithë pronarëve.

Pasuri e paluajtshme:

Janë sende të paluajtshme si toka, drurët, ndërtesat, dhe çdo gjë që është e trupëzuar në mënyrë të qëndrueshme e të vazhdueshme me tokën ose ndërtesën, si dhe aksesorët apo pjesët përbërëse që destinohen të jenë në funksion të sendit të paluajtshëm, dhe me to barazohen ligjërisht edhe të drejtat reale të lidhura me sendin e paluajtshëm dhe paditë që kanë objektin të lidhur me sendet e paluajtshme⁸.

**Regjime pasurore
martesore:**

Nënkuptojnë tërësinë e normave dhe rregullave juridike që përcaktojnë mënyrën e gëzimit, administrimit dhe disponimit të pasurisë bashkëshortore. Të drejtat, detyrimet dhe tagrat që kanë bashkëshortët kundrejt pasurive vetjake apo të bashkësisë sipas llojit të regjimit.

Regjim i bashkësisë ligjore: është një nga llojet e regjimeve martesore, i cili zbatohet automatikisht në qoftë se bashkëshortët nuk kanë zgjedhur ndonjë regjim të caktuar martesor dhe ku janë parashikuar detyrime të caktuara prej bashkëshortëve në lidhje me sendet që përbëjnë pasurinë bashkëshortore dhe që janë të nevojshme për funksionimin e familjes nga ana ekonomike.

**Regjimi i bashkësisë
me kontratë:**

në bazë të këtij regjimi me anë të kontratës të nënshkruar para noterit, para lidhjes së martesës, bashkëshortët vendosin për mënyrën sesi do të gëzojnë dhe administrojnë apo disponojnë

sendet e vëna gjatë martesës, ku këto të drejta mbi sendet mund të jenë të barabarta, ose më të mëdha në favor të njërit ose tjetrit bashkëshort, sipas vullnetit të bashkëshortëve.

Regjimi i pasurive të ndara:

sipas këtij regjimi në lidhje me bashkëpronësinë ndërmjet bashkëshortëve zbatohen rregullat e bashkëpronësisë në pjesë, ku çdo pasuri e vënë nga njëri bashkëshort gjatë martesës, është pasuri vetëm e tij, me përjashtim të sendeve që janë të nevojshme për mbajtjen e familjes.

PJESA I

*INSTRUMENTET
NDËRKOMBËTARE TË
RATIFIKUAR NGA SHQIPËRIA*

Në këtë pjesë do të rendisim instrumentet e OKB-së, instrumentet e KiE dhe standardet e BE-së të detyrueshme për Shqipërinë lidhur me të drejtat pronësore në përgjithësi dhe të grave në veçanti.

Instrumentet ndërkombëtarë të ratifikuar, si rregull, formojnë standardet minimum të detyrueshme për të tria pushtetet: legjislativ, ekzekutiv e gjyqësor. Sipas nenit 116 të Kushtetutës së RSh, marrëveshjet ndërkombëtare të ratifikuara, si akte normative që kanë fuqi në të gjithë territorin e Republikës së Shqipërisë, renditen pas Kushtetutës. Sipas nenit 122 marrëveshjet ndërkombëtare të ratifikuara:

- Janë pjesë e sistemit të brendshëm juridik pasi botohen në Fletoren Zyrtare;
- Kanë karakter të vetëzbatueshëm, përveç rasteve kur nuk janë të vetëzbatueshme dhe zbatimi kërkon nxjerrjen e një ligji;
- Kanë epërsi mbi ligjet e vendit që nuk pajtohen me to.

Kështu, përmbledhtas, në vijim do të renditen disa aspekte të instrumenteve ndërkombëtarë që nënvizojnë rëndësinë që ka e drejta pronësore dhe ndikimin e kësaj të drejte në fuqizimin e gruas edhe në drejtime të tjera të jetës publike dhe private. Është për tu nënvizuar se ndërsa instrumentet ndërkombëtarë të ratifikuar janë të shumtë, nuk mund të themi për një nivel adekuat të njohurive mbi to dhe të zbatimit të tyre në praktikë⁹.

1.1. DEKLARATA UNIVERSALE E TË DREJTAVE TË NJERIUT

Përpos rëndësisë që ka gjithë ky dokument, frymëzues i thuj gjithë instrumenteve për të drejtat dhe liritë themelore të njeriut, nënvizojmë dy nene specifike për kontekstin e këtij studimi. Përkatësisht në nenin 17 nënvizohet se “1. Gjithkush ka të drejtën të ketë pasuri, si vetëm ashtu edhe në bashkëpronësi me të tjerët. 2. Asnjëri nuk duhet të privohet arbitrarisht nga pasuria e tij”. Bie në sy përdorimi i përemrave të pacaktuar dhe gjithëpërfshirës “askush” dhe “gjithkush”¹⁰. Në nenin 25/1 nënvizohet se: “Gjithkush ka të drejtë për një nivel jetese të mjaftueshëm që t’i përgjigjet shëndetit dhe jetës së përshtatshme si të atij personalisht, ashtu edhe të familjes së tij, duke përfshirë ushqimin, veshmbathjen, banesën, kujdesin mjekësor dhe shërbimet e nevojshme sociale, si edhe të drejtën për të qenë i siguar në rast sëmundjeje, papunësie, vejanie, pleqërie dhe raste të tjera të humbjeve të mjeteve për jetesë për shkak të rrethanave të pavarura nga vullneti i tij/saj”.

1.2. KONVENTA PËR ELIMINIMIN E TË GJITHA FORMAVE TË DISKRIMINIMIT NDAJ GRAVE [CEDAW], RATIFIKUAR ME LIGJIN NR. 1769/1993

Neni 5/a kërkon nga shtetet palë të marrin të gjitha masat e duhura për të ndryshuar karakteristikat dhe modelet sociale e kulturore të sjelljes së burrave dhe të grave, në mënyrë që të arrijnë të zhdikin paragjykimet dhe praktikatat zakonore, dhe të gjitha

praktikat e tjera që mbështeten në idenë e inferioritetit ose të superioritetit të njëjës apo të tjetrës gjini ose në rolet stereotipe të burrave dhe të grave.

Neni i 13-të ngarkon shtetet palë që të marrin të gjitha masat e përshtatshme për të eliminuar diskriminimin ndaj gruas në fusha të tjera të jetës ekonomike dhe shoqërore, për t'i siguruar, mbi bazën e barazisë së burrit dhe gruas, të drejtat e njëjta, ndër të tjera, sidomos të drejtën për hua bankare, ndihma hipotekore dhe forma të tjera të kredisë financiare [13/b].

Neni i 16-të parashikon që Shtetet palë duhet të marrin të gjitha masat e duhura për të eliminuar diskriminimin e gruas në të gjitha çështjet që lidhen me martesën dhe jetën familjare. Në veçanti, Shtetet duhet të sigurojnë, mbi bazën e barazisë së burrave dhe grave, të drejta të njëjta për të dy bashkëshortët në lidhje me pronësinë, fitimin, menaxhimin, administrimin, gëzimin dhe disponimin e pasurisë, si falas ashtu edhe me pagesë [16/h].

Neni i 14-të (2) (g) mbron të drejtën e grave rurale për të përfituar kredi dhe hua bujqësore, lehtësira marketingu, teknologji të përshtatshme dhe trajtim të barabartë në fushën e reformës agrare, si dhe në projektet e sistemit bujqësor. Në germën (h) të po këtij neni, nënvizohet e drejta për të pasur kushte jetese të përshtatshme, veçanërisht lidhur me strehimin,¹¹ etj.

Sipas nenit 15-të gratë janë të garantuara për një zotësi juridike të njëjtë me atë të burrave dhe të njëjtat mundësi për të ushtruar këtë zotësi në çështjet civile. Gjithashtu, atyre u njihen në mënyrë të veçantë të drejta të barabarta për të

lidhur kontrata dhe për të administruar pasuri dhe i trajtojnë njësoj në të gjitha fazat e procedurës gjyqësore. Për më tepër, kjo dispozitë saksionon që çdo kontratë ose dokument tjetër privat që ka efekt juridik të synojë kufizimin e zotësisë juridike të gruas duhet të konsiderohet i paqenë.

1.2.1. Rekomandimi i Përgjithshëm 21 i Komitetit CEDAW për barazi në martesën dhe marrëdhëniet familjare

Në këtë Rekomandim të Përgjithshëm të Komitetit të CEDAW, i bëhet thirrje vendeve që po kalojnë një program të reformës “agrar apo rishpërndarje të tokës” [lexo pronësore për efekt të këtij studimi] për të siguruar të drejtën e grave, pavarësisht nga statusi martesor, për të ndarë e rishpërndarë tokën sipas parimeve të barazisë dhe mos diskriminimit¹². Rekomandimi vë në dukje se kur një grua nuk ka mundësi për të lidhur një kontratë, ose nuk ka mundësi për të marrë e përfituar një kredi financiare, ose mund ta bëjë këtë vetëm përmes bashkëshortit apo një mashkulli tjetër të familjes, me cilësinë e garantit, kjo do të thotë që ajo është e refuzuar në autonominë e saj ligjore. Çdo kufizim i tillë e pengon atë nga mbajtja e pronës si pronare e vetme dhe e përjashton nga menaxhimi ligjor i biznesit të saj ose që të jetë palë në ndonjë formë tjetër të kontratës. Kufizimet e tilla cenojnë seriozisht aftësinë e grave për të qenë të siguruara si ato vet ashtu edhe fëmijët e tyre.

Komiteti gjithashtu ka theksuar se e drejta për të poseduar, administruar, gëzuar dhe disponuar pronën është në qendër të drejtës së gruas për të gëzuar pavarësinë financiare.

Komiteti bën të qartë se çdo ligj që u jep burrave

të drejtën për një pjesë më të madhe të pasurisë në mbarim të martesës apo bashkëjetesës së faktit, ose në rastin e vdekjes së një të afërmi, është diskriminues dhe do të ketë një ndikim serioz në aftësitë praktike të gruas që të zgjidhë martesën me burrin e saj, për të mbështetur veten ose familjen e saj dhe për të jetuar me dinjitet si një person i pavarur.

Në lidhje me trashëgiminë, Komiteti i CEDAW është shumë i qartë. Ka shumë vende ku ligji dhe praktika në lidhje me trashëgiminë e pronës mund të rezultojë në diskriminim serioz ndaj grave. Si rezultat i këtij trajtimi të pabarabartë, gratë mund të marrin një pjesë të vogël të pronës së bashkëshortit apo të pronës së babait pas vdekjes së tij. Në disa raste, grave u janë dhënë të drejta të kufizuara dhe të kontrolluara lidhur me trashëgiminë. Shpesh të drejtat e trashëgimisë për të vejat nuk pasqyrojnë parimet e pronësisë së barabartë të pasurisë së fituar gjatë martesës. Këto dispozita që janë në kundërshtim me konventën duhet të hiqet.

Në Rekomandimin e Përgjithshëm për barazi në martesën dhe marrëdhëniet familjare, Komiteti CEDAW ka nënvizuar se ndërsa shumica e vendeve raportojnë se kushtetutat dhe ligjet kombëtare përputhen me Konventën, zakonet dhe traditat pengojnë këto ligje që të jenë efektiv.

1.3. PAKTI NDËRKOMBËTAR MBI TË DREJTAT EKONOMIKE, SOCIALE DHE KULTURORE,¹³ RATIFIKUAR LIGJI NR. 7511/1991

Në nenin 11 ky instrument kërkon nga Shtetet palë të njohin të drejtën e të gjithë personave për një standard jetese të përshtatshëm për veten dhe familjet e tyre, duke përfshirë ushqim adekuat, veshmbathje dhe strehimi, si dhe në përmirësimin e vazhdueshëm të kushteve të jetesës.

Në Komentin e Përgjithshëm mbi të drejtën për ushqim të përshtatshëm¹⁴, Komiteti [i këtij instrumenti] ka bërë thirrje për Shtetet palë për të siguruar që gratë të kenë garanci për qasje të plotë dhe të barabartë në resurset ekonomike, duke përfshirë të drejtën për trashëgimi dhe pronësi mbi tokën, etj.

Neni i 3-të i bën thirrje Shteteve palë për të siguruar të drejtën e barabartë të burrave dhe grave për të gëzuar të gjitha të drejtave ekonomike, sociale dhe kulturore të përfshira në Konventë.

1.4. PAKTI NDËRKOMBËTAR MBI TË DREJTAT CIVILE DHE POLITIKE, RATIFIKUAR ME LIGJIN NR 7510/1991

Neni i 16-të i këtij instrumenti¹⁵ u garanton të gjithëve të drejtën që t'i njihet kujtdo personaliteti juridik. Neni 23 (4) kërkon që Shtetet Palë të marrin hapat e duhura për të siguruar barazinë e të drejtave dhe përgjegjësi të bashkëshortëve në lidhjen e martesës, gjatë martesës si dhe në rastin e mbarimit të saj.

Në Komentin e Përgjithshëm mbi barazinë e burrave dhe grave, Komiteti i të Drejtave të Njeriut thekson se për të përmbushur detyrimet e tyre sipas nenit

23 (4), Shtetet palë duhet të sigurojë që regjimi martesore të përmbajë të drejta dhe detyrime të barabarta për të dy bashkëshortët në lidhje me pronësinë ose administrimin e pronës. Shtetet palë duhet të rishikojnë, kur është e nevojshme, legjislacionin e tyre për të siguruar që gratë e martuara të kenë të drejta të barabarta në lidhje me pronësinë dhe administrimin e pronës.

Përsëri në të njëjtin Koment të Përgjithshëm, Komiteti theksoi se Shtetet palë duhet të garantojnë barazinë në lidhje me zgjidhjen e martesës dhe pasojat pasurore. Në Komentin e Përgjithshëm mbi barazinë e burrave dhe grave, Komiteti i të Drejtat e Njeriut bëri të qartë se Shtetet palë duhet të sigurojë që ligji tu garantojë grave të drejtat e përmbajtura në nenin 25 në kushte të barabarta me burrat dhe të marrin masa efektive dhe pozitive për të promovuar dhe siguruar pjesëmarrjen e grave në drejtimin e punëve publike dhe në poste publike, duke përfshirë edhe veprimet e duhura afirmative [masat pozitive].

1.5. KARTA E TË DREJTAVE THEMELORE TË BASHKIMIT EVROPIAN (2007/C 303/01)

Neni 17: E drejta për pronë - Gjithkush ka të drejtën për të zotëruar, disponuar e të lërë trashëgim pasurinë e tij apo të saj të fituar ligjërisht. Askush nuk mund të privohet nga pasuria e tij/saj, përveçse në interes publik dhe në rastet dhe sipas kushteve të parashikuara me ligj, në pajtim me një shpërblimi të drejtë duke u paguar në kohën e duhur për humbjen e pësuar. E drejta e përdorimit

të pronës mund të rregullohet me ligj për aq sa është e nevojshme për interesin e përgjithshëm. Prona intelektuale duhet të mbrohet.

1.6. KONVENTA EVROPIANE E TË DREJTAVE TË NJERIUT¹⁶

Sipas nenit të 1-rë të Protokollit 1 të KEDNJ:

Mbrojtja e pronës: Çdo person fizik ose juridik ka të drejtën e gëzimit paqësor të pasurisë e tij. Askush nuk mund të privohet nga prona e tij, përveçse për arsye të interesit publik dhe në kushtet e parashikuara nga ligji dhe nga parimet e përgjithshme të së drejtës ndërkombëtare.

Megjithatë, dispozitat e mëparshme nuk cenojnë të drejtën e Shteteve për të zbatuar ligje, që ato i çmojnë të nevojshme për të rregulluar përdorimin e pasurive në përputhje me interesin e përgjithshëm ose për të siguruar pagimin e taksave ose të kontributeve ose të gjobave të tjera.

Protokolli 7-të në nenin e 5-të përmend shprehimisht barazinë midis bashkëshortëve: “Bashkëshortët gëzojnë barazi të drejtash dhe përgjegjësish të karakterit të së drejtës private midis tyre dhe në marrëdhëniet me fëmijët e tyre, në lidhje me martesën, gjatë martesës dhe në rastin e zgjidhjes së saj. Ky nen nuk do t'i ndalojë Shtetet që të marrin masa të nevojshme në interesin e fëmijëve”.

1.7. KONVENTA E OKB-SË PËR TË DREJTAT E FËMIJËS¹⁷, RATIFIKUAR MË 1992.

Sipas nenit 27/1 çdo fëmije duhet ti njihet e drejta për një nivel jetese të mjaftueshëm për zhvillimin e tij fizik, mendor, shpirtëror, moral dhe shoqëror. Për këtë qëllim në nenin 27/3 të kësaj Konvente parashikohet se: “Shtetet Palë duhet të marrin masat e duhura, sipas kushteve kombëtare dhe mundësive të tyre, për të ndihmuar prindërit dhe personat e tjerë përgjegjës për fëmijën, që të vënë në jetë këtë të drejtë dhe, në rast nevojë, për të siguruar një përkrahje materiale dhe programe mbështetjeje, sidomos lidhur me ushqimin, veshmbathjen dhe banimin”.

1.8. KONVENTA E OKB-SË “PËR TË DREJTAT E PERSONAVE ME AFTËSI TË KUFIZUARA”, RATIFIKUAR ME LIGJIN NR. 108/2012

Në nenin e 12-të të kësaj Konvente me titull “Njohja e barabartë përpara ligjit”, nënvizohet detyrimi i shteteve që e kanë ratifikuar këtë konventë për të marrë të gjitha masat e duhura dhe efektive për të siguruar të drejtën e barabartë të personave me aftësi të kufizuara për të patur në pronësi apo për të trashëguar prona, për të kontrolluar çështjet e tyre financiare dhe për të pasur mundësi të barabartë në kreditë bankare, hipoteka dhe forma të tjera të kredive financiare dhe të sigurojnë që personave me aftësi të kufizuara nuk iu hiqet prona në mënyrë arbitrare.

1.9. KONVENTA MBI ELIMINIMIN E TË GJITHA FORMAVE TË DISKRIMINIMIT RACOR, RATIFIKUAR ME LIGJIN NR. 7768/1993

Sipas nenit 5 (e) (iii) të këtij instrumenti kemi: “Në përputhje me detyrimet themelore të përcaktuara në nenin 2 të kësaj Konvente, Shtetet Palë marrin përsipër për të ndaluar dhe për të eliminuar diskriminimin racial në të gjitha format e tij dhe për të garantuar të drejtën e të gjithëve, pa dallim të racës, ngjyrës, ose origjinën kombëtare ose etnike, të barazisë para ligjit, sidomos në gëzimin e të drejtave të mëposhtme: ... (e) në veçanti ... (iii) të drejtën për strehim.

1.10. VËREJTJET PËRFUNDIMTARE TË KOMITETIT CEDAW MË 30 KORRIK 2010 PËR SHQIPËRINË¹⁸

Paragrafi 25: ... Komiteti rekomandon më tej që masat e përkohshme dhe të veçanta të zbatohen me qëllim që të sigurojnë barazinë e grave dhe burrave në mundësimin e pasurisë, kapitalit dhe kredive, ...veçanërisht në lidhje me gratë që u përkasin grupeve të privuara, duke përfshirë gratë dhe vajzat që u përkasin minoriteteve gjuhësore dhe etnike, gratë e moshuara, gratë me aftësi të kufizuara, dhe gratë që banojnë në zonat rurale dhe të largëta, siç autorizohet nga Neni 8-të i Ligjit “për Barazinë Gjigjore në Shoqëri” të vitit 2008. Komiteti i kërkon Shtetit palë të përfshijë informacionin e plotë për përdorimin e këtyre masave të përkohshme dhe të veçanta në lidhje me dispozitat

e ndryshme të Konventës dhe ndikimit të tyre në raportin tjetër periodik.

Paragrafi 37: Komiteti CEDAW rekomandon që Shteti palë të marrë masa korigjuese konkrete, duke përfshirë zgjerimin e mundësive për pasuri, hua dhe kredi , në mënyrë që gratë, veçanërisht anëtarët e minoriteteve etnike ose që banojnë në zona rurale ose të largëta, si dhe gratë që janë kryefamiljare, të jenë plotësisht dhe njëjloj në gjendje të përfitojnë nga rritja dhe zbutja e varfërisë. Komiteti fton Shtetin palë të paraqesë, në raportin periodik të radhës, informacion të detajuar në lidhje me zbatimin e Kodit të Familjes mbi pronësinë gjatë martesës dhe pas zgjidhjes së saj.

Qëndrueshëm organizuar më 25 shtator 2015, liderët botërorë miratuan Axhendën 2030 për Zhvillimin e Qëndrueshëm, e cila përfshin një grup prej 17 Objektivash të Zhvillimit të Qëndrueshëm për t'i dhënë fund varfërisë, pwr tw luftuar pabarazinë dhe padrejtësinë, dhe pwr tw trajtuar ndryshimet klimatike deri në vitin 2030. Të njohura ndryshe si qëllimet globale, dhe të ndërtuara mbi Tetë Objektivat e Zhvillimit të Mijëvjeçarit, OZHQ-të e reja, synojnë të shkojnë shumë më tej se OZHM-të, me qëllim adresimin e shkaqeve të varfërisë dhe nevojën universale për zhvillim që vlen për të gjithë njerëzit. Si një marrëveshje globale OZHQ-të synojnë të vënë botën në një kurs gjithëpërfshirës dhe të qëndrueshëm për të përmbushur aspiratat e qytetarëve për paqe, prosperitet dhe mirëqenie dhe për të ruajtur planetin.

1.11. OBJEKTIVAT E ZHVILLIMIT TË MIJËVJEÇARIT DHE OBJEKTIVAT E ZHVILLIMIT TË QËNDRUESHËM

Në shtator 2000, 147 kryetarë shtetesh dhe qeverish dhe 191 kombe miratuan Deklaratën e Mijëvjeçarit, duke u angazhuar për arritjen e një sërë objektivash deri në vitin 2015¹⁹. Tetë Objektivat e Zhvillimit të Mijëvjeçarit (OZHM) përfshinë: eliminimin e varfërisë ekstreme dhe të urisë; arritjen e arsimimit parësor universal; nxitjen e barazisë gjinore; reduktimin e vdekshmërisë foshnjore; përmirësimin e shëndetit të nënës; luftimin e sëmundjeve HIV/AIDS, malarjes, etj.; sigurimin e qëndrueshmërisë së mjedisit; dhe krijimin e një partnerशिpi global për zhvillimin.

Por çfarë janë Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm, shkurt (OZHQ-të)? Në Samitin e Kombeve të Bashkuara për Zhvillimin e

PJESA II

*STATUSI I TË DREJTAVE
PRONËSORE TË GRUAS NË
DOKUMENTET LIGJORE E
POLITIKAT E SHTETIT SHQIPTAR.*

Në këtë pjesë të studimit do të përmbledhim, sipas kronologjisë, në dy pjesë, legjislacionin lidhur me të drejtat pronësore të grave në këndvështrimin historik dhe aktual.

Pjesa e parë trajton aspektet historike përfshirë këtu dispozitat e së drejtës zakonore dhe asaj pozitive shqiptare përpara viteve 1990. Pjesa e dytë, ndalet në gjendjen aktuale. Këtu ndalemi në ato pjesë të legjislacionit shqiptar dhe në ato nisma e politika të shtetit shqiptar lidhur me të drejtat pronësore në përgjithësi dhe të grave në veçanti, me synim që të evidentojmë standardin de jure të së drejtës së pronësisë me fokus të drejtat e grave.

2.1. VËSHTRIM HISTORIK

Është me interes të nisësh këtë studim nga aspektet historike të së drejtës së pronësisë. Kjo sepse duam apo nuk duam ne, ka pasur efekte pozitive apo jo, historia e të drejtës pronësore ndikon ashtu shkarazi, tërthorazi apo edhe drejtpërdrejtë në statusin e të drejtave pronësore të grave në ditët e sotme.

Në fakt, pasi u mblodh e përzgjedh materiali për këtë studim, doli më mirë në pah se nuk janë të rralla rastet kur tradita zakonore lë në hije institutet e së drejtës bashkëkohore që rend të qaset sa më shumë me standardet ndërkombëtare. E drejta zakonore, kërkon të jetë protagoniste duke cenuar të drejtat e grave si pronare po aq të ligjshme sa edhe gjinia tjetër. Këtë konstatim e gjejmë edhe në vlerësimin e ndikimit gjinor në administrimin e tokës bërë për Shqipërinë, Malin e Zi, Bosnje Hercegovinën si dhe në studime të tjera²⁰. Këtë

mendim kanë ndarë edhe personat e intervistuar, kryesisht juristë, të cilët vërejnë presion dhe ndikime të së drejtës zakonore në veprimtarinë e tyre.

E drejta pronësore, si një e drejtë e rëndësishme, historikisht ka gjetur rregullim edhe në të drejtën zakonore edhe në atë pozitive. Gjatë kohës së pushtimit osman, veprimi edhe e drejta fetare myslimane, Sheriati ose ndryshe ligji i shenjtë. Normat e të drejtës fetare të ritit ortodoks dhe katolik gjithashtu kanë lënë gjurmët e tyre por në mënyrë më tangenciale.

E drejta zakonore ka si burime kryesore Kanunet²¹. Pavarësisht diversitetit midis tyre, kanunet kanë ngjashmëri dhe bazë thuaj unike në rregullimin e instituteve kryesore. Këtu përfshijnë edhe të drejtën zakonore pronësore. Në botimin e Prof. Aleks Luarasi me titull “Marrëdhëniet Familjare”²² trajtohen aspekte të jetës familjare sipas të drejtës zakonore shqiptare. Në këtë punim analizohen kanunet shqiptare dhe pozita e gruas në disa aspekte përfshi edhe ato pasurore. Konkluzioni është se gratë, sipas të drejtës zakonore, janë të zhveshura nga pronësia mbi pasurinë e përbashkët të familjes. Ato disponojnë vetëm sendet vetjake. Gruaja ishte e përjashtuar nga pronësia dhe trashëgimia si në familjen e prindërve, ashtu edhe në atë të bashkëshortit²³. Sipas Kanunit të Lumës [nenet 1492-1493], bijat e pamartuara kishin të drejtë të jetonin në pasurinë e babait të vdekur por ato nuk kishin pjesë në trashëgiminë e lënë prej tij. Vetëm në kanunin e Lumës gjendet se, nëse trashëgimlënësi kishte vetëm vajza të martuara, atëherë këto thirrreshin në trashëgimi si trashëgimtare të radhës së dytë²⁴. Kjo pjesë e tyre quhej “miraz” dhe tipar i kësaj ‘thujse trashëgimie’ ishte se vajzat kishin vetëm të drejtën e uzufuktit të kësaj pasurie sa ishin gjallë sepse, me vdekjen

e tyre, pasuria nuk u kalonte trashëgimtarëve të tyre por u kthehej kushërinjve meshkuj nga ana e babait²⁵. Gruaja nuk kishte as të drejtën të dispononte të ashtuquajturin “selem” që, sipas Kanunit të Skënderbeut, ishte pasuria që sillte gruaja nga familja e saj prindërore. Kjo pasuri u kalonte me trashëgim vetëm djemve të familjes.

Në Kanunin e Lekë Dukagjinit, i cili është një përmbledhje zakonesh që vepronin kryesisht në zonën veriore të Shqipërisë në periudhën e mesjetës, vihet re pabarazia dhe diskriminimi i gruas ndaj burrit. Kjo frymë nuk mungon edhe në kanunet e tjera. E vetmja e drejtë e saj është që të marrë hua sendet e konsumit të përditshëm pra sende të zëvendësueshme²⁶. Asnjë kontratë shitblerjeje apo këmbimi qoftë edhe për këto lloj sendesh nuk mund të lidhet nga ana e saj. Edhe për këto sende kërkohet leja e të zotit të shtëpisë²⁷. Sa i përket anëtarëve të tjerë të familjes ose të ashtuquajturve ‘gjindes së shpis’ sipas §.25 këta nuk mund të bëheshin ‘dorzânë pá lëje të zot’ të shpís’ sikurse nuk mund të shisnin, blinin apo shkëmbenin pasurinë. Në Katund: 1) i zoti i shpís do të përgjigjet për çdo dâm, qi t’i bâjn kuej gjindja’. Në §.24. me titull “Tagri i gjindes së shpis” ndër të tjera nënvizohet se ‘Gjindja e shpís ká tager: ... 2) Me hjekë të zojen e shpís, për n’ u raftë për sýsh se brancon, a shet gjâ tinëz - edhë një kokërr voejet me kênë’. Pra, duke marrë si shembull pamundësinë për të shitur edhe ‘një kokërr vezë’, kanuni na jep qartësisht të drejtat e gruas në gëzimin dhe administrimin e pronës.

Sa i përket trashëgimisë, KLD në §.88 përcakton se kanuni njej për trashëgues djalin dhe jo vajzën dhe jo vetëm kaq por trashëgonte vetëm djali i lindur nga martesë si edhe djemtë e këtyre. Kanuni nuk e njihnte trashëgiminë me testament. Rregulla të

posaçme për trashëgiminë gjenden në §.64-87 të KLD.

E drejta zakonore rregullon disa marrëdhënie pasurore edhe në institutin e fejesës. Fejesa quhej ‘e lidhur’ nga pikëpamja juridike vetëm kur i çohet vajzës “groshi i zakonit”²⁸. Kjo nënkupton një shumë të hollash që familja e djalit ia jepet asaj të vajzës menjëherë sapo bihej dakord për fejesë. Kjo shumë të hollash ishte një simbolikë e blerjes së gruas. Pra, gruaja ishte një lloj malli. Kjo njihet vetëm nga Kanuni i Lumës dhe Kanuni i Lekë Dukagjinit varianti i Pukës. Kanunet e tjera si Kanuni i Lekë Dukagjinit [shkurt KLD], Kanuni i Skënderbeut, Kanuni i Labërisë dhe i Mirditës bënin fjalë për dhënien e “shejit”. Shenjat ose “nishanet”²⁹ përbëheshin nga vlera monetare e materiale. Të tilla ishin unaza, një shami koke për nusen dhe të holla. Të hollat ishin një lloj kapari që nënkuptonte garancinë për fejesë. Nëse fejesa prishej nga djali, këto nuk ktheheshin sepse vlenin si një shpërblim material për dëmin moral të shkaktuar. Sipas Kanunit të Lumës në nenin 617, kur fejesa zgjidhet me vdekjen e djalit, kthehet një pjesë e “shejit” dhe plaçkave të dhëna nuses. Sipas Kanunit të Mirditës kthehet edhe “sheji” edhe shpërblimi për martesë³⁰.

“Shpërblimi për martesë”³¹ jepet në prag të martesës, pra ditën që familja e djalit dhe vajzës caktonin datën e martesës dhe masa e saj caktohej nga familja e vajzës. Në Kanunin e Labërisë kjo konsistonte në blerjen e rrobave nuses dhe jo në vlera monetare. Vetëm një pjesë shumë e vogël e këtij shpërblimi përdorej nga familja e vajzës për qëllime të saj ekonomike dhe përbënte turp nëse familja e vajzës nuk bënte kujdes që ti shpenzonte këto kryesisht për vajzën dhe blerjen e sendeve për të. “Paja” si praktikë dhe emërtim i tillë është njohur më shumë në pjesën jugore të vendit dhe

kjo ka lidhje me veprimin e së drejtës fetare të rritit ortodoks më shumë sesa me të drejtën zakonore. “Paja” përfaqëson në vetvete një pasuri të luajtshme që vajza çon në familjen e burrit dhe që konsiston në artikuj që kanë të bëjnë kryesisht me veshjet e saj, dhuratat për të afërmit e bashkëshortit (gjithnjë të luajtshme) dhe sende të përdorimit të përditshëm të tilla si dyshekë, jorganë, jastëkë, qylyma, etj. Sa më e madhe paja aq më e vlerësuar ishte nusja dhe familja e saj. Në zona të ndryshme të vendit, kryesisht në jug, flitet për të ashtuquajturën “prikë” që nënkupton një lloj paje por edhe më të madhe ku veç pasurisë së luajtshme ka në përbërje edhe pasuri të paluajtshme [dyqan]. Kanuni i Skënderbeut njih institutin e “selemi-t” që nënkupton pasurinë që sillte gruaja nga familja e saj prindërore (dhen, dhi, ka, bagëti në përgjithësi dhe çdo pasuri tjetër vetjake).

Meqë vajzat dalin nga familja e origjinës dhe marrin këtë pasuri prej saj, sipas të drejtës zakonore shqiptare, ato janë të përjashtuara nga trashëgimia edhe në familjen e origjinës edhe në familjen e bashkëshortit³². Sa i përket regjimit të pajës pas zgjidhjes së martesës, kanunet mbajnë qëndrime të njëjta por në to ka edhe diversitet në varësi të fajësisë apo të faktit nëse çifti ka fëmijë apo jo. Kështu, si rregull gruaja merrte me vete vetëm teshat e shtatit (kanuni i Mirditës neni 314); gruaja pa fëmijë merrte me vete teshat e arkës dhe ato që kishte punuar vetë ndërsa nëse kishte fëmijë merrte vetëm teshat e veta personale të tjerat i mbeteshin fëmijëve e burrit (kanuni i Lumës neni 829-831). Më e favorizuar ishte pozita e saj sipas Kanunit të Labërisë.

Në territoret shqiptare ka luajtur një rol të rëndësishëm edhe e drejta fetare [e rritit mysliman, katolik dhe ortodoks]. Me pushtimin osman,

marrëdhëniet e pronësisë u rregulluan nga Mexheleja ndërsa marrëdhëniet e trashëgimisë deri në 1929 u rregulluan nga Sheriati ose Ligji i shenjtë. Në këtë studim për aspektet historike të marrëdhënieve trashëgimore dhe marrëdhënieve pasurore në martesë i jemi referuar, veç tekstit të Aleks Luarasi edhe dy teksteve të tjerë. Përkatësisht punimeve me autorë Nazmi Biçoku dhe Doc. Ksanthipi Begeja³³. Burim kryesor i Sheriatit ishte Kurani. E drejta e shenjtë sanksiononte pabarazinë në çështjet trashëgimore. Kështu nëse trashëgimlënësi linte pasardhës një vajzë e një djalë pasuria ndahej 1/3 dhe 2/3 në favor të djalit Bashkëshorti kur thirrej në trashëgim me fëmijët ose fëmijët e djalit, merrte ¼ e trashëgimit. Kur nuk kishte fëmijë merrte ½ e pasurisë. Bashkëshortja kur konkurronte me fëmijët ose fëmijët e fëmijëve merrte 1/8 e pasurisë ndërsa kur nuk kishte fëmijë merrte ¼. Vajzat kur trashëgonin atin merrni gjysmën e pjesës që merrte djali [pra, dy pjesë djali e një pjesë vajza]. E drejta e shenjtë nuk e njihte testamentin. Gjithsesi testamenti zbatohet në mënyrë të kufizuar. Sipas të drejtës myslimane e vetmja e drejtë që i njihet gruas ishte autonomia që ajo gëzonte për administrimin e pasurisë së saj vetjake. Në bazë të të drejtës së shenjtë myslimane (sheriatit) “Cilido që vdes dhe lë pas vetes pasuri, le ta trashëgojnë meshkujt e familjes, ata që janë gjallë”. Sipas normave të Sheriatit, trashëgimtarët ndaheshin në trashëgimtarë me pjesë të caktuar, trashëgimtarë me pjesë të pacaktuar dhe trashëgimtarë me pjesë të tjera. Trashëgimtarë me pjesë të caktuar sipas së drejtës së Sheriatit ishin gjyshi (ati i atit dhe jo i nënës, vëllezërit dhe motrat (prej një nëne), bashkëshortja, bashkëshorti, vajza, vajza e djalit, motrat gjermene, motrat prej ati, nëna dhe gjyshi (prej ati dhe prej nëne). Trashëgimtarë pa pjesë të caktuar ishin djemtë dhe djemtë e djemve me rradhë, ati dhe në mungesë të tij gjyshi

ose stërgjyshi, vëllai gjermen, vëllai prej babe dhe djemtë e tyre dhe ungji gjermen. Në trashëgim thirren njëherë trashëgimtarët me pjesë të caktuar, dhe pjesa e mbetur nga kjo trashëgimi do të ndahet midis trashëgimtarëve me pjesë të pacaktuar, me përjashtim të rastit kur një nga pjesëtarët e trashëgimtarëve me pjesë të pacaktuar, është i biri i të vdekurit. Në lidhje me vajzën e djalit, e drejta e Sheriatit parashikonte se: "Vajzat e djalit nuk trashëgojnë kur ekziston djali i drejtpërdrejtë".

E drejta pozitive shqiptare

E drejta e pronësisë gjatë periudhës 1912-1929 rregullohej nga legjislacioni i trashëguar nga Perandoria Osmane. Këtu përfshihen Kodi Civil otoman i njohur me "Mexheleja", Ligja e Tokave [1856] dhe disa ligje të tjera. Nga 1 Prill 1929 këto çështje u rregulluan nga Kodi i ri Civil i vitit 1929 dhe disa ligje të tjera. Në vijim po rendisim ligjet më të rëndësishme pas 1929.

Kodi Civil i vitit 1929 trajton regjimin juridik të pasurisë bashkëshortore në titullin III "Kontrata e martesës", përkatësisht në nenet 1331-1389. Në këtë pjesë, Kodi Civil i vitit 1929 rregullon regjimin e 'dotës', 'pasurisë parafernale' dhe 'bashkëpasunimit të fitimeve midis bashkëshortëve'. Sipas këtij Kodi, jo çdo pasuri e vënë gjatë martesës prezumohej si pasuri në bashkëpronësi midis bashkëshortëve. Referuar dispozitave të këtij Kodit del qartë se secili bashkëshort gjatë martesës kishte të drejtë të kishte pasuri vetëm të vetën, pra vetjake, qoftë të luajtshme dhe të paluajtshme. 'Dota' ishte pasuri që gruaja ose të tjerët në vend të saj ia sillnin burrit si bashkëshort për të përballuar detyrimet nga martesë (shih nenet 1331-1367). Bashkëshortit i njihet e drejta e administrimit të

kësaj pasurie. Kjo e drejtë zgjaste sa të vazhdonte martesë (neni 1399). Pasuria parafernale ishte pasuria që nuk bënte pjesë në 'dotë' dhe që bashkëshorti nuk ka të drejtë ta administrojë e të kërkojë kreditë e saj nëse nuk ka porosi nga gruaja. 'Bashkëzotnimi' një institut juridik i njëjtë në kuptim me atë të bashkëpronësisë në legjislacionin aktual shqiptar, ndryshon, në kuptimin juridik, nga 'bashkëpasunimi'. 'Bashkëpasunimi'³⁴ përfshin të drejta të tjera me karakter real të cilat nuk hyjnë në konceptin e bashkëpronësisë. Sipas këtij Kodi 'zotnimi' ose 'bashkëzotnimi' kanë të bëjnë me të drejtën e gëzimit dhe disponimit të sendit³⁵. Ky kod ndonëse i mbështetur në modelin e Kodit Civil francez [1804], atij zviceran e italian të kohës, nuk ndryshoi gjendjen faktike ku pushteti i burrit si bashkëshort e si baba mbi gruan e fëmijët ishte i padiskutueshëm. Në praktikën gjyqësore aktuale shqiptare vlen të përmendet vendimi unifikues nr. 5/20.01.2009 të KBGJL në të cilin gjendet zbatimi i dispozitave të këtij kodi sa i përket kuptimit të pasurisë si pasuri në bashkëpronësi ose jo e bashkëshortëve gjatë martesës³⁶ dhe të drejtat lidhur me administrimin e jashtëzakonshëm të pasurisë. Pra, duke qenë se këto norma me karakter historik bëhen objekt analize edhe në vendime kaq të rëndësishme, e menduam me vend këtë trajtesë në këtë këndvështrim.

Pas vitit 1945 në fushën e marrëdhënieve të pronësisë u morën një sërë masash ndër të cilat përmendim: shtetëzimi i pasurisë private, zbatimi i reformës agrare dhe zhvillimi i kooperativave në bujqësi dhe artizanat. Deri në 1976 njihet prona shtetërore, kooperativiste, personale dhe private³⁷.

Kushtetuta e RPSH e vitit 1946 në nenin 17 nënvizonte se "gruaja është e barabartë me burrin në çdo fushë të jetës private, politike e shoqërore".

Dalja e ligjeve në vijim e konsideroi këtë parim kushtetues, të paktën formalisht. Kështu, Dekreti nr. 601/18.05.1948 “Për martesën” shfuqizoi dispozitat e mëparshme për pasurinë bashkëshortore. Sipas këtij dekreti pasuria që çdo bashkëshort kishte në emrin e vet në çastin e lidhjes të martesës do të vazhdonte të mbetej vetjake. Pasuria e krijuar gjatë martesës ishte pasuri e përbashkët dhe këtu hynte pasuria e fituar prej të dy bashkëshortëve sëbashku si dhe prej secilit veç e veç. Ky ligj përcaktonte se në rast konflikti lidhur me pjesët që i takonin çdo bashkëshorti, urdhërohej që të merrej parasysh ndihma që i kanë dhënë njëri tjetrit, kryerja e punëve shtëpiake dhe çdo punë tjetër në shtimin, administrimin dhe mbrojtjen e pasurisë së përbashkët. Këto rregulla përforcohen nga Dekreti nr. 2083/06.07.1955 “Mbi Pronësinë” i cili në nenin 96 përcakton se “Pasuritë e fituara me punë nga bashkëshortët gjatë martesës u përkasin në tërësi të dy bashkëshortëve. Në pasuritë e përbashkëta të bashkëshortëve nuk përfshihen sendet që secili ka fituar gjatë martesës me dhurim, ose me trashëgim, depozitat që ka secili në arkat e kursimit, sendet e përdorimit thjesht personal si dhe sendet dhe veglat e ushtrimit të veprimtarisë, ose mjeshtërisë së tyre”. Duke iu referuar çështjeve të familjes bujqësore, ky dekret në nenin 86-90 nënvizon se: “pronësia mbi pasuritë e familjes bujqësore u përket në tërësi të gjithë anëtarëve të saj ku hyjnë të gjithë personat pa dallim seksi e moshe, që lidhen midis tyre për shkak gjinie, martese, adoptimi dhe pranimi si anëtarë në familjen bujqësore”. Në nenin 94 përcaktohet se në marrëdhëniet me të tretët familja përfaqësohet nga kryetari që caktohet nga vet anëtarët e familjes. Dekreti nr. 1892/05.07.1954 “Mbi Trashëgiminë”, i ndryshuar me Ligjin nr. 3169/26.10.1960 dhe me Dekretin nr. 5106/30.10.1973, i cili ka qenë në fuqi deri në datë 31.12.1981. Rrethi i trashëgimtarëve ligjorë dhe radha e thirrjes së tyre është përcaktuar

në nenin 21 të Dekretit nr. 1892/05.07.1954 “Mbi Trashëgiminë”, i cili parashikonte se “Në radhën e parë thirren në trashëgim fëmijët, bashkëshorti i aftë ose i paaftë për punë, prindërit e paaftë për punë të trashëgimlënësit si dhe personat e tjerë të paaftë për punë të cilët, një vit para vdekjes së trashëgimlënësit, bashkëjetonin me të si anëtar të familjes dhe ishin në ngarkim të tij. Të gjithë këta trashëgojnë në pjesë të barabarta.”

Kodi i Familjes i vitit 1965: në nenin 45 nënvizon se “pasuria e fituar me punë prej bashkëshortëve gjatë martesës bëhet pasuri e përbashkët e tyre. Çdo marrëveshje e kundërt është e pavlefshme”. Për sa i përket pasurisë së përbashkët secili nga bashkëshortët mund të kryejë veprime juridike në mënyrë të pavarur. Këto veprime janë të vlefshme edhe kur janë kryer pa pëlqimin e bashkëshortit tjetër. Megjithatë tjetërsimi i pasurisë së përbashkët të paluajtshme nuk mund të bëhet veçse me pëlqimin e të dy bashkëshortëve [neni 97 i Dekretit për pronësinë” dhe neni 49 i KF]. Në rastin e pjesëtimit të pasurisë së bashkëshortëve, çka mund të bëhet vullnetarisht dhe gjyqësisht, në caktimin e pjesës së çdo bashkëshorti merren parasysh fitimet, ndihma që njëri bashkëshort i ka dhënë tjetrit, kryerja e punëve shtëpiake si edhe çdo punë tjetër në administrimin, mbajtjen dhe shtimin e pasurisë së përbashkët.³⁸ Në këtë kod i bëhet një rregullim i detajuar kontratës së dhurimit midis bashkëshortëve para dhe gjatë martesës³⁹.

Ligji nr. 6340/26.06.1981 “Për Kodin Civil të Republikës Popullore Socialiste të Shqipërisë” parashikon se çdo gjë që bashkëshortët kishin fituar gjatë martesës është pasuri e përbashkët [në bashkëpronësi] duke përfshirë këtu edhe pasurinë e fituar me trashëgim e dhurim⁴⁰. Nuk janë në bashkëpronësi vetëm sendet e përdorimit vetjak.

Është për tu nënvizuar se dispozitat e këtij kodi [1981], vepruan edhe me daljen e KC të vitit 1994 sepse në nenin 231 të KC [1994] përcaktohej se bashkëpronësia ndërmjet bashkëshortëve do të rregullohej nga KF⁴¹. U deshën rreth 10 vjet nga dalja e hyrja në fuqi e KF [2003] i cili solli ndryshime radikale me rregullat e mëparshme.

Ligji nr. 6599/29.06.1982 ‘Për Kodin e Familjes të Republikës Popullore Socialiste të Shqipërisë’ nuk përfshin asnjë dispozitë që të rregullonte marrëdhëniet e bashkëpronësisë mes bashkëshortëve. Këto ishin pjesë e KC të vitit 1981.

Siç vihet re, në këtë pjesë historike, u ndalëm vetëm në disa prej zhvillimeve legjislative që i konsideruam me rëndësi për këtë studim, por pa i shtuar ato në mënyrë përfundimtare.

2.2. LEGJISLACIONI SHQIPTAR PAS VITEVE 1990 DHE LEGJISLACIONI AKTUAL NË FUSHËN E MARRËDHËNIEVE PRONËSORE DHE TË DREJTAT PRONËSORE TË GRAVE

Legjislacioni shqiptar pas viteve 1990 ka pësuar ndryshime radikale. Nga ky proces nuk ka shpëtuar ajo pjesë e ligjit që trajton të drejtat pronësore. Përkundrazi mund të ketë qenë ndër pjesët më të efektuara dhe më dinamike. Ata lexues që janë të interesuar lidhur me kuadrin ligjor në Shqipëri do të gjejnë, në vijim, në mënyrë të përmbledhur përgjigje për tri pyetje:

- Pyetja e parë: a ka dispozita që ndalojnë diskriminimin gjinor në legjislacionin shqiptar;
- Pyetja e dytë: a ka dispozita që në mënyrë “të qartë” nënvizojnë të drejtat e grave;
- Pyetja e tretë: si gjenden në legjislacion dispozitat lidhur me të drejtat pronësore të grave, ndikimi i tyre në mënyrat e fitimit të pronës, administrimit të pronës dhe gëzimit të pronës.

Legjislacioni shqiptar ka një dukje asnjëse sa i përket aspekteve të barazisë gjinore. Mund të themi se kujdesi për ‘këtë neutralitet’ ka qenë në vijimësi një prioritet i autoriteteve vendase. Por, përderisa, rezultatet që vijnë nga zbatimi i këtij legjislacioni në mënyrë evidente vërtetojnë se burrat zotërojnë dhe administrojnë pronën shumë më shumë se gratë, tregon se ende ka vend për përmirësimin dhe ndërmarrjen e masa pozitive me qëllim realizimin e barazisë edhe në fakt. Për këtë arsye, vëmendjen e procesit të reformës në drejtësi është shtrirë edhe në procesin e edukimit ligjor në veçanti dhe në atë të edukimit të publikut me njohuri mbi të drejtën dhe ligjin në veçanti⁴².

Kushtetuta e RSh [Ligji nr. 8417/21.10.1998, ndryshuar] ka parashikuar disa garanci për të ndaluar diskriminimin mbi bazë gjinore. Kushtetuta ka të mëshiruar gjithë thelbin e standardeve normative dhe të politikave të shtetit. Si e tillë ajo lexohet edhe si një dokument normativ edhe si një dokument politikash. Gjithë sistemi ligjor shqiptar është bazuar në rregullimet dhe parimet kushtetuese. Kushtetuta e RSh garanton barazinë e të gjithëve përpara ligjit. Në këtë kuptim si burrat

dhe gratë gëzojnë të njëjtat të drejta dhe detyrime. Sipas Kushtetutës “të gjithë janë të barabartë përpara ligjit dhe askush nuk mund të diskriminohet ...” (neni 18).

Liritë dhe të drejtat themelore të njeriut janë përfshirë në pjesën e dytë të Kushtetutës. Kushtetuta garanton të drejtën e pronës si një të drejtë vetjake, duke specifikuar edhe mënyrat e fitimit të pronës përkatësisht në nenin 41/2 të tilla si: dhurimi, trashëgimia, blerja dhe çdo mënyrë tjetër klasike e parashikuar në KC. Liria, prona dhe të drejtat e njohura me Kushtetutë dhe me ligj nuk mund të cenohen pa një proces të rregullt ligjor [neni 42 i Kushtetutës]. Në nenin 11 të saj, sanksionohet se prona private, ekonomia e tregut dhe liria e veprimtarisë ekonomike janë shtyllat e sistemit tonë ekonomik dhe se prona private dhe publike mbrohet njëllëj me ligj. Nga ana tjetër, neni 41 i Kushtetutës garanton të drejtën e pronësisë private. Sipas këtij neni gjithkush gëzon të drejtën për të zotëruar e përdorur pronën private. Kjo garanci kushtetuese ka një rëndësi të dyfishtë, në radhë të parë u lejon personave privatë të jenë pronarë mbi ato të mira materiale që nga ligji nuk i janë rezervuar vetëm pronës publike dhe së dyti garanton pronarin privat nga çdo pushtet arbitrar, pasi prona private është një e drejtë që, edhe shteti është i detyruar ta respektojë dhe nuk mund të përdorë sovranitetin e tij për të ndërhyrë në pronën private, përveçse rasteve dhe mënyrave të parashikuara në ligj (shpronësimi, rekuizimi).

Kodi Civil i Republikës së Shqipërisë⁴³ [KC], përfaqëson tërësinë e normave që rregullojnë fitimin e pronësisë, bashkëpronësinë dhe kontratat. Në KC janë përdorur termat “çdo person”, “personi” ose “personat”, duke mos bërë dallime midis burrave dhe grave. Pikërisht në nenin 1 të këtij Kodi

është përcaktuar se çdo person fizik gëzon zotësi të plotë për të pasur të drejta dhe detyrime civile. Gjithsesi mbetet që dispozita lidhur me fitimin e zotësisë së plotë për të vepruar [neni 6 KC] për shkak martesë nën moshë, duhet të amendohet dhe të barazojë të dy gjinitë sepse lidhja e martesës nën moshë është e mundur si për burrin edhe për gruan nëse gjykata e konsideron se ka shkaqe me rëndësi për të dhënë këtë lejë. Ky ndryshim duhet të bëhet me qëllim harmonizimin e dispozitës të KC (neni 6) me nenin e 7-të të KF. Duket se edhe ndryshimet bërë së fundmi, në vitin 2013 të KC, e kanë lënë jashtë vëmendjes këtë rregullim⁴⁴. E njëjta vlen edhe korrigjimet lidhur me nenin 373 të KC në të cilin nënvizohet se: ‘Testament mund të bëjë çdo person që ka mbushur moshën 18 vjeç, si dhe gruaja nën këtë moshë kur është e martuar’.

Tagrat e pronarit mbi sendin objekt pronësie janë të shumta. Sipas nenit 149-të të KC “Pronësia është e drejta për të gëzuar dhe disponuar lirisht sendet, brenda kufijve të caktuar nga ligji”⁴⁵. Neni 83 i KC parashikon se: “Veprimi juridik për kalimin e pronësisë së sendeve të paluajtshme dhe të të drejtave reale mbi to, duhet të bëhet me akt noterial dhe të regjistrohet, përndryshe nuk është i vlefshëm”. Në nenet 192 – 197 të Kodit Civil, përcaktohet se ‘garanti’ i të drejtës së pronësisë është regjistrimi i pasurive të paluajtshme në regjistrat publike, dhe konkretisht në regjistrin e pasurive të paluajtshme. Regjistrim i cili bëhet në bazë të një akti publik, të një vendimi gjykate apo të një organi tjetër shtetëror kompetent, si dhe në rastet e tjera të parashikuara nga ligji. Ndërsa në nenin 196, të KC parashikohet se gjykatat, noterët, përbaruesit gjyqësore dhe organet e tjera shtetërore detyrohen t’i dërgojnë për regjistrim zyres që administron regjistrin ku ndodhen pasuritë e paluajtshme, kopje të vendimit ose të

aktit që përmban fitimin, njohjen, ndryshimin, pushimin e një të drejte pronësie të paluajtshme, ose një të drejte reale mbi atë, ose që deklarojnë të pavlefshme veprime juridike për kalimin e pronësisë të regjistruar më parë. Gjithashtu, veç të tjerash, duhet të regjistrohen në regjistrin e pasurive të paluajtshme aktet me të cilat hiqet dorë nga të drejta pasurore [Neni 193/c KC] një sërë kontratash me efekte pasurore, vendimet gjyqësore dhe të organeve kompetente me efekte pasurore, aktet me të cilat krijohet një shoqëri ose një subjekt tjetër i së drejtës që ka në pronësi pasuri të paluajtshme ose gëzon të drejta të tjera reale mbi to; disa kërkesë padi përfshi këtu kërkesë-paditë për pjesëtimin e pasurisë së paluajtshme të përbashkët [shih neni 197 KC], etj.

Neni 208 i KC parashikon se: “Tjetërsimi i sendit të përbashkët mund të bëhet vetëm me pëlqimin e të gjithë bashkëpronarëve”. Një sërë rregullash për pjesëtimin e pasurisë/sendit të përbashkët gjenden të renditura në nenin 207 të KC. Për këtë kërkohet marrëveshja e të gjithë bashkëpronarëve. Ky është një rregull i përgjithshëm. Këtu nuk ka rëndësi nëse këta janë burrë e grua, bashkëshortë, individë me ose pa lidhje gjinore apo afinitive me njëri tjetrin. Kur sendi është i paluajtshëm marrëveshja duhet të bëhet me akt noterial. Kjo vlen edhe për bashkëshortët. Kur nuk arrihet marrëveshja, pjesëtimi i sendit kryhet me anë të gjykatës, duke u thirrur në gjyq të gjithë bashkëpronarët. Pra, sipas dispozitës, kuptojmë se, edhe bashkëshortët mund ti zgjidhin jashtë gjyqësisht mosmarrëveshjet e tyre lidhur me pasurinë. Por, nëse flitet për një pasuri të paluajtshme, këtë duhet të bëjnë me akt noterial. Nëse nuk merren vesh, mund ti drejtohen gjykatës. E bëjmë këtë trajtim, sepse shpesh herë, kur trajtohet instituti i ndërmjetësimit, shtrohet pyetja: a mund të ndërmjetësohet lidhur me pjesëtimin

e pasurisë ndërmjet bashkëshortëve? Përgjigja është pozitive. Por duhet patur kujdes sepse, nëse marrëveshja e arritur ka efekte mbi pasurinë e përbashkët të paluajtshme, p.sh., të bashkësisë ligjore, për këtë pjesë, marrëveshja duhet bërë me akt noterial⁴⁶.

Duke u ndalur edhe një herë tek forma e marrëveshjes së ndërmjetësimit, nënvizojmë se konfliktet e pronësisë, tregtare, kontraktore, ose në konfliktet me natyrë pasurore në përgjithësi, aktmarrëveshja duhet të bëhet me shkresë. Marrëveshja e ndërmjetësimit duhet të bëhet me shkresë sa herë që ka në objektin e saj dorëzimin e të hollave apo sendeve, apo kryerjen e veprimeve dhe detyrimeve juridike me natyrë kontraktore ose tregtare. Kur flasim për formë shkresore kemi parasysh edhe shkresën e thjeshtë që nënshkruhet nga palët dhe ndërmjetësi, edhe aktin noterial që lidhet e nënshkruhet para noterit. Në këtë rast, akti noterial është i domosdoshëm, kur objekti i marrëveshjes është kalimi i së drejtës së pronësisë mbi një send të paluajtshëm, apo kalimi i së drejtës së përdorimit të tij, apo pjesëtimi i tij, e të tjera.

Në rast kur çështje përcillet në gjykatë, gjykata, kur disa nga bashkëpronarët e kërkojnë, mund të urdhërojë që sendi t’u lihet këtyre, duke i detyruar që t’i paguajnë bashkëpronarit, i cili kërkon pjesëtimin, vleftën e pjesës së tij, sipas mënyrës dhe brenda afateve të caktuara në vendimin gjyqësor. Kur sendi që nuk mund të ndahet në natyrë, është shtëpi banimi, gjykata ia lë në pjesë, në kushtet e sipërtreguara, bashkëpronarit/es që banon në atë shtëpi ose ka nevojë më shumë se të tjerët për atë sipërfaqe banimi. Kështu, neni 207 i KC, mbi pjesëtimin e bashkëpronësisë, duhet parë në harmoni me disa dispozita të KF, siç është psh neni 153, mbi të drejtën e përdorimit të banesës.

Me këtë duam të themi se kur banesa është pjesë e bashkësisë ligjore dhe çifti zgjidh martesën, njëri prej tyre, dhe pikërisht ai që i lihen fëmijët, ka prioritet nëse nuk mundësohet ndarja në natyrë në lënien e banesës.

Trashëgimia si mënyrë e fitimi të pronësisë rregullohet gjithashtu nga KC. Duket se në praktikë zbatimi i këtyre dy neneve ka sjellë probleme që janë përçarur deri në gjykatë. Për këtë arsye, ekspertët e intervistuar kanë rekomanduar ndryshime që konsiderohen të domosdoshme⁴⁷. Për ndikimin e dispozitave të KC lidhur me të drejtat pasurore të grave sa i përket trashëgimisë do të ndalemi në trajtimet në vijim.

Pra, ndonëse, KC dhe KPrC, iu njohin grave dhe burrave të drejta të barabarta, zbatimi i tyre duket se nuk sjell të njëjtin rezultat. Në këtë analizë, lidhur me gjendjen e të drejtave pronësore mbi pasuritë e paluajtshme do ndalemi edhe në disa ligje të tjera që konsiderohen kryesore në këtë proces. Sipas interpretimeve të bëra nga studiuesit, këto ligje, ashtu pa u ndjerë, historikisht, në praktikë por edhe mbështetur në rezultate, pavarësisht neutralitetit në dukje të dispozitave, kanë disfavorizuar pozitën pasurore të gruas⁴⁸.

Ligji nr. 7652/23.12.1992 “Për privatizimin e banesave shtetërore”⁴⁹ kishte për qëllim të realizonte privatizimin e banesave shtetërore dhe

FAKTE

Sipas traditës, përgjithësisht, me martesë, ‘nusja’ shkon në shtëpinë e ‘dhëndrit’. Në rastet e lidhjeve të martesës pas vitit 1992, kur banesa ishte privatizuar nga familja e bashkëshortit, atëherë, për shkak të vet procesit të privatizimit që ishte kryer mbi këtë banesë, ajo nuk ishte pronare e asnjë pjese. Pra, edhe nëse martesë zgjidhej, ajo nuk përfitonte asnjë pjesë të kësaj pasurie. Në rast se martesë ishte lidhur përpara vitit 1992, bashkëshortja përfitonte në pjesë takuese si bashkëpronare së bashku me bashkëshortin e saj si dhe personat e tjerë të afërm të këtij (prindërit, vëllezërit, motrat) që ishin anëtarë madhorë të familjes⁵⁰. Nëse, në këtë lloj situatë, martesë zgjidhej, ajo do të përfitonte një pagesë si kundërvleftë e pjesës së saj si bashkëpronare me shumë persona të tjerë të familjes së bashkëshortit. Ndërkohë, kemi hasur vendime gjyqësore, në të cilat “nusja e djalit” edhe pse figuron në gjendjen familjare të familjes së bashkëshortit përpara 1 dhjetorit 1992, nuk është përfshirë në këtë proces privatizimi⁵¹. Kur privatizimin e banesës e bënin vet bashkëshortët, atëherë gruaja si bashkëshorte kishte një pjesë të barabartë me bashkëshortin, sepse banesa ishte pasuri martesore. Në këtë rast, nëse zgjidhej martesë, përgjithësisht, siç ka treguar praktika gjyqësore, banesa bashkëshortore i lihej gruas të cilës i lihej kujdestaria mbi fëmijët e mitur. Në këtë rast ajo duhej të paguante për pjesën takuese të ish-bashkëshortit. Në rast kur të ardhurat e saj ishin/janë të limituara gruaja vendosej/et në një pozitë shumë të vështirë.

tu mundësonte pronarëve të tjetërsonin, linin me qira dhe ta hipotekonin banesën e tyre. Pra, me procesin e privatizimit qiramarrësit e banesave shtetërore fitonin pronësinë mbi këto banesa. Në këtë mënyrë, përmes këtij ligji, krijohet tregu i lirë i banesave private. Sipas nenit 9 të këtij ligji, pronarë të banesave që privatizoheshin bëheshin qiramarrësit e tyre si dhe anëtarët e tjerë madhorë të familjes. Kur qiramarrësit bien dakord midis tyre, banesa mund të kalojë tërësisht në pronësi të njërit qiramarrës. Sipas nenit 20, për të përcaktuar se cilët janë anëtarët madhorë të familjes merren për bazë regjistrat themeltarë të shtetasve në datën 1 dhjetor 1992.

Ligji nr. 7501/19.7.1991 “Për tokën” [ndryshuar] përmbajtja dhe zbatimi i tij na tregon, veç të tjerash, pozitën pronësore të gruas në fshat, pra në zonat rurale. Ndryshimet pa fund bërë këtij ligji, tregojnë dinamikën e zhvillimeve dhe problemet e mbartura në këto rreth 20 vjet. Ligji rregullon të drejtën për të përfituar tokë familjet që ishin anëtare të ish-kooperativave bujqësore [neni 5]. Zbatimi i këtij ligji duhet parë në harmoni me dispozitat e KC [pjesa e familjes bujqësore]. Ligji duket neutral nga këndvështrimi gjinor sepse juridikisht, të gjitha të drejtat që burojnë prej këtij ligji i gëzojnë të dyja gjinitë. Gjendja e bashkëpronësisë e krijuar, nuk favorizon apo privilegjon, juridikisht, në dukje, asnjë bashkëpronar. E tillë është e drejta e çdo bashkëpronari që të votojnë për shitjen e tokës dhe të kërkojë ndarje dhe pagesë për shitjen e pjesës së vet të tokës⁵²; e drejta e transferimit të pronësisë së tokës bujqësore “në përputhje me kërkesat ligjore për transferimin e pronës së paluajtshme...” dhe me pëlqimin e të gjithë anëtarëve [neni 5]; e drejta e kalimit me trashëgimi tek trashëgimtarët “pavarësisht nga anëtarësia e këtyre në ekonominë bujqësore [Neni 25 i Ligjit nr. 7501]. Juridikisht, të

drejtat e çdo anëtari nuk ndryshojnë nëse martohet apo largohet nga familja. Dokumentet e pronësisë dhe të ndarjes së tokës jepen në emër të kryetarit të familjes [pa gjini në ligj] si përfaqësues i ligjshëm i familjes fermere. Si anëtare e familjes bujqësore, gruaja përfiton, në bazë të frymëve në familjen bujqësore ku bënte pjesë, një sasi të caktuar toke bujqësore. Në rast të zgjidhjes të martesës gruaja kishte të drejtën e pjesëtimit të pasurisë të familjes bujqësore si dhe të administrimit të pjesës të saj takuese. Sipas KC, edhe nëse gruaja nuk kishte përfituar tokë bujqësore sipas ligjit “Për tokën”, e fitonte këtë për shkak të martesës duke u konsideruar si bashkëpronare në pasurinë e një familjeje bujqësore [neni 222 e vijues i KC]. Neni 223 i KC ndalet në përbërjen e familjes bujqësore si një familje e “përbërë nga personat që lidhen ndërmjet tyre për shkak gjinie, martesë, birësimi ose pranimit si anëtar i saj”.

Ligji nr. 7843/13.07.1994 “Për regjistrimin e pasurive të paluajtshme” shfuqizuar me ligjin nr.33/2012 “Për regjistrimin e pasurive të paluajtshme”. Sistemi i regjistrimit të pasurive të paluajtshme në Shqipëri dikur bazuar në ligjin 7834/1994⁵⁵, aktualisht rregullohet sipas ligjit 33/2012. Ky i fundit përcakton organizimin dhe funksionimin e ZRPP, kushtet dhe procedurat për regjistrimin e pasurive të paluajtshme, si dhe për administrimin e regjistrat publik të këtyre pasurive. Neni 41/2 rregullohen situatat e bashkëpronësisë midis bashkëshortëve. Nëse pasuria, objekt i kontratës së kalimit të pronësisë, realizuar në favor të personave fizikë, të cilët në regjistrin e gjendjes civile kanë statusin e të martuarit, është pasuri e fituar gjatë martesës, në përputhje me nenin 76 të KF⁵⁶, regjistrimi në seksionin përkatës të kartelës së pasurisë bëhet në bashkëpronësi të të dy bashkëshortëve. Sipas nenit 41/1 “Aktet, që përmbajnë fitimin e pronësisë

FAKTE

Në Shqipëri shumica dërmuese e kryetarëve të regjistruar të familjeve bujqësore janë burra dhe djem. Administrimi i pronës bëhet nga burri sepse ky ka përgjithësisht pozitën e kryefamiljarit de jure dhe de facto, ndonëse sipas nenit 224 të KC kryefamiljari “nuk ka gjini”. Për rrjedhojë, është ky që përfaqëson familjen me të tretët në të gjitha transaksionet. Raporti Kombëtar për Statusin e Gruas dhe Barazinë Gjinore në Shqipëri [2011]⁵³ si dhe projekte të administrimit të tokës dhe menaxhimit urban, të tillë si Projekti i Administrimit dhe Menaxhimit të Tokës (PAMT- LAMP) mbështetur nga BB dhe Sida kanë evidentuar pikërisht këtë ‘centralizim’ të pronës dhe të të drejtave mbi të, tek kryefamiljari. Meqë kreu i familjes është përfaqësuesi i vetëm ligjor i certifikatave të pronësisë, atëherë procesi i ri i regjistrimit rezulton në një avantazh de facto të ‘burrave’ krahasuar me gratë në të drejtat pronësore. Konkluzion ky i konfirmuar nga statistikat. Nëse i referohemi praktikës gjyqësore, lidhur me realizimin faktik të këtyre të drejtave, kuptojmë se më shumë janë të drejta në letër. Këtu përfshihen rastet e administrimit të jashtëzakonshëm [shitjet e pronës] ku gruaja përgjithësisht është injoruar në veprimet juridike të kryera. Pikërisht ky injorim e ka çuar një pjesë të kufizuar të grave në ndërmarrjen e proceseve gjyqësore me qëllim vënin në vend të së drejtës së shkelur.

Pwr sa i përket ligjit nr. 7501 konstatimet e studimeve janë se, në disa zona të vendit, ligji mbeti vetëm një simbolikë sepse ndarja e tokës u bë “sipas zakonit” ose “sipas kanunit”. Kjo pa dyshim ndikoi në të drejtat e grave në zonat rurale⁵⁴.

dhe të të drejtave të tjera reale mbi pasurinë e paluajtshme, të cilat u përkasin bashkërisht dy apo më shumë personave, regjistrohen në regjistrin e pasurive të paluajtshme, duke treguar identitetin dhe pjesët e secilit bashkëpronar, kur kjo është e mundshme” [e mundshme kjo për tu zbatuar edhe në rastin e bashkëjetesës në çift midis një burri e një gruaje sipas nenit 163 të KF – shënim i autores së studimit]. Ligji [neni 38] përcakton detyrimin për të regjistruar çdo akt që sjell ndryshime dhe/ose përfitim të të drejtave të pronësisë duke u harmonizuar kështu me dispozitat e KC të sipërcituara në këtë studim. Është detyrë

e gjykatës, noterëve, përmbauesit gjyqësorë dhe organet e tjera shtetërore ti dërgojnë zyrës, që administron regjistrin ku ndodhen pasuritë e paluajtshme, kopje të vendimit ose të aktit që përmban fitimin, njohjen, ndryshimin, pushimin e një të drejte pronësie mbi pasuritë e paluajtshme ose të një të drejte reale mbi të, ose që deklarojnë të pavlefshme veprime juridike për kalimin e pronësisë të regjistruar më parë, [brenda 30 ditëve nga data e lëshimit të tyre]. Pra, çdo akt, që sjell ndryshime dhe ose përfitim të të drejtave të pronësisë, duhet të regjistrohet në mënyrë të detyrueshme. Ligji përfshin Regjistrimin e kontratave të shitjes

[Neni 42]; Bashkimet dhe ndarjet e pasurisë së paluajtshme [neni 34] që ka rëndësi si në rastin e bashkëpronarëve bashkëshortë ashtu edhe të bashkëjetuesve; Regjistrimin e pjesëtimit të një pasurie të paluajtshme që është në bashkëpronësi [neni 43]; Regjistrimin e punimeve të reja në fazën e karabinasë [Neni 47]; Regjistrimi përfundimtar i ndërtimeve të reja [neni 48]; Regjistrimi i objekteve të legalizuara⁵⁷ [neni 49], Regjistrimi i prokurës [Neni 61]; Regjistrimet e akteve të kryera në shtetet e tjera [neni 62]; etj. Këto aspekte janë me shumë vlerë dhe pa dyshim që do të sjellin ndryshim cilësor në praktikë në mbrojtjen e të drejtave pronësore të grave. Pas më shumë se një viti nga zbatimi i këtij ligji mbetet me rëndësi monitorimi i zbatimit të tij, kryesisht aspektet lidhur me ndikimin në të drejtat pronësore të bashkëshortëve.

Kodi i Familjes [2003]: Nënvizon barazinë morale, dhe juridike ndërmjet burrit dhe gruas si bashkëshortë dhe si prindër kundrejt fëmijëve të tyre [neni 1, neni 50, etj KF]. Kjo barazi shprehet edhe për aspektet e të drejtave personale dhe të atyre pasurore/pronësore. Ka një tërësi rregullash që i dedikohen pikërisht marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve. Ligjërisht barazia shtrihet edhe në të drejta edhe në detyrime. Këto rregulla janë të përfshira, kryesisht, në pjesën mbi regjimet pasurore martesore [shih rregullat e përcaktuara në nenet 66 -122 KF] por jo vetëm. Të drejtave dhe detyrimeve që burojnë nga martesa ekzistojnë pavarësisht regjimit pasuror [nenet 65, 67 KF⁵⁹]. Edhe këtu ka nene që ndikojnë në statusin pasuror. I tillë është rasti i nenit 57 KF, i cili kufizon të drejtën e disponimit të banesës bashkëshortore dhe të pajisjeve të saj pa pëlqimin e të dy bashkëshortëve, edhe kur kjo banesë është pasuri vetjake si dhe pavarësisht regjimit pasuror martesor. Në këtë pjesë janë disa nene marrin rëndësi të veçantë sepse kanë të bëjnë

me rregulla mbi marrjen e pëlqimit, veprimet që kryen pa pëlqim, mbi përfaqësimin dhe veprimet që mund të kryhen vetëm nga njëri bashkëshort kundrejt me autorizimit të gjykatës si dhe masat emergjente [nenet 58-65]. Mund të themi se pjesa e këtyre dispozitave, ka një përdorim tepër të limituar ose pothuaj fare. Kontributi i përdorimit të tyre do të kishte një rezultat pozitiv si për martesën ashtu edhe familjen, qoftë në aspekti personal e ca më shumë atë pasuror.

Dy janë regjimet kryesore pasurore: regjimi me ligj dhe regjimi me kontratë. Në regjimin me ligj, siç është ai i bashkësisë ligjore, janë dispozitat e KF që përcaktojnë se cila pasuri, e ardhur, etj do të jetë e bashkësisë dhe cila vetjake. Regjimi me kontratë mund të shfaqet në formën e bashkësisë me kontratë ose në formën e regjimit të pasurive të ndara. Dispozitat e KF në pjesën e regjimeve, përmbajnë rregulla lidhur me përmbajtjen e pasurive [vetjake apo në bashkëpronësi]; rregulla mbi administrimin e pasurive; mbi përfaqësimin; detyrimet pasurore të bashkëshortëve kundrejt njëri tjetrit dhe të tretëve; rregulla mbi kthimin dhe kompensimin e pasurive; mbarimin e një regjimi dhe efektet pasurore mbi bashkëshortët dhe të tretët në varësi të regjimit dhe mënyrës së mbarimit të këtij etj. Në përgjithësi të gjitha këto rregulla qëndrojnë neutrale nga këndvështrimi gjinor. Problemet e cenimit shfaqen në zbatimin e tyre në praktikë.

Në regjimin e bashkësisë ligjore vëmë re “bashkëjetesën” e pasurive: të bashkësisë me përkatësisht dy pasuritë vetjake të bashkëshortëve. Për të kuptuar përbërjen e pasurive në regjimin e bashkësisë ligjore duhet ti referohemi kryesisht nenit 74 dhe 77 por edhe disa neneve të ndërmjetme të KF të cilat në fakt duhen parë në mënyrë tërësore. Nga përmbajtja e tyre kuptojmë

FAKTE

Ligji për regjistrimin e pasurive të patundshme ka ndikuar në statusin e të drejtave pronësore të grave. Deri më tani, nuk ka një studim integral të praktikës gjyqësore që të tregojë sesa konflikte pronësore kanë mbërritur deri në gjykatë vetëm për shkak të mosmarrëveshjeve të lindura nga zbatimi i këtij ligji. Shpesh herë veprimtaria e gjykatës është rënduar për shkak të këtyre pretendimeve dhe pasigurive mbi të drejtat pronësore. Nuk ka gjithashtu një studim të praktikës gjyqësore në këndvështrimin gjinor, pra, të evidentohen cenimet e të drejtave të grave. Në fazat e mbledhjes së materialeve për këtë punim, hasëm në shumë vendime gjyqësore që i referoheshin pikërisht regjistrimeve të njëanshme të titujve të pronësisë dhe marrjen e titullit vetëm nga bashkëshortët⁵⁸. Gjyqtarët e intervistuar nënvizuan se kjo është një problematikë që përcillet në të gjitha gjykatat e vendit. Nga ana jonë u verifikuan këto probleme edhe përmes vendime të mundësueshme në portalet e gjykatave që janë on line si dhe praktikës së Gjykatës së Lartë.

Përgjithësisht, pronat e paluajtshme që shfaqen në konfliktet gjyqësore e që kërkohet të pjesëtohen ndërmjet bashkëshortëve që zgjidhin martesën konsistojnë në një apartament të vogël. Edhe ky i regjistruar në emër të bashkëshortit. Kur zgjidhet martesa bashkëshorti bën të gjitha përpjekjet që këtë ta mbajë vetëm për vete duke u mbajtur fort pas “fijes së regjistrimit” në ZRPP dhe të mohojë të drejtat pronësore bashkëshortes. Në vijim të këtij studimi do të referohen vendime gjyqësore që lidhen pikërisht me këtë ligj.

se ka pasuri që hyjnë në bashkësi menjëherë (neni 74/a⁶⁰ dhe 74/ç) sapo fitohen; ka pasuri që hyjnë në bashkësi vetëm nëse mbesin të pakonsumuara deri në mbarimin e saj (neni 74/b, 74/c dhe 75); dhe ka pasuri që nuk hyjnë asnjëherë në bashkësi, siç është pasuria vetjake e bashkëshortëve (neni 77). Përbërja e pasurisë së bashkësisë tregon se në të nuk hyn çdo pasuri dhe/ose e ardhur për të cilën bashkëshortët janë titullarë. Pra bashkësia ligjore nuk është një bashkësi e karakterit universal. Jashtë saj mbeten jo vetëm pasuri të fituara nga bashkëshortët përpara lidhjes së martesës por edhe të fituara gjatë martesës të cilat ruajnë karakterin e tyre vetjak. Si shembullin e një rasti të tillë kemi pasurinë e fituar gjatë martesës me anë të dhurimit, të trashëgimisë

ose legut, kur në aktin e dhurimit ose në testament nuk përcaktohet se ato janë dhënë në favor të bashkësisë dhe në këtë mënyrë janë pasuri vetjake të bashkëshortëve [neni 77/b KF].

Të ardhurat e fituara nga secili bashkëshort gjatë martesës mund të hyjnë ose jo në bashkësi në varësi nëse janë konsumuar ose jo deri në mbarimin e saj [74/b KF]. Vlen të nënvizojmë se, studimi i Hendekut Gjinor në Pagë, ka evidentuar se burrat sigurojnë shpërblime më të mëdha se gratë për aftësi të njëjta dhe si pasojë e ndarjes së profesioneve.⁶¹ Ndaj, mund të supozohet se ata ata kanë edhe “të drejtën e konsumimit” të tyre. Mënyrat e fitimit të pasurisë me shtim, me parashkrim fitues si dhe rastet e

shitjes me rezervë, e sidomos kjo e fundit, kur kësti i fundit përmbushet pas mbarimit të regjimit duket se mund të krijojë probleme në çështjet pronësore⁶².

Hyrja në ekonominë e tregut dhe iniciativa e lirë private përditësoi dispozitat e KF edhe me një përbërës të ri siç është veprimtaria tregtare. Hyn menjëherë në bashkësi, pra është pasuri e saj, veprimtaria tregtare e krijuar gjatë martesës (neni 74/ç). KF nuk jep asnjë detaj lidhur me kuptimin, mënyrën e administrimit dhe të drejtimit të veprimtarisë tregtare. Që kjo të hyjë në bashkësi, për legjislatorin është e rëndësishme dhe e mjaftueshme vetëm koha e krijimit. Nuk ka asnjë rëndësi nëse bashkëshortët duhet të kenë të formalizuar një marrëveshje dhe të kenë të ndara detyrat dhe të drejtat e secilit prej tyre. Kjo është plotësisht në lirinë e veprimit të tyre. Sa i përket veprimtarisë tregtare e cila para lidhjes së martesës i përkiste vetëm njërit prej bashkëshortëve, por gjatë martesës drejtohet nga të dy bashkëshortët, hyjnë në bashkësi menjëherë, fitimet dhe shtimin e prodhimit. Pra, veprimtaria tregtare në këtë rast, është dhe mbetet pasuri vetjake nëse që përpara lidhjes së martesës i përkiste njërit bashkëshort. Por, nëse (kushti) këtë e drejtojnë të dy bashkëshortët, atëherë, hyjnë në bashkësi vetëm fitimet dhe shtimet që vijnë nga veprimtaria tregtare. Nëse nuk drejtohet nga të dy, mbetet që veprimtaria të ruajë karakterin e vet vetjak dhe të ardhurat e siguruar nga veprimtaria tregtare e njërit bashkëshort të hyjnë në bashkësi vetëm nëse mbeten të pakonsumuara deri në mbarimin e bashkësisë.

Pasuri që nuk hyjnë menjëherë në bashkësi janë (neni 74/c) frytet e pasurisë së çdo bashkëshorti. Këto bëhen pjesë e bashkësisë nëse nuk janë konsumuar deri në mbarimin e bashkëpronësisë. Pra, është fjala për frytet e pasurisë vetjake të çdo bashkëshorti (neni 75). Nuk hyjnë fare në bashkësi

të ardhurat e përfituara, si pasojë e një ankandi ose forme tjetër, të një pasurie të paluajtshme, ku njëri nga bashkëshortët është bashkëpronar në pjesë të pandarë. Në këtë rast bashkësia, nëse është rasti, duhet të kompensohet për shpenzimin që ajo ka bërë për ankandin (neni 80).

Dispozitat e KF lidhur me përbërjen e pasurisë në bashkësi, tregojnë se ka të mira që bëhen pjesë e bashkësisë vetëm nëse ekzistojnë, pra nuk janë konsumuar në momentin e mbarimit të bashkësisë. Për aq kohë sa nuk ka mbaruar bashkësia, këto të ardhura, fryte, pasuri etj kanë një gjendje të paqartë sepse nuk rreshtohen as në listën e pasurisë vetjake të bashkëshortëve (shih nenin 77) dhe as në listën e pasurisë së bashkësisë. Ndërkohë mund të themi se bashkëshortët që e sigurojnë këtë të ardhur apo fryt kanë të drejtë ta përdorin, investojnë ose ta kursejnë atë. Nëse këto gjenden të pakonsumuara në çastin e mbarimit të bashkësisë, atëherë menjëherë qartësojnë destinacion duke u shndërruar në pasuri të bashkësisë.

Në këtë mënyrë, të ardhurat nga veprimtaria e veçantë e çdo bashkëshorti gjatë martesës mund të përdoren prej tij/saj në mënyra të ndryshme. Vet ligji e ka lënë këtë hapësirë. Por këtu duhet të vëmë re se liria e veprimit lidhur me disponimin e të ardhurave që vijnë nga ushtrimi i një pune apo profesioni sikurse edhe të ardhurat e tjera, është në varësi të kontributit në detyrimet që rrjedhin nga martesë. Pra vetëm nëse janë përmbushur detyrimet martesore atëherë kalojmë në lirinë e disponimit të të ardhurave (neni 63 KF). Kjo përforcohet edhe nga neni 54 KF në të cilin trajtohet se masa e kontributit të bashkëshortëve për detyrimet që rrjedhin nga martesë, nëse nuk është rregulluar me kontratën martesore, do të përcaktohet nga nevojat e familjes në përputhje me kushtet dhe aftësitë e tyre. Kur flasim për kontribute këtu përfshihet edhe

kontributi për kujdesin ose e ashtuquajtura ‘puna e papaguar’ e cila është kryesisht veprimtari e grave, sipas nenit 23 të LBGj.

Ka raste që të ardhurat e fituara të depozitohen në bankë në emër të njërit apo të të dy bashkëshortëve. Praktika gjyqësore ka sjellë raste që bashkëshorti ka pretenduar se ka qënë ai kontributori kryesor në llogarinë bankare dhe ka kërkuar edhe pjesën më të madhe të shumës së depozitës në rastin e pjesëtimit të kësaj llogarie pas zgjidhjes së martesës⁶³.

Lista e sendeve që formojnë pasurinë vetjake në regjimin e bashkësisë ligjore gjendet në nenit 77 KF. Ajo çka është fituar para lidhjes së martesës është pasuri vetjake. Sipas nenit 77/a këtu hyn pasuria, e cila para lidhjes së martesës ishte në bashkëpronësi të bashkëshortit me persona të tjerë ose kundrejt së cilës ai ishte titullar i një të drejte reale përdorimi. Duke e interpretuar përmbajtjen e këtij neni, kuptojmë se ai nuk përjashton rastin që bashkëpronarë të jenë edhe bashkëshortët me njëri tjetrin kur kjo bashkëpronësi ka lindur para lidhjes së martesës. Në këtë rast, kjo pasuri është pasuri vetjake e secilit prej tyre dhe jo e bashkësisë. Jo çdo pasuri e fituar gjatë martesës është pasuri e bashkësisë ligjore. Kështu, sipas nenit 77/b pasuria e fituar gjatë martesës me anë të dhurimit, të trashëgimisë ose legut, kur në aktin e dhurimit ose në testament nuk përcaktohet se ato janë dhënë në favor të bashkësisë ligjore, është gjithashtu pasuri vetjake e bashkëshortit. Pra, në një rast të tillë nuk ka rëndësi koha e fitimit të pasurisë, por mënyra. Janë sende vetjake pasuritë e përdorimit ngushtësisht vetjak të secilit bashkëshort dhe pasuritë e fituara si aksesorë të pasurisë vetjake (neni 77/c KF); të tilla janë mjetet e nevojshme të punës për ushtrimin e profesionit të njërit prej bashkëshortëve, përveç atyre që janë caktuar për administrimin e një veprimtarie tregtare (neni 77/ç

KF); pasuria e fituar nga shpërblimi i dëmit vetjak, me përjashtim të të ardhurave që rrjedhin nga pensioni i fituar për shkak të humbjes së pjesëshme ose të plotë të aftësisë për punë (neni 77/d KF); pasuria e fituar nga tjetërsimi i pasurive vetjake të sipërpërmendura (neni 77/dh); pasuritë e fituara nga shkëmbimi i pasurisë vetjake, kur kjo është deklaruar shprehimisht në aktin e blerjes janë gjithashtu vetjake (77/e dhe 79 i KF)⁶⁴.

Në regjimin e BL pasuria e bashkëshortëve prezumohet si e përbashkët, me përjashtim të rastit kur bashkëshorti provon karakterin e saj vetjak. Secili bashkëshort ka të drejtën e administrimit të zakonshëm të pasurisë në bashkësi dhe secili bashkëshort është përfaqësues ligjore edhe i bashkëshortit tjetër përpara organeve administrative dhe gjyqësore për sa i përket administrimit të zakonshëm të pasurisë në bashkësi ligjore (neni 90 i KF).

Aspektet pasurore marrin një rëndësi të veçantë në rastin e mbarimit të martesës apo të regjimit pasuror martesor. Një regjim mund të zgjasë sa martesa, ose të mbarojë përpara mbarimit të martesës [shih nenin 96 KF]. Sa i përket efekteve që sjell mbarimi i martesës në aspektet pasurore të bashkëshortëve këtu duhet të dallojmë dy raste kryesore: mbarimin e martesës për shkak të vdekjes së njërit bashkëshort dhe mbarimin e martesës për shkak të zgjidhjes së saj.

Në rastin e parë, pra, mbarimin me vdekje, aplikohen dispozitat e trashëgimisë. Në varësi të faktit, nëse kemi një testament, atëherë rregullat e trashëgimisë me testament dhe në mungesë të testamentit, zbatohet trashëgimia me ligj. Në këtë studim ka një pjesë të veçantë që trajton pikërisht ndikimin që sjell vdekja e bashkëshortit në trashëgiminë si mënyrë e fitimit të pronësisë

për bashkëshorten. Sipas dispozitave të KC mbi trashëgiminë, bashkëshorti pasjetues është në radhën e parë të trashëgimtarëve ligjore. Si i tillë, sipas ligjit, përfiton edhe pasuri të luajtshme edhe të paluajtshme të trashëgimtarëve. Pra, përfiton edhe nga pjesa e bashkëshortit në pasurinë e përbashkët, edhe nga pasuria vetjake e tij/saj. Nëse çifti është në procesin e zgjidhjes së martesës dhe njëri nga bashkëshortët vdes përpara se të jetë dhënë vendimi gjyqësor, përfundimtar për zgjidhjen e martesës, atëherë pasojat pasurore do të rregullohen sipas rregullave të trashëgimisë [shih neni 140 KF paragrafi i fundit], që do të thotë që bashkëshorti pasjetues trashëgon të vdekurin. Në këtë rast martesë konsiderohet se ka mbaruar me vdekjen e bashkëshortit dhe jo me zgjidhjen gjyqësisht të saj.

Në rastin e dytë, pra të mbarimit të martesës përmes zgjidhjes gjyqësisht të saj, zbatohen rregullat mbi pjesëtimin të cilat gjenden në KF, KC [neni 207] dhe KPrC. Pavarësisht parimit të barazisë së pjesëve që paraqitëm më sipër, në rast zgjidhjeje të martesës, gjykata, sipas nenit 103 paragrafi i fundit të KF, në bazë të nevojave të fëmijëve dhe nga fakti se kujt do t'i besohen ata, mund të vendosë në favor të një bashkëshorti kalimin e një pjesë të pasurisë së bashkësisë që i takon bashkëshortit tjetër. Zgjidhja e martesës sjell ndikim në banesën bashkëshortore dhe në detyrime të tjera qoftë në formatin e detyrimit për ushqim qoftë të kontributit kompensues. Lidhur me këtë ndikim të situatës së zgjidhjes së martesës në të drejtat pronësore të grave, shih pjesët në vijim.

Ligji “për barazinë gjinore në shoqëri” [2008], në nenin 23 synon të ridimensionojë vlerësimin e punës së papaguar. Të ardhurat nga puna luajnë një rol me rëndësi në të fitimin e pronës. Kjo lloj pune vlerësohet si kontribut për familjen

dhe shoqërinë. Të dhënat tregojnë se subjektet më shumë të përfshira në “sektorin” e punës së papaguara janë gratë. Rëndësia e trajtimit të kësaj çështjeje qëndron në faktin që individët që i dedikohen një sërë punësh që hyjnë në kategorinë e punëve “të papaguara”, ndërsa luajnë një rol të spikatur në mirëqenien e familjes, nuk kanë një vlerësim adekuat nga anëtarët e tjerë familjes së tyre dhe madje edhe nga shoqëria e shteti. Gjyqtarët e intervistuar, nënvizuan se në asnjë rast gratë nuk përfshijnë në llogaritjen e kontributit për familjen, në rastin e zgjidhjes së martesës, pikërisht kontributin e punëve “të papaguara”. LBGj përfshin për herë të parë në përmbajtjen e vet dispozita të tilla të cilat vijnë në vëmendjen e çdo autoriteti por edhe të mbarë shoqërisë (përfshi edhe anëtarët e familjes) në vlerësimin dhe respektimin moral e material të kësaj veprimtarie në dobi të familjes. Këto dispozita lehtësojnë gjykatën që, në vlerësimin e kontributeve në të mirë të familjes, të shohë me të njëjtin dimension vlere e kontributi edhe punën e papaguar. Madje e bëjnë këtë (gjykatën) të mbajë në vëmendje se realizimi i kësaj veprimtarie mund të jetë shkak i pabarazisë dhe i pengesave që hasin këta individë në integrimin në tregun e “punës së paguar” e për rrjedhojë edhe mundësinë në të drejtat pronësore⁶⁵.

Në këtë kontekst vlen të përmendim një ligj të ri siç është ligji nr. 38/05.04.2012 “Për shoqëritë e bashkëpunimit bujqësor” i cili ka për objekt përcaktimin e rregullave, kriterëve dhe kushteve për themelimin e administrimin e shoqërive të bashkëpunimit bujqësor, të drejtat dhe detyrimet e themeluesve e të anëtarëve të tyre, riorganizimin dhe prishjen e tyre, si dhe rregullimin e vendosjen e kriterëve për disa aspekte të veprimtarisë së tyre. Ligji parashikon se shoqëritë e bashkëpunimit bujqësor, të cilat krijohen dhe ushtrojnë veprimtarinë e tyre në përputhje me përcaktimet

e këtij ligji, janë subjekt i lehtësive fiskale dhe skemave mbështetëse, sipas legjislationit në fuqi. Pas themelimit të saj, shoqëria regjistrohet në Qendrën Kombëtare të Regjistrimit, sipas dispozitave të këtij ligji dhe të ligjit nr. 9723/3.5.2007 “Për Qendrën Kombëtare të Regjistrimit”. Nga mënyra sesi qëndrojnë dispozitat e këtij ligji nuk vihet re marrja parasysh e gjinisë dhe përfshirja e ndonjë veprimi pozitiv në rastet kur shoqëritë e bashkëpunimit bujqësor janë krijuar nga subjekte fizike të gjinisë femërore. Si të thuash ligji është neutral nga aspektet gjinore çka mund të efektojë rezultate jo të ekuilibruara në kushtet e shoqërisë shqiptare. Mbetet e rëndësishme njohja e ligjit dhe e lehtësive fiskale nga ana e grave të zonave rurale.

Së fundmi, por jo për nga rëndësia, ndalemi në ligjin “Për mbrojtjen nga diskriminimi” [10221/04.02.2010] i cili vjen në këtë studim i cituar, për tu sjellë në vëmendje të autoriteteve lidhur me detyrimet e tyre për të respektuar parimet e barazisë dhe mosdiskriminimit gjatë ofrimit të shërbimeve. Gjithashtu, duke e sjellë këtë ligj, kemi për qëllim të njohim çdo lexues, veç të tjerash, me parime të mos diskriminimit gjinor ose për shkak të statusit marital në çështjet pronësore. Sipas nenit 7 paragrafi 1 i këtij ligji, përbën diskriminim çdo veprim ose mosveprim i autoriteteve publike, ose i personave fizikë a juridikë që marrin pjesë në jetën dhe sektorët publikë ose privatë, që krijon baza për mohimin e barazisë ndaj një personi a grupi personash, ose i ekspozon ata ndaj një trajtimi të padrejtë disfavorizues, kur ata ndodhen në rrethana të njëjta ose të ngjashme, në krahasim me individë a grupe të tjerë. Sa i përket fushës së të mirave dhe shërbimeve, neni 20 i këtij ligji, nënvizohet se personi fizik ose juridik që ofron të mira apo shërbime për publikun, me pagesë ose jo, ndalohej të diskriminojë një person tjetër, i cili kërkon t’i arrijë ose t’i përdorë ato. Në këtë përfshihen, por jo vetëm,

shërbime lidhur me strehimin, shitjen apo dhënie me qira të banesave, dhe të mjediseve të tjera; shërbimet e bankës dhe mundësi për të siguruar grante, huadhënie, depozita bankare ose financim; shërbimet e profesioneve të lira, etj .

2.3. DOKUMENTET STRATEGJIKË

Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore, Reduktimin e Dhunës me Bazë Gjinore dhe Dhunës në Familje, 2011-2015, dhe plani i veprimit [VKM nr. 573/16.6.2011] është një dokument, në pjesën narrative të të cilës adresohen problemet e fuqizimit ekonomik të gruas dhe në Shtojcën 3 gjendet plani i detajuar i veprimit për fuqizimin ekonomik e shoqëror. Në planin e veprimit parashikohet rishikimi i legjislationit, monitorimi i mundësisë së grave në të drejtat pronësore, çështje pronësore që efektojnë gratë në zonat rurale, etj.

Strategjia e pronës⁶⁶ duhet parë në harmoni me strategjinë e barazisë gjinore. Prioritete strategjike sipas këtij dokumenti përshkruhen thellësisht nga perspektiva gjinore. Veçojmë këtu parashikimet që bëhen me qëllim respektimin dhe promovimi barazisë gjinore, në procesin e regjistrimit të pronave. Parashikohet që regjistrimi i pasurive në certifikatat e pronësisë dhe kartelave të bëhet në emër të dy bashkëshortëve në përputhje me nenin 41 paragrafi 2 i ligjit 33/2012 për ZRPP; hedhja e të dhënave në databaset elektronike të ZRPP të bëhet në lidhje me gjininë në emër të cilit prona është regjistruar prona; stafi do të trajnohet për respektimin e barazisë gjinore në veprimtarinë e regjistrimit; parashikohen fushata sensibilizuese, veçanërisht në zonat rural për të drejtat e barazisë

gjinore në çështjet e pronave, ku përfshihet edhe regjistrimi. Respektimi i barazisë gjinore parashikohet edhe për procesin e kompensimit duke trajtuar numër të barabartë gra dhe burra me kompensim, sipas mekanizmave të cilat do të parashikohen në skemën definitive. Objektivi specifik 4.1. “forcimi i sistemit të drejtave të pronësisë përmes luftës ndaj korrupsionit dhe fenomeneve të tjera negative”, parashikon vlerësimin e legjislacionit ekzistues me qëllim harmonizimin dhe thjeshtëzimin e tij, respektimin e barazisë gjinore dhe ndërmarrja e nismave të reja ligjore në fushën e të drejtave të pronësisë. Me qëllim respektimin e parimeve të barazisë gjinore në dhënien e vendimeve për çështjet e pronësisë strategjia parashikon trajnim të gjyqtarëve dhe aktorëve të tërë të sistemit të drejtësisë si dhe monitorim të vendimeve gjyqësore.

PJESA III

*MUNDËSIA E GRUAS NË
TË DREJTAT PRONËSORE
– GËZIMI DHE DISPONIMI I
PRONËS*

3.1. DISA ASPEKTE FAKTIKE DHE LIGJORE MBI TË DREJTAT PRONËSORE TË GRAVE NË JETËN FAMILJARE E MARTESORE

Në studime të ndryshme, përgjithësisht, kur janë trajtuar të drejtat pronësore të grave, vëmendja ka qenë tek pasuria e paluajtshme dhe veçanërisht tek toka si e tillë. Pa vënë në diskutim rëndësinë dhe vlerën e pasurisë së paluajtshme, duhet të nënvizojmë se cilësia e jetës varet shumë edhe nga gëzimi dhe administrimi i përditshëm i të mirave dhe të ardhurave që nuk janë detyrueshmërisht “të paluajtshme”. Sikurse, duhet nënvizuar se, edhe kur gratë janë pronare të pasurive të paluajtshme, sepse i kanë fituar këto me trashëgimi apo me ndonjë mënyrë tjetër të njohur nga ligji, cenimet që bëhen në administrimin e këtyre pasurive duket se gati - gati i zhveshin gratë nga të drejtat [tagrat] që sipas ligjit pronari zotëron.

Studimet e kryera janë të pritura të veçojnë “tokën” dhe të drejtat mbi të kundrejt tagrës së disponimit të jashtëzakonshëm, ndërkohë që ndajmë mendimin se nëse nuk ka gëzim të plotë të të drejtave mbi sende me “më pak vlerë” ose të themi edhe “të luajtshme”, nëse gruaja nuk administron dot të ardhurat nga puna e saj, nëse kontributi i saj si punë e papaguar nuk arrin të konceptohet as prej saj dhe as prej anëtarëve të familjes, aspektet e gëzimit dhe administrimit të pasurive “të mëdha” do të mbeten simbolike dhe objekt konfliktesh gjyqësore. Ndër studimet e bëra vlen të veçojmë “Studimin Demografik dhe Shëndetësor në Shqipëri të vitit 2008-2009”⁶⁷ i cili na rezulton se nuk është përditësuar me studime të tjera. Ky studim, përmes pyetësorit dedikuar “familjes” bën pikërisht këtë hulumtim mbi drejtat që lidhen me gëzimin dhe

administrimin e të ardhurave, të pronës, të fitimeve, të blerjes së barnave e vizitave tek mjeku, etj., duke na sjellë copëza nga jeta e përditshme dhe nivelin e autonomisë së gruas brenda qelizës familjare. Janë pikërisht këto ‘aspektet e vogla’, në dukje, ato që kanë një domethënie të madhe dhe sjellin rezultate në cilësinë e jetës familjare dhe parimet e barazisë ose anasjelltas. Do të ishte me shumë interes, për të bërë krahasime dhe nxjerrë konkluzione e mandej ndërmarrë aksione politike, që studimi demografik të realizohej në vazhdimësi.

Para lidhjes së martesës, duket se çiftet i kanë njohuritë të kufizuara lidhur me të drejtat dhe detyrimet që burojnë nga martesë si dhe mbi regjimet pasurore martesore. Për rrjedhojë, nuk e kanë mundësinë për të vetvendosur për zgjedhjen e regjimit pasuror më të përshtatshëm në rastin e tyre. Mimoza Sadushi, kryetare e DHKN-së, nënvizon se: “me hyrjen në fuqi të KF të vitit 2003, personat e parë që e aplikuan një praktikë të tillë ishin shtetasit shqiptarë të cilët kishin lidhur martesë apo kërkonin të lidhnin martesë me shtetas të huaj. Kjo për faktin se një praktikë e tillë njihet e zbatohet në masë në vende të tjera evropiane. Gjithashtu, një praktikë e tillë, filloi të aplikohet edhe nga bashkëshortët të cilët ishin me profesion jurist, pasi përcaktimet ligjore, kuptoheshin dhe interpretoheshin më mirë prej tyre. Megjithatë, është për t’u evidentuar se gjithmonë e më tepër, qytetarët kërkojnë informacion lidhur me regjimin pasuror martesor, pasojat dhe efektet e tyre si dhe mënyrën e ndryshimit të regjimit. Këta janë kryesisht personat që disponojnë pasuri, si p.sh në rastet kur njëri bashkëshort merret me biznes apo ka një profesion nga i cili përfiton të ardhura më tepër se bashkëshorti tjetër, etj. Megjithatë, në praktikën noteriale ka pasur edhe raste të rralla kur bashkëshortët e ardhshëm të cilët nuk disponojnë pasuri, paraqiten në zyrat

noteriale dhe kërkojnë të marrin informacion për tërësinë e rregullave që përmban kontrata mbi regjimin pasuror martesor dhe efektet juridike të saj. Duhet vënë në dukje se sidomos vitet e fundit, bashkëshortët me ndërgjegje të plotë janë drejtuar në zyrat noteriale dhe kanë kërkuar redaktimin e kontratave për regjimin pasuror martesor përpara lidhjes së martesës apo për ndryshimin e regjimit pasuror martesor në bashkësi. Për periudhën 2009-2011, në zyrat noteriale janë redaktuar rreth 600 kontrata të tilla, pa përfshirë marrëveshjet apo kontratat e bashkëjetesës”. Në kërkim të një informacioni të përditësuar, u informuam se Dhoma Kombëtare e Noterisë nuk e disponon një regjistër të tillë me të dhëna ku aktet klasifikohen sipas natyrës së tyre dhe njohuritë mbi regjimet me marrëveshje sugjerohen të jenë objekt të trajnimeve të tyre në këtë fushë.

Në këtë mënyrë, do rekomandohej krijimi i qendrave të këshillimit paramartesor. Fillimisht këto të mund të konceptoheshin në formën e një konsulencë ad hoc pranë zyrave të gjendjes civile nga skuadra të trajnuara juristësh në çështjet familjare e martesore e mandej kjo kompetencë të transferohej në mënyrë permanente tek nëpunësit e këtyre zyrave.

Gjatë martesës, ndonëse ligji parashikon rrugët e zgjidhjes së mosmarrëveshjeve pronësore midis bashkëshortëve, duket se, sa kohë martesa vazhdon, cenimet e të drejtave pronësore nuk zgjidhen gjyqësisht. Shprehemi në këtë mënyrë sepse, ka një mori aktesh juridike që kryhen në padijeni ose në kushtet mirëbesim të bashkëshortes ose nga ana e bashkëshortit me keqbesim. Ka edhe veprime juridike që lidhen me pasurinë e krijuar gatë martesës që synojnë

mashttrimin e bashkëshorteve. Kemi sjellë në këtë botim shembuj të këtyre rasteve. Më së shumti këto gjenden në pjesën e studimit ku trajtohen aktet e përfaqësimit, kontratat e shitjes dhe të dhurimit, etj. Këtu gjejmë tipologjinë e sjelljeve të burrave në raste të tilla. Këto raste përgjithësisht zbulohen ose pas zgjidhjes së martesës ose pas largimit nga jeta të bashkëshortit dhe rrallë gjatë bashkëjetesës në çift.

Sipas nenit 54 KF, bashkëshortët kontribuojnë për nevojat e familjes në përputhje me kushtet dhe aftësitë e tyre, nëse kjo nuk është rregulluar me kontratën martesore. Kjo dispozitë, në të cilën inkurajohen parimet e autonomisë së jetës materiale familjare, nuk kuptohet drejt në çdo rast dhe në çdo familje. Ndërkohë që ka gra që mbajnë gjithë barrën e punëve e të përkujdesjeve për shtëpinë dhe punojnë edhe në punë formale ose informale, bashkëshortët e tyre enden lart e poshtë në kërkim të punës së përshtatshme për ta. Dëmtimit që i vijnë aspekteve pasurore të familjes për shkak të angazhimit të bashkëshortëve në “lojërat e fatit” [fenomeni i ludomanisë], dalin në pah vetëm në proceset e zgjidhjes së martesës, por pa dyshim që kjo efektin statusin pasuror të familjes dhe të gruave veçanërisht. Ndërkohë, nuk kemi hasur, gjatë monitorimit të vendimeve gjyqësore, kërkesa për pjesëtime të pasurisë për shkaqe që parashikohen nga KF në raste të tilla abuzuese dhe që vënë në rrezik interesin e familjes. Ndonëse disa nene të kësaj pjese të KF janë një instrument shumë efektiv për të mbrojtur familjen.

Të intervistuarit për këtë studim, pyetjes së shtruar nëse gratë kanë pengesa në administrimin dhe gëzimin e pronës gjatë martesës i janë përgjigjur në mënyrë pohuese. Është nënvizuar ndërkohë se kjo është e lidhur me shume me kulturën e mentalitetin

patriarkal sesa me ligjin apo zbatimin e tij. Pikërisht me këtë është e lidhur edhe mungesa e lirisë në administrimin e të ardhurave dhe me procesin e llogaridhënies tek burri i shtëpisë. Ashtu sikurse rriten, që vajza të vogla, pra, duke marrë leje për çdo veprim të jetës së përditshme, ndryshe nga fëmijët djem që lihen më të lirë sepse “djem janë”, ky cikël vazhdon edhe në familjen e re. Gjyqtarët, përgjithësisht, evidentojnë, si protagonistë në cenimet pronësore, bashkëshortin kundrejt bashkëshortes dhe vëllezërit kundrejt motrave. Këtë na konfirmojnë edhe avokatet e QNLQ-së.

Administrimi i një pasurie bëhet, normalisht, nga pronari/et i/e saj. Në raste të veçanta administrimi i një pasurie mund të bëhet edhe nga një përfaqësues i caktuar me marrëveshje, nga një përfaqësues ligjor ose nga një përfaqësues i përcaktuar nga gjykata. Në rastin e bashkësisë ligjore, duke qenë se pasuria e bashkësisë nuk i përket as njërit as tjetrit bashkëshort dhe njëkohësisht u përket të dyve, KF ka parashikuar rregulla të veçanta për administrimin e kësaj pasurie. Në rastet e regjimeve me kontratë, janë bashkëshortët ata që vendosin, me marrëveshje, sesi do të realizojnë administrimin e pasurisë së tyre të përbashkët. Sipas KF secili bashkëshort ka të drejtën e administrimit të zakonshëm të pasurisë në bashkësi. Secili bashkëshort është përfaqësues ligjor dhe i bashkëshortit tjetër para organeve administrative dhe gjyqësore për çështje që kanë të bëjnë me administrimin e zakonshëm të pasurisë në bashkësi [neni 90]. Ndërsa kryerja e veprimeve që kapërcejnë administrimin e zakonshëm u takon bashkërisht të dy bashkëshortëve. Nëse për këto veprime bashkëshortët nuk bien dakord e ndërkohë këto veprime janë të rëndësishme për interesin e familjes atëherë, nga bashkëshorti tjetër kërkohet autorizimi i gjykatës [neni 58 KF]. Gjithsesi në

regjimin e bashkësisë ligjore, bashkëshorti mund të kryejë veprime që janë të nevojshme për familjen [neni 91] edhe kur nuk ka pëlqimin e bashkëshortit tjetër ose autorizimin e gjykatës.

Gratë kanë vështirësi dhe pengesa për disponim mbi banesën bashkëshortore dhe sendet e shtëpisë gjatë bashkëjetesës në çift. Sipas nenit 57 asnjë prej bashkëshortëve nuk mund të disponojnë banesën bashkëshortore dhe pajisjet e saj pa pëlqimin e tjetrit, cilido qoftë regjimi pasuror martesor. Këtu është fjala për atë banesë që mund të jetë edhe e bashkësisë si edhe për atë banesë që është pasuri vetjake e njërit bashkëshort, por që ka marrë statusin e ‘banesë bashkëshortore’. Kjo dispozitë është në mbrojtje të të drejtës për banim si një standard i domosdoshëm i jetës familjare e martesore. Kjo e drejtë/detyrim duket se nuk është plotësisht e qartë jo vetëm për bashkëshortët por edhe për institucionet. Ka raste kur noterët dhe nëpunësit e ZRPP mjaftohen vetëm me faktin që pronari ka disponuar realisht mbi pronën e vet të paluejtëshme dhe nuk interesohen të verifikojnë nëse ajo përbën banesë bashkëshortore. Gjithashtu gratë kanë njohuri të kufizuara lidhur me nenin 191 të KC mbi heqjen dorë nga pronësia i cili nënvizon se “Heqja dorë nga pronësia mbi pasuritë e paluajtshme në dobi të një tjetri, është e vlefshme kur bëhet me akt noterial e regjistruhet⁶⁸”.

Nuk hasëm asnjë rast në praktikën gjyqësore lidhur me aspektet e mbrojtura nga neni 61 i KF mbi masat urgjente që mund të përcaktojnë gjykata me kërkesën e bashkëshortit në qoftë se tjetri nuk plotëson në mënyrë të dukshme detyrimet e tij dhe vë në rrezik interesat e familjes. Duket se edhe kuptimi i gamës së masave urgjente nuk është i qartë.

Të njëjtën rezervë kemi për autonominë e disponimit të të ardhurave të fituara nga puna gjatë martesës, për sa kohë gratë nuk janë ndërgjegjësuar dhe nuk e kuptojnë këtë hapësirë që u jep ligji. Kjo padyshim që efektin në statusin pasuror të grave por mbetet pjesë e një analize tjetër. Edhe kur gratë si bashkëshorte janë kontribueset kryesore në të ardhurat, ndodh më së shumti që është bashkëshorti ai që vendos veton në administrimin e tyre.

Me zgjidhjen e martesës, pasojat ekonomike sipas përkatësisë gjinore duket se janë të ndryshme. Avokatët e QNLQ-së mendojnë se nga praktika në rreth 60%-70% të çështjeve me objekt zgjidhje martese dalin në pah çështje të cenimit të të drejtave pronësore të grave. Praktika gjyqësorë më së shumti paraqet situatën që paditë e pjesëtimit të paraqiten veçmas nga zgjidhja e martesës ose të veçohen.

Në rastin e pjesëtimit të pasurisë bashkëshortore merr një rëndësi të veçantë zbatimi me rigozitetin i neneve 207 i KC dhe 369-370 të KPrC. Pjesëtimi i pasurisë kalon në dy faza. Në fazën e parë të gjykimit të padisë së pjesëtimit duhet të përcaktohen drejt të drejtat e bashkëpronësisë së ndërgjyqësive, pjesët takuese të tyre dhe sendet që do të pjesëtohen. Nëse nga ky proces përjashtohen ose lihen jashtë disa sende atëherë si pasojë kemi cenimin e së drejtës dhe zvarritjen e proceseve në shkallë të ndryshme të gjykimit. Psh, në çështjen A.N kundër P.K dhe P.D, paditësja, ish-bashkëshortja e P.K ka kërkuar përmes rekursit në GJL veç apartamentit edhe pjesëtimin e shumës prej 3.906.600 lekë.⁶⁹ GJL arsyeton se 'ndryshe nga gjykata e shkallës së parë, gjykata e apelit a priori, pa marrë në analizë e vlerësuar faktet e rrethanat në raport me pretendimet e palëve, jashtë provave

të administruara gjatë gjykimit, por referuar vetëm bindjes së saj subjektive se sendi nuk është prezent, konkret në kohën e pjesëtimit, e përjashton shumën e sipërcituar nga pjesëtimi'. Sipas fakteve të paraqitura në këtë çështje, rezulton se bashkëshortët, përpara se ti drejtoheshin gjykatës për zgjidhjen e martesës, kanë jetuar pothuaj për 2 vjet veç e veç nga njëri tjetri. Shtrohet pyetja: si do të trajtohen pasuritë e fituara gjatë kësaj periudhe? Çdo pasuri e fituar gjatë martesës është pasuri e përbashkët e bashkëshortëve dhe, nëse këta jetojnë veç e veç por pa e zgjidhur martesën, kjo nuk efektin në përjashtimin e një sendi nga bashkësia ligjore. Sipas nenit 96 të Kodit të Familjes, 'rezulton se rrethana e ndërprerjes së jetës së përbashkët apo ndarja faktike ndërmjet bashkëshortëve, nuk mund të cenojë karakterin e përbashkët të sendeve që fitohen nga secili bashkëshort gjatë intervalit kohor që jetojnë të veçuar, pasi bashkëshorti konsiderohet ende i martuar'.

Në fazën e dytë të pjesëtimit vlerësohen sendet e përbashkëta, bëhen kompensimet ndaj bashkësisë apo përcaktohen vlerat që bashkësia duhet t'u kthejë bashkëshortëve ose të tretëve dhe pjesëtohen materialisht sendet e mbetuara.

Gjyqtare Rexhina Merlika, ish-gjyqtare në GJRRGJ Krujë, nënvizon se ka një disproporcion midis padive për zgjidhje martese krahasuar me pjesëtimet e pasurisë bashkëshortore. Për vitin 2011, raporti është 78:3 [në favor të zgjidhjes së martesës]. Për periudhën në fjalë në 2 padi paditës është bashkëshorti dhe vetëm një rast paditës është bashkëshortja. Gjyqtare Merlika e shpjegon këtë me faktin që pjesa më e madhe e çifteve nuk disponojnë pasuri, qoftë banesë, qoftë tokë bujqësore. Por edhe në ato raste kur ka de facto pasuri të tillë, këto janë pa titull pronësie e për rrjedhojë të pa regjistruara

në ZRPP. Po kështu, edhe në rastin e legalizimeve të objekteve të ndërtuara pa leje, gruaja nuk është evidentuar si titullare e këtyre pronave sipas zyrave vendore të regjistrimit të pasurive të paluajtshme. Kjo sjell vështirësi në gjykimet e pjesëtimit të kësaj pasurisë. Edhe në raste të tjera, kur është aplikuar në treg blerja e banesave me kontrata si sipërmarrje etj, edhe pse bashkëshortët lidhur me pasurinë janë në kushtet e regjimit të bashkësisë ligjore, gratë si bashkëshorte nuk figurojnë askund në dokumentacionin pronësor, gjë që në praktikë sjell probleme.

Gjyqtar Artur Malaj, ish-gjyqtar në GjRRGJ Vlorë, nënvizon se: “nga viti në vit rritet numri i bashkëshorteve gra që i drejtohen Gjykatës për zgjidhjen e martesave të tyre. Pavarësisht se shtimi i këtyre padive dëshmon tronditjen e martesës, ajo që vihet re është rritja e vetëdijes dhe e përpjekjeve të grave për tu trajtuar si të barabarta në familje”. Gjyqtari Malaj pohon se ka pasur raste kur bashkëshorti në mënyrë abuzive kërkon të pengojë zgjidhjen e martesës vetëm sepse nuk pranon dot që paditëse është bashkëshortja. Në vijim gjyqtari nënvizon se: “Përveç zgjidhjes së martesave, gratë gradualisht kanë kuptuar dhe të drejtat e tyre në lidhje me pasurinë bashkëshortore duke mos e konsideruar më veten si “shtëpiake të rëndomta” por si kontribuuese të rëndësishme në familje nëpërmjet aktivitetit të administrimit të familjes dhe mirërritjes së fëmijëve. Kjo ka ngjallur reagime nga bashkëshortët. Kemi mjaft raste, nënvizon gjyqtari, kur nga bashkëshorti kërkohet që gruaja të diskriminohet lidhur me pjesën që asaj i takon. Nga praktika e kësaj gjykate vijnë raste të fshehjes së të ardhurave nga ana e bashkëshortit ose vendosjen e tyre në emër të familjarëve të tij. Kështu ndodh edhe me pasuritë e paluajtshme të cilat jo rrallë janë vendosur në emër të atit

apo nënës së bashkëshortit. Shtëpi të legalizuara në emër të prindërve të bashkëshortit, pra, ‘nga vjehri e vjehrra’, me pretekstin e shpejtësisë në dokumentacion, për shkak se bashkëshortët janë emigrantë. Të gjitha këto probleme dalin në pah në proceset gjyqësore të zgjidhjes së martesës”.

Në portalin e GjRRGJ Fier, për vitin 2011, janë përfshirë 9 vendime nga të cilët një çështje e pushuar e një tjetër e rrëzuar që kanë si bazë ligjore nenin 207 të KC, pra pjesëtimit e pasurisë. Ndër 7 vendimet e mbetura vetëm 4 janë pjesëtim pasurie bashkëshortore pas zgjidhjes së martesës. Kryesisht pasuria konsiston në apartament me sipërfaqe 46-56 metër katror. Ndërkohë ka 37 çështje për zgjidhje martesë për këtë gjykatë në këtë vit, nga të cilat 32 janë pranuar. Pra, pjesëtimi i pasurisë, qëndron në një raport 32:4 në favor të zgjidhjes së martesës⁷⁰. Për vitin 2014, sipas Vjetarit Statistikor të Ministrisë së Drejtësisë, janë 395 çështje të reja me objekt zgjidhje martesë dhe 133 të mbartura. Nga totali i tyre janë përfunduar 431. Vjetari Statistikor i MD nuk përmban të dhëna mbi paditë e pjesëtimit mbi bazë gjykatash të rretheve gjyqësore, ndërsa në shkallë vendi, paditë e pjesëtimit të paraqitura për vitin 2014 shkojnë në 1315 raste. E nënvizojmë në mënyrë të përsëritur se ky total nuk pasqyron pjesëtimit e pasurisë midis bashkëshortëve, çka kërkon një ndërhyrje në arkivimin e të dhënave.

Në GjRRGJ Korçë, për vitin 2011, çështjet e të drejtës pronësore (padi rivendikimi, padi posedimore, padi për kërkimin e trashëgimi, etj.,) përbëjnë gjithsej 96 padi të gjykuara, kundrejt 3230 çështjeve civile në total. Pra, këto padi zënë 2.97 % të numrit të përgjithshëm të çështjeve të gjykuara pranë kësaj gjykate për periudhën e raportuar.⁷¹

Krahasimi midis viteve të njëpasnjëshëm të kësaj tabelle [2011-2014] tregon se këto padi, në shkallë

vendi kanë vetëm rritje në numër. Po kështu tabela na mundëson një analizë për një periudhë 5-vjeçare, midis viteve 2005 dhe 2011, ose 10-vjeçare, midis 2005 dhe 2014.

Ka një qëndrim unik të gjyqtarëve lidhur me vendimin e dhënë nga gjykata për sa i përket banesës bashkëshortore pas zgjidhjes së martesës⁷². Në rastet e zgjidhjes së martesave të çiftëve me fëmijë, shtëpia i lihet prindit që i jepet “kujdestaria” e fëmijës/ve. Përgjithësisht këto janë gratë. Problemi që lind është se gruaja në këto raste detyrohet të paguajë, në lekë, pjesën që i takonte bashkëshortit nga banesa. Gjyqtarët nënvizojnë se në shumicën dërrmuese gratë janë të papuna dhe pa të ardhura që të mund të shlyejnë detyrimin, ndaj, në këtë kontekst, konflikti nuk përfundon por vazhdon edhe më tej deri në kërkesat për shitje të shtëpisë me qëllim pagimin e detyrimit. Pra, me zgjidhjen e martesës, gratë ndonëse janë nevojtare për banim nuk janë në gjendje të paguajnë gjysmën e vlerës dhe kështu ka raste që ato preferojnë të marrin gjysmën e pagesës nga bashkëshorti.

Ndryshimet ligjore dhe proceset e pjesëtimit të pasurisë bashkëshortore

Rëndom, pasuria objekt pjesëtimi përbëhet edhe nga sende të fituara para hyrjes në fuqi të KF të vitit 2003. Si pasojë, kemi një zbatim të kombinuar edhe të KF 2003 edhe të legjislacionit të mëparshëm, përkatësisht nenit 87§3 i KC 1981. Në disa raste, praktika gjyqësore ka hasur vështirësi dhe paqartësi. Kështu, psh, legjislacioni i mëparshëm në përcaktimin e pjesëve ideale mbi sendet e përbashkëta merr në konsideratë kontributin efektiv të secilit bashkëshort. Por, sipas legjislacionit aktual i cili parashikon se “Pasi të jenë zbritur nga

bashkësia detyrimet që ajo ka ndaj bashkëshortëve ose të tretëve, pasuria që mbetet ndahet në pjesë të barabarta midis bashkëshortëve” (neni 103/2). Sipas këtij prezumimi ligjor, sendet e përbashkëta pjesëtohen në dy pjesë të barabarta, pavarësisht nga kontributi efektiv në fitimin e këtyre sendeve, me përjashtim të kushteve të nenit 108/c⁷³. Pra, shtrirja në kohë e të drejtave të pronësisë has vështirësi⁷⁴.

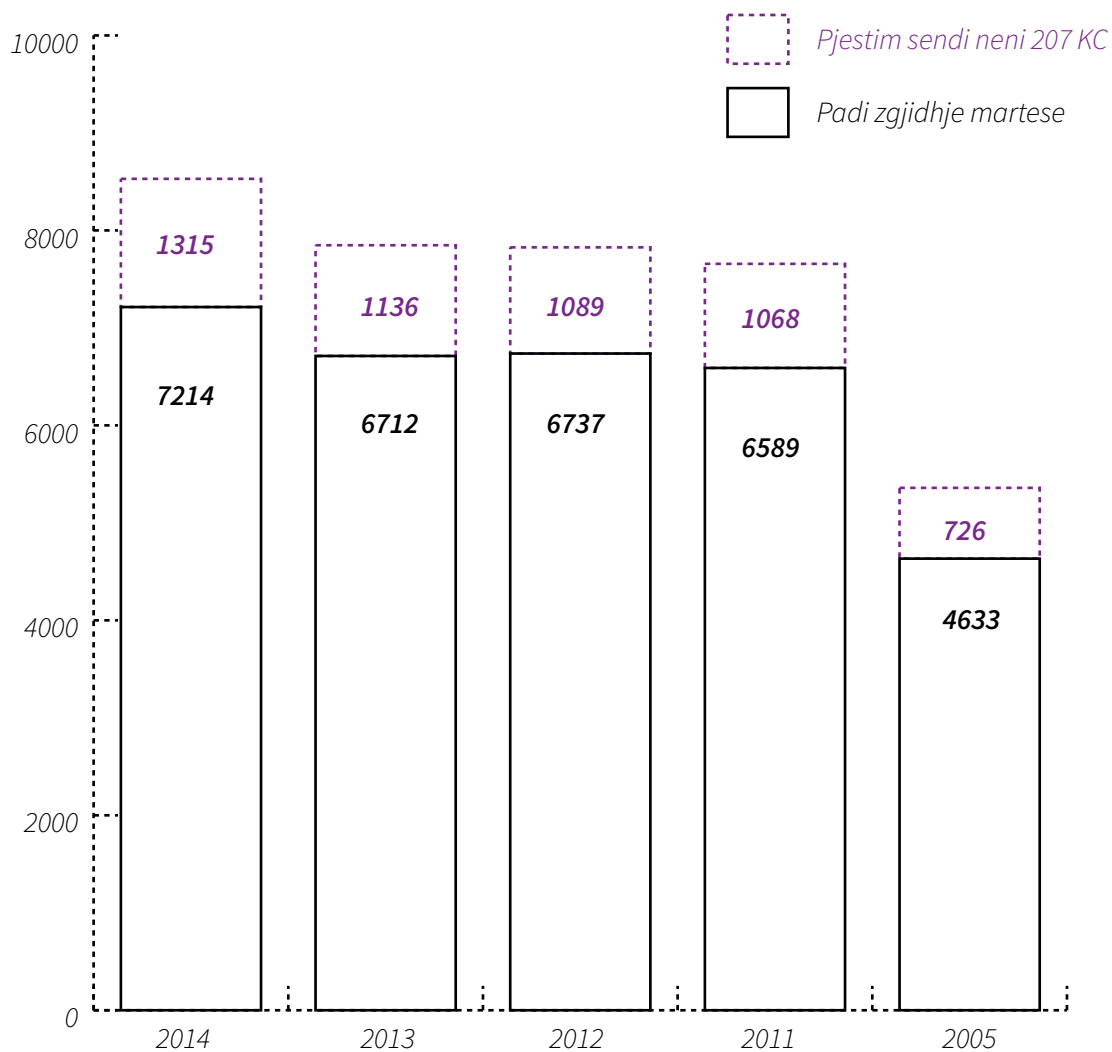
Detyrimi për ushqim

Problemet ekonomike shtohen edhe për shkak të mospërbushjes së detyrimeve nga ana e bashkëshortëve. I tillë është rasti i mos ekzekutimit të detyrimeve ushqimore. Shpesh vendimet e gjykatës nuk ekzekutohen. Në dukje kjo mund të konsiderohet si çështje periferike për këtë studim, por duke e sjellë në vëmendje mendojmë se ndikon në statusin e të drejtave të grave. Këto nëna duke qenë përgjegjëset kryesore për rritjen dhe edukimin e fëmijëve kanë më shumë shpenzime, potencialisht mund të punojnë më pak ose me orare më të kufizuara ose në punë me kohë të pjesshme çka ndikon në të ardhurat e tyre. Kjo ndikon padyshim në të drejtat e tyre pronësore më të kufizuara. Qendra për Nisma Ligjore Qytetare⁷⁵, është ndalur në rolin e sistemit të drejtësisë për fuqizimin e të drejtave ekonomike të fëmijëve dhe grave përgjegjëse për rritjen dhe edukimin e tyre duke evidentuar një sërë problemesh e vështirësish të këtij grupi. Raporti i përgatitur bazohet në gjetjet kryesore nga monitorimi i vendimeve të GjRREGJ Tiranë, me objekt zgjidhjen e martesës dhe rregullimin e pasojave të saj për periudhën një vjeçare, janar-dhjetor 2014.

Shtimi i rasteve të zgjidhjeve të martesës së

Grafik 1

Grafiku paraqet raportin midis padive të zgjidhjes së martesës kundrejt pjesëtimit të pasurisë, sipas nenit 207 të KC. Këto të dhëna janë marrë në shkallë vendi për periudhën 2005-2014 duke përdorur vjetarët statistikorë të Ministrisë së Drejtësisë të bërë publikë.

Burimi: Vjetari Statistikor i Ministrisë së Drejtësisë

Grafik 2

Grafik krahasimor i vendimeve të GjRGGJ lidhur me zgjidhjen e martesës kundrejt detyrimit për ushqim

bashkëshortëve që kanë fëmijë, sjell në proporcion të drejtë bashkë me detyrimin për ushqim për fëmijët dhe shumë procedura shtesë për të bërë të mundur vjeljen e këtyre detyrimeve. Kështu, veç gjykatës në këtë rol përfshihet edhe Zyra e Përmbartimit. Masa e detyrimit për ushqim të caktuar në favor të fëmijës, mesatarisht, kap shifra nga më minimalet [800 -1500 lekë] deri në shifra më të larta [15000 lekë - e më shumë] sipas çmuarjes së gjykatës⁷⁶. Gjykata Kushtetuese, në një numër rastesh të viteve të fundit, ka nënvizuar se mosekzekutimi i vendimeve gjyqësore të formës së prerë brenda një afati të arsyeshëm përbën cenim të së drejtës për një proces të rregullt ligjor. Vet përmbartuesit nënvizojnë vështirësitë në ekzekutimin e detyrimit për ushqim i cili mesa duket nuk varen më vetëm nga puna e përmbartuesve për sa kohë gjendja në llogaritë bankare të personit të detyruar nuk ka të ardhura të cilat mund të bllokohen në favor të këtyre detyrimeve. Lidhur me detyrimin për ushqim, por jo vetëm, për shkak të informalitetit në ekonomi, burrat punojnë të pasiguruar dhe pasuritë që mund të fitojnë i vendosin në emër të familjarëve të tyre, apo janë emigrante në vende të ndryshme dhe verifikimet e të ardhurave thuaj janë të pamundura⁷⁷.

Paditë ‘Detyrimi për ushqim’ kundrejt padive të zgjidhjes së martesës të regjistruara për periudhën 2010-2014 sipas Vjetarëve Statistikor të Ministrisë së Drejtësisë paraqiten sipas tabelës në vijim.

Siç vihet re, ka një disproporcion të lartë midis padive për zgjidhje martese me paditë e detyrimit për ushqim. Kjo për faktin se, në çdo rast të zgjidhjes së martesës së çiftit me fëmijë, është detyrim ligjor që gjykata të përcaktojë edhe detyrimin për ushqim. Pra detyrimi për ushqim rregullohet brenda pasojave që vijnë nga zgjidhja e martesës.

Kështu që, kur i referohemi më vete, padive mbi detyrimin për ushqim, kryesisht këto kanë të bëjnë me ndryshimin e vendimit të parë. Vet përmbajtja urdhëruese e nenit 161 të KF i cili parashikon se “Në vendimin e zgjidhjes së martesës caktohet dhe kontributi për detyrimin ushqimor për fëmijën ...” nënkupton se pavarësisht kërkesës ose jo të palëve në proces, detyrimi për ushqim shqyrtohet nga gjykata.

Gjykatat e rretheve gjyqësore më së shumti vendosin që ushtruesja kryesore e përgjegjësisë prindërore të jetë nëna e fëmijës/ve⁷⁸. Ndaj i mbetet gruas që edhe të rendë drejt kërkesave të herë pas herë për ekzekutimin e detyrimit për ushqim. Nëna e vënë në vështirësi endet në dyert e përmbartimit që këta të bëjnë diçka për të marrë detyrimin për ushqim në favor të fëmijës. Praktika ka treguar se përmbartuesit, kryesisht ata privatë, nuk kanë shumë ‘dëshirë’ të marrin përsipër raste që lidhen me ekzekutimin e detyrimit për ushqim, duke i refuzuar këto raste⁷⁹. Në rast mos ekzekutimi, të detyrimit për ushqim, i mbetet kreditorit të paraqitet pranë gjykatës dhe të ngrejë një padi për mosdhënie mjatesh për jetesë. Në shumë raste gjykata rezulton se ka vepruar përmes gjobave, por ka edhe raste kur gjykata ka vendosur masën e dënimit me burg. Raste të shumta janë ato që debitori largohet jashtë shtetit ndërsa nëna ka vështirësi në ushqyerjen dhe mirërritjen e fëmijëve.

Nisur pikërisht nga vështirësitë dhe zvarritjet e ekzekutimit të detyrimit për ushqim, Kuvendi i Shqipërisë ka ndërmarrë një nismë ligjore e cila synon të adresojë këtë problem duke parashikuar në nenin 317 të KPrC që ‘vendimi i gjykatës në çdo rast të jepet me ekzekutim të përkohshëm kur është vendosur detyrimi për ushqim’⁸⁰. Do të ishte më adekuate që këto ndërhyrje të pasqyroheshin

në Kodin e Familjes i cili përmban edhe dispozita materiale edhe procedurale. Sipas nenit 139 të KF që lidhet me marrjen e masave të përkohshme, parashikohet që “Gjykata, me kërkesën e palës së interesuar, mund të marrë masa të përkohshme për detyrimin për ushqim, ...Vendimi për marrjen e një mase të përkohshme ka fuqi derisa të jepet vendimi përfundimtar, por ai mund të ndryshohet ose të shfuqizohet nga gjykata, kur çmon se kanë ndryshuar rrethanat ose kur vendimi është marrë mbi të dhëna jo të sakta”.

Zgjidhja e martesës në mjaft raste shndërrohen në një barrë të rëndë dhe me pasoja të forta social-ekonomike duke prishur balancat për sigurimin e një minimumi jetik për fëmijët dhe nënat e tyre. Është vlerësuar se dispozitat e KPrC në këtë çështje nuk janë të përçasura me detyrimin e përcaktuar në Konventën e OKB-së për të Drejtat e Fëmijëve, ku interesi më i lartë i fëmijëve duhet të prevalojë si dhe me parimin e detyrimit që bashkërisht kanë të dy prindërit për rritjen dhe edukimin e fëmijëve. Përmes propozimeve të ndryshimeve, synohet të adresohet çështja e detyrimit për ushqim për fëmijët, i cili duhet të jetë automatik me nisjen e një procesi për zgjidhjen e martesës duke mos e lënë këtë në çmuarjen e gjyqtarit ose të palëve.

Në disa raste, marrja e një mase të caktuar, nuk duhet të presë bërjen e një kërkesë. Vetë legjislacioni duhet të parashikojë këtë mundësi dhe gjykata nuk mund të qëndrojë e ngurtësuar nën shprehjen e ‘rolit pasiv’ të saj, por të veprojë. Fëmijët gëzojnë mbrojtje të veçantë nga shteti, dhe në këtë rast ‘shteti’ është gjykata. Ky është një parim kushtetues që si i tillë qëndron mbi çdo kod e ligj. Do të ishte më efektive që dispozita lidhur me masat urgjente të parashikonte më shumë liri të gjykatës për vetëveprim, sepse kështu urgjenca

do të kishte adresimin e duhur⁸¹. Sipas parimit 3 të Rekomandimit nr. R (91) 9 “Mbi masat emergjente në çështjet familjare” të Komitetit të Ministrave të Këshillit të Europës nënvizohet rëndësia e një procedure të thjeshtë dhe të shpejtë e cila duhet për të siguruar dhënien e vendimeve pa humbur kohë me shpejtësi me qëllim që të parandalohet ardhja e pasojave negative dhe të pakthyeshme. Për këtë qëllim, masat e mëposhtme mund të përdoren:

- Bërja e kërkesës përmes një aplikimi sa më të thjeshtë;
- Mundësisht të parashikohen raste se kur mund të lejohet gjykata për të vepruar me iniciativën e vet dhe detyrimi për ushqim duhet të jetë një situatë e tillë;
- Masat e përkohshme të merren edhe me bindjen e brendshme të gjykatës;
- Duke përdorur të gjitha mjetet e teknologjisë moderne të komunikimit për të lehtësuar çdo procedurë njoftimi, transmetimin e kërkesave dhe shkëmbimin e informacionit midis gjykatave dhe autoriteteve të tjera dhe palëve të ndryshme në proces;
- Duke i lejuar gjykatës një rol aktiv në rastin konkret dhe në marrjen e provave;
- Parandalimin e ndonjë pale që synon të keqpërdorë masat emergjente dhe të bëhet pengesë në proces përmes vonesave/shtyrjeve, etj.

Rekomandimi i sipërcituar nënvizon se ‘Gjykatat dhe autoritetet e tjera kompetente duhet të ketë fuqinë për të dhënë vendime të cilat janë menjëherë të

zbatueshme. Vendimet e gjykatës duhet të zbatohen me shpejtësi duke bërë të qarta sanksionet në rast moszbatimi. Bashkëshortët kanë të drejta të barabarta për t'u ankimuar në gjykatë për shkeljen e detyrimeve familjare martesore⁸².

Depozitat bankare të bashkëshortëve

Avokatët që përfaqësojnë gratë në këto procese, në punën e tyre kanë evidentuar se problem janë edhe depozitat bankare të cilat figurojnë në emër të bashkëshortit, për të cilat nuk është marrë masë sigurimi gjatë zgjidhjes së martesës dhe nuk rezultojnë më të jenë në momentin që martesa zgjidhet me vendim të formës së prerë. Gjithashtu në proceset gjyqësore bëhen përpjekje që në pjesëtimin e të ardhurave të depozitave bankare të favorizohet bashkëshorti me cilësinë e kontribuesit kryesor. Kështu në një çështje të GjRRGJ Korçë, kontrata e depozitës bankare është hapur gjatë martesës. Kjo kontratë është nënshkruar vetëm nga bashkëshorti ndonëse bashkëshortja është paraqitur si kliente dhe është pasqyruar dhe numri i dokumentit të saj të identifikimit. Gjatë procedimit gjyqësor, pala paditëse [bashkëshorti] nuk pretendoi që kjo shumë parash e depozituar të jetë fituar prej tij para datës së lidhjes së martesës, pra të ishte pasuri vetjake ose e fituar në vlerë monetare qoftë dhe pas lidhjes së martesës por për shkak të tjetërsimit të pasurisë vetjake, përsëri kërkon pjesëtimin e saj në raportin 80% me 20% në favor të tij sepse këto të ardhura janë krijuar nga puna e tij në emigracion, gjatë vazhdimësisë së martesës. Sipas këtij vendimi: “Pala paditëse pretendoi një raport më të madh pjesë, për shkak të kontributit të tij më të madh në krijimin e pasurisë bashkëshortore: depozitës bankare. Sipas tij, ai “është i vetmi që ka punuar

gjatë gjithë kohës, i siguruar dhe provon të ardhurat e tij, ndërsa e paditura ka qenë e sëmure dhe nuk ka punuar”. Gjatë procesit gjyqësor nuk u provua që e paditura ka qenë e sëmure dhe kjo gjendje ta ketë penguar për të kryer punë. Në këtë çështje, Gjykata vendosi ndarjen e barabartë të shumës së depozitës [principalit dhe intersave], konform legjisacionit familjar dhe standardeve të barazisë dhe mosdiskriminimit.

Sa i përket kontributit kompensues, të parashikuar nga nenet 147-150 të KF, të destinuar për të kompensuar sa të jetë e mundur pabarazinë që mund të shkaktojë në jetën e tjetrit ndarja e pasurisë në zgjidhjen e martesës, përveç detyrimit për ushqim, nga monitorimi i praktikës gjyqësore, nuk gjetëm asnjë vendim që ta ketë këtë detyrim të përfshirë. Nga aktivitetet trajnuese të zhvilluara me avokatët dhe asistent avokatët e Dhomave Rajonale të Durrësit dhe Vlorës, Qendra për Trajnime dhe Studime Juridike, ka konstatuar se këta nuk e kishin të qartë këtë institut dhe nuk e aplikojnë në proceset e zgjidhjes së martesës edhe kur këto diferenca pasurore ishin evidente⁸³. Gjithashtu gjyqtarët pranuan se nuk ka raste që gruaja të kërkojë për vete detyrimin për ushqim sepse ky detyrim has shumë vështirësi në përmbushje edhe për fëmijët çka do të bënte kërkesën e gruas një vendim të pazbatueshëm. Në këtë kontekst, meqë ndër indikatorët për vlerësimin e këtij kontributi [neni 149 KF] është edhe koha e shpenzuar dhe koha që i duhet prindit të shpenzojë për edukimin e fëmijëve, kualifikimi profesional; predispozita për punë të reja, etj, është shumë e rëndësishme që të përgatiten lista kontrolli efektive për gjykatën dhe avokatët sesi të masin e kërkojnë një të drejtë të tillë. Kjo kërkesë është paraqitur prej gjyqtarëve dhe avokatëve njëkohësisht.

Pra, thënë më thjesht, kur kërkohet të shitet pasuria e të miturit, kërkohet që ky veprim të bëhet vetëm nëse këtë e kërkon interesi i fëmijës dhe vetëm me autorizim të gjykatës, e cila duhet të hetojë këtë interes dhe të lëshojë autorizimin rast pas rasti sipas situatës së paraqitur dhe bindjes së saj.

”

Gjyqtarët, gjithashtu, vlerësojnë dhe rekomandojnë si adekuate, përgatitjen e një liste kontrolli, e cila do të ishte e përdorshme në rastet e përcaktimit të vlerës së punës së papaguar. Ka të tjerë që sugjerojnë që të përcaktohej ligjërisht, njëfarë kuote ose një mekanizëm a formulë e caktuar për të llogaritur kontributin e grave në mirëmbajtjen e shtëpisë, rritjen e fëmijëve e ekuivalentuar në një vlerë pasurore pasi jo rrallë herë në një pjesëtim pasurie bashkëshortore ato, edhe pse kanë një kontribut të paçmuar, vetëm se nuk kanë kontribuar në “kesh”, dalin me zero nga një zgjidhe martesë⁸⁴.

Ky kujdes duhet treguar njëloj edhe në rastet e zgjidhjes së martesës me pëlqim reciprok. Gjykata e ka për detyrë të shohë projekt marrëveshjen midis bashkëshortëve për të përcaktuar nëse ajo siguron në mënyrë të mjaftueshme nevojat e fëmijës/ve të çiftit dhe të kontrollojë për mundësinë e diskriminimit të fshehur apo trajtimit të pabarabartë të bashkëshortëve në aspektet pasurore e më gjerë, të cilat vijnë e paraqiten/serviren si pjesë e kompromisit vullnetar midis bashkëshortëve. Ky është rasti që gjykata të rrëzojë kërkesën për zgjidhje me pëlqim reciprok⁸⁵.

Familja e faktit është realitet tashmë në Shqipëri. Nga sa kemi hulumtuar, nuk janë bërë pjesë e asnjë studimi cenimet e të drejtave pronësore të grave në kushtet e bashkëjetesës në çift. KF ka vetëm dy dispozita, përkatësisht nenet 163 dhe 164, lidhur me kuptimin e bashkëjetesës dhe mundësinë për të lidhur marrëveshje përpara noterit ku të përcaktojnë pasojat që rrjedhin nga bashkëjetesa lidhur me fëmijët dhe pasurinë gjatë bashkëjetesës. DhKN nuk ka statistika lidhur me rastet e lidhjes së marrëveshjeve të tilla ndonëse nga ana e tyre pranohet se janë raste shumë të kufizuara. Ndonëse çështja e fëmijëve nuk është objekt vetëvendosjeje,

sepse si nga martesë ashtu edhe jashtë saj, këta janë juridikisht të barabartë. Bashkëjetesa njihet parimet e monogamisë dhe të heteroseksualiteti. Pasojat pasurore nuk rregullohen nga KF por sipas dispozitave të KC mbi bashkëpronësinë. Konstatohet se nuk ka asnjë rregullim që të mbrojë parimet e barazisë gjinore në të drejta dhe detyrime në çiftet bashkëjetues. Ndërkohë, nga intervista me ekspertin e çështjeve familjare Vjollca Meçaj, doli në pah se vitet e fundit po shtohen rastet e martesave/bashkëjetesave në shkelje të parimit të monogamisë çka efektin edhe statusin pasuror të gruas si bashkëshorte apo si bashkëjetuese. Duke qenë se bashkëjetesa është një realitet social, rekomandohet përgatitja e rregullimeve ligjore të veçanta për këtë institut përfshi edhe aspektet pasurore të çifteve në bashkëjetesë.

Midis bashkëjetuesve sikurse edhe midis bashkëshortëve nuk mungojnë rastet ku motivet e dhunës jenë shkaqet ekonomike e konfliktet pronësore. Në këtë studim nuk mund të nxjerrim konkluzione për këtë aspekt. Kjo edhe sepse këto çështje i nënshtrohen proceseve shumë të gjata gjyqësore. Pothuaj në të gjitha rastet e këtyre konflikteve të hasura bëhet fjalë për banesa me qera, të peregjistruara, apo në proces legalizimi. Alma Gjurgji dhe Ilirjan Mandro nga Drejtoria e Përgjithshme e Policisë së shtetit të intervistuar për rastet kur gruaja është viktimë për shkak të konflikteve pronësore brenda familjes, na sqarojnë se aktualisht po trajtojnë një rast shumë të dhimbshëm e me pasoja.

3.1.1. Të drejtat e gruas me cilësinë e nënës së fëmijës lidhur me: administrimin e pasurisë së fëmijës, përdorimin e të ardhurat nga pasuria dhe vendimmarrje të tjera lidhur me këtë pasuri

Në këtë pjesë të studimit do të marrim në analizë çështjen e administrimit të pasurisë së të miturit nga ana e prindërve të tij/saj. Kjo analizë e shkurtër bëhet me qëllim që të shohim një aspekt tjetër të jetës familjare. Atë se çfarë mundësie ka gruaja, si nëna e fëmijës, në administrimin dhe tjetërsimin e të pronës së fëmijës. Ndërkohë, duhet nënvizuar se, sipas ligjit, prindërit kanë të drejta dhe përgjegjësi të njëjta kundrejt fëmijëve si në aspektet e të drejtave personale edhe pasurore. A është kjo barazi edhe “de facto”?

Kodi i Familjes në nenin 234 rendit disa prej veprimeve juridike lidhur me pasurinë e paluajtshme të fëmijës së mitur⁸⁷ dhe veprime të tjera, të cilat, mund të kryhen vetëm kur e kërkon interesi i të miturit dhe me autorizim të gjykatës së vendbanimit të të miturit. Të tilla veprime përfshijnë: tjetërsimin e pasurisë së paluajtshme, lënien hipotekë të saj, ngarkimin me një barrë të pasurisë, marrjen hua në emër të të miturit, heqjen dorë nga trashëgimia apo legu ose mospranimin e një dhurimi, si dhe përgjithësisht veprimet që kapërcejnë kufijtë e një administrimi të thjeshtë të çdo pasurie të të miturit.

Këto veprime juridike, në rast se janë kryer pa u marrë autorizimi i gjykatës, mund të shpallen të pavlefshme. Prokurori, prindi ose kujdestari i të miturit, kanë të drejtë që sipas ligjit ti drejtohen gjykatës me një kërkesë të tillë për shpalljen e pavlefshëm të veprimit juridik të kryer. Nëse palët e interesuar, për një veprim juridik të kryer pa autorizim, i drejtohen gjykatës, me kërkesë, dhe gjykata e jep pëlqimin më vonë lidhur me veprimin juridik të kryer, atëherë veprimi juridik nuk shpallet i pavlefshëm. Në analizën e vendimeve gjyqësore kemi hasur raste të tilla dhe gjykata jo në çdo rast ka dhënë pëlqimin. Ka pasur raste që babai i është

drejtuar gjykatës edhe 10 vjet “post factum”. Prona është shitur me kohë, por për efekt të regjistrimit të pronës nga blerësi në ZVRPP babai detyrohet të bëjë këtë gjykim [?!]. Në vendimin nr. 3320/26.04.2011 të GjRREGJ Tiranë, ati i fëmijës i drejtohet gjykatës pas dhjetë vjetësh nga shitja faktike e pronës së tri fëmijëve të tij. Blerësi ka ndërtuar aty një shtëpi dhe kërkon që të bëjë regjistrimin e pronës. Gjykata ka vendosur rrëzimin e kërkesës dhe ka arsyetuar ndër të tjera se kërkesa të tilla duhet të bëhen nga të dy prindërit⁸⁸.

Pra, thënë më thjesht, kur kërkohet të shitet pasuria e të miturit, kërkohet që ky veprim të bëhet vetëm nëse këtë e kërkon interesi i fëmijës dhe vetëm me autorizim të gjykatës, e cila duhet të hetojë këtë interes dhe të lëshojë autorizimin rast pas rasti sipas situatës së paraqitur dhe bindjes së saj. Nga praktika gjyqësore vihet re se në shumicën dërrmuese të kërkesave për këtë autorizim, me cilësinë e kërkuetit është paraqitur ati i fëmijës.

Kështu, në GjRREGJ Tiranë për vitin 2011 nga 95 kërkesa për lëshim autorizimi rezulton se në 31 prej tyre janë kërkuetit të dy prindërit; në 17 prej tyre kërkuete është vetëm nëna dhe në 47 është vetëm ati. Në pothuaj shumicën e rasteve të këtij viti [2011] bëhet fjalë për autorizim për tjetërsimin e pronës së familjes bujqësore ku fëmijët janë bashkëpronarë apo pronarë të pasurisë së paluajtshme tokë bujqësore. Vetëm në një rast kërkohet autorizim për shitjen e autoveturës fituar me trashëgimi nga fëmija pas vdekjes së atit dhe ky është ndër rastet që kërkesa është bërë nga nëna. Për vitin 2011, ka edhe 2 raste të tjera ku pasuria nuk është tokë bujqësore dhe në një prej tyre nëna që paraqitet si kërkuete është e ve dhe në tjetrin kërkuete është halla si kujdestare e fëmijëve të mbetur jetimë. Në këto dy raste kërkohet autorizim për tërheqjen e depozitës

bankare të fituar më trashëgimi nga fëmija/fëmijët.

Gruaja me cilësinë e nënës së fëmijës, përgjithësisht, paraqitet si kërkuese, në rastet kur është prind i vetëm i fëmijës. Kjo ndodh sepse ajo është e ve, ka zgjidhur martesën dhe fëmijët i janë lënë asaj në kujdes, ose paraqitet me cilësinë e kryetares së familjes bujqësore [kjo situatë e fundit paraqitet shumë rrallë]. Pra, konkludojmë se, kryesisht autorizimi për shitjen e një pasurie të fëmijës kërkohet nga ati. Ligjërisht është e qartë se të dy prindërit kanë përgjegjësi prindërore dhe të drejtën e administrimit të pasurisë së fëmijës sipas autorizimit të gjykatës. Nga analiza e vendimeve gjyqësore vihet re se përgjithësisht, vendimi i gjykatës lëshohet në emër të kërkuesit pa nënvizuar se është një autorizim i lëshuar për të dy prindërit.

Nga një përmbledhje që gjyqtarja Rezarta Mataj, për efekt të këtij studimi, i ka bërë vëzhgimit praktikës së GjRREGJ Tiranë lidhur me autorizimin për tjetërsimin e pasurisë së të miturit, konstatohet se:

- Së pari, ndërsa përfaqësues ligjorë të të miturve duhet të jenë të dy prindërit, në fakt, në shumë vendime gjyqësore kur bëhet fjalë për të nisur një gjykim si p.sh për kërkesat për autorizimin e tjetërsimit të një pasurie të fëmijës, vihet re se kërkues shfaqet kryesisht vetëm babai. Mungesa e nënës na bën të deduktojmë se ende presupozohet [në fakt] se përfaqësues ligjor i vetëm i fëmijës është babai si kryetar familje⁸⁹.
- Së dyti, në shitjen e pasurive ku bashkëpronarë janë të miturit vihet re se në kërkesat për autorizim shitjeje, tjetërsimin e pasurisë së të miturve nuk janë marrë një sërë provash si p.sh gjendjen ekonomike

e prindërve, pyetja më vete e të miturve. Përgjithësisht gjykatat janë mjaftuar me faktin se fëmijët janë në shkollë. Nuk janë pyetur prindërit se çfarë do të bëjnë me të ardhurat e marra nga shitja. Nuk pyeten sesi do ti administrojnë ato të ardhura: duke i vendosur në një llogari të veçantë për të miturin apo do ti përdorin edhe për nevojat e tyre ekonomike? Po ashtu ligji shprehet se gjykata duhet të sigurohet që shitja e pasurisë të bëhet në kushte sa më optimale. Vihet re se në dispozitivin e vendimit gjyqësor nuk vendosen çmime reference apo çmime minimale përtej së cilës nuk mund të shitet prona pasi bie në kundërshtim me parimin e interesit më të lartë të fëmijës⁹⁰.

- Nuk ka asnjë studim apo tregues që të pasqyrojë rolin dhe kontrollin që luan nëna në administrimin e kësaj pasurie në të mirë të fëmijës.
- Ka shumë mundësi që edhe pjesëmarrja e gruas në këtë vendimmarrje të jetë e limituar ose e papërfillshme.

Rexhina Merlika, ish-kryetare e GjRREGJ Krujë, e intervistuar lidhur me çështjet me objekt lëshim autorizimi për tjetërsimin e pasurisë së të miturve, pohon se numrin më të madh të kërkesave me këtë objekt për vitin 2011-2012 e paraqet babai i fëmijës. Gjyqtare Merlika sqaron se në rastet ku gratë janë kërkuese rezulton se ato janë të veja, kanë zgjidhur martesën ose baballarët janë në pamundësi sepse janë jashtë shtetit në emigracion. Në rastet e tjera janë vetëm burrat që kërkojnë lëshimin e autorizimit⁹¹. Vihet re se në këto çështje në

praktikën gjyqësore nuk ka një qëndrim unik. Ka gjykata që kërkojnë praninë e të dy bashkëshortëve duke e konsideruar lëshimin e autorizimit si një veprim i cili më pas ka të bëjë me atë që kapërcen kufijtë e administrimit të zakonshëm e për pasojë duhet të jenë të dy prindërit, pavarësisht se ato janë në kushtet e një bashkëjetese normale. Ka gjykata të tjera që mjaftohen edhe nga prania e njërit nga prindërit.

Të njëjtin konstatim marrim edhe nga GjRREGJ Korçë nga kryetari i gjykatës Admir Belishta dhe gjyqtare Sonjela Voskopi. Në pjesën më të madhe të rasteve kërkesën për dhënien e autorizimit për tjetërsimin e pjesës së fëmijës e bën babai i fëmijës, ndërsa nëna është iniciuese nëse bashkëshorti i saj ka ndërruar jetë, ndodhet në emigracion ose nuk mund të paraqitet në gjykatë për shkaqe të tilla si sëmundja, pamundësia dhe paaftësia.

Ky aspekt i interesit dhe të drejtave të fëmijës i cili pasqyron parimin e barazisë ose jo të prindërve në raport me njëri-tjetrin dhe me fëmijët e pasurisë e tyre duket se është i patrajtuar në studimet për të drejtat e fëmijëve në Shqipëri⁹². Bërja e një studimi më të detajuar e gjithëpërfshirës do të ishte i rekomandueshëm. Kjo do të mundësojë që të kuptojmë gjendjen dhe standardet lidhur me mbrojtjen e veçantë të fëmijëve por edhe statusin e prindërve dhe të gruas si nënë, në familjen shqiptare. Diskriminimi dhe modelet diskriminuese merren që në familje ndaj kujdesi për të duhet të jetë në vëmendje edhe të studimeve me natyrë të tillë me qëllim ndërmarrjen e veprimeve pozitive.

3.2. TRASHËGIMIA SI MËNYRË E FITIMIT TË PRONËSISË

Trashëgimia është mënyrë derivative [e prejardhur] e fitimit të pronësisë e rregulluar përgjithësisht nga dispozitat e KC [neni 165]. “Trashëgimia është kalimi me ligj ose me testament i pasurisë (trashëgimit) të personit të vdekur, një ose më shumë personave (trashëgimtarë), sipas rregullave të caktuara në këtë Kod” [neni 316 i KC⁹³].

Trashëgimia ka një rol dhe vend të veçantë në statusin pronësor të gruas. Gjyqtarët dhe personat e intervistuar, nënvizojnë se rasti më i mundshëm që gruaja të bëhet pronare është kryesisht në formën e bashkëpronësisë bashkëshortore ose trashëgimisë nga familja e origjinës ose nga bashkëshorti. Madje, prej tyre, këto konsiderohen si të vetmet mundësi. Në rast se edhe këtë të drejtë nuk e përfitojnë, atëherë mbetet që gjithnjë e më shumë të ulët përqindja e pronave që zotërojnë gratë ose thënë ndryshe e përqindjes së pronës që kanë për titullare një grua⁹⁴. Çështjet e trashëgimisë janë përfshirë në praktikën gjyqësore duke pasqyruar problematika social-ekonomike të jetës së përditshme me ndikim të veçantë nën këndvështrimin gjinor të cilat tregojnë ndikimin e zakoneve dhe stereotipeve gjinore. Këto zënë një volum të konsiderueshëm në veprimtarinë gjyqësore, që shkon tek 28%-31% ndër vite. Për vitin 2011, nga 10.079 që është totali i vendimeve 3174 janë dëshmi trashëgimie ose 31%. Për vitin 2010 nga 10259 totali, 3050 janë dëshmi trashëgimie ose 28%. Për vitin 2012, numri i vendimeve për dëshmi trashëgimie shkon në 3604 ose 28% krahasuar me 12.966 që është totali i vendimeve për të gjitha çështjet civile.

Kjo situatë ka ndryshuar në mënyrë rrwnjwsore, për shkak të ndryshimeve ligjore dhe përfshirjes së

noterisë në këtë proces, duke lehtësuar gjykatën nga veprime të tilla. Kështu ndërsa nuk ka asnjë vendim për 2015 dhe vetëm 8 çështje në 2014 për GjRrGj Tiranë, nga të cilat 4 pranuar e 4 pushuar, ky numër shkon në 2131 në vitin 2013, nga të cilat 1782 janë çështje të pranuar dhe 310 të pushuara. Duke lënë grafikun ilustrues vetë për dy vite, më poshtë, është rasti për të patur më të qartë volumin e punës që i ka kaluar noterisë dhe bashkë me të edhe problemet që lindin nga ky institut.

Në vijim do të trajtojmë aspekte të trashëgimisë me ligj dhe me testament. Me anë të këtyre mënyrave, një grua që është në pozitën e trashëgimtares mund të fitojë të gjithë pasurinë e trashëgimlënësit ose një pjesë të saj, ose vetëm një send të caktuar apo një të drejtë tjetër pasurore. Sa i përket pasurisë/sendeve që janë objekt i trashëgimisë, në to përfshihen edhe sende të luajtshme, edhe të paluajtshme, edhe të drejta.

Për shkak centralizimit të pronës në duar e shtetit, gjatë regjimit të kaluar, trashëgimia ‘thujse’ nuk efektonte në statusin pasuror të individit. Kjo bëri që rregullimet e reja ligjore lidhur me pronën pas viteve 1990, të kishin ndikim edhe mbi trashëgiminë si një institut me rëndësi në fitimin e pronësisë. Veçori e kësaj mënyre të fitimit të pasurisë është se çasti i çeljes së trashëgimisë është ai i vdekjes së trashëgimlënësit. Për rrjedhojë, ligji që duhet të zbatohet për trashëgiminë, është ligji që ka qenë në fuqi në kohën e vdekjes së trashëgimlënësit. Kjo do të thotë që, ligje të kohëve të ndryshme përcaktojnë [ose mund të përcaktojnë] rregullime të ndryshme për pasurinë e fituar me trashëgimi. Me këtë duam të themi se, nëse trashëgimlënësi ka vdekur në vitin 1970, por me ligjin nr. 7698/15.04.1993, “Për kthimin dhe kompensimin e pronave ish-pronarëve” trashëgimtarëve të tij/saj i janë rinjohur

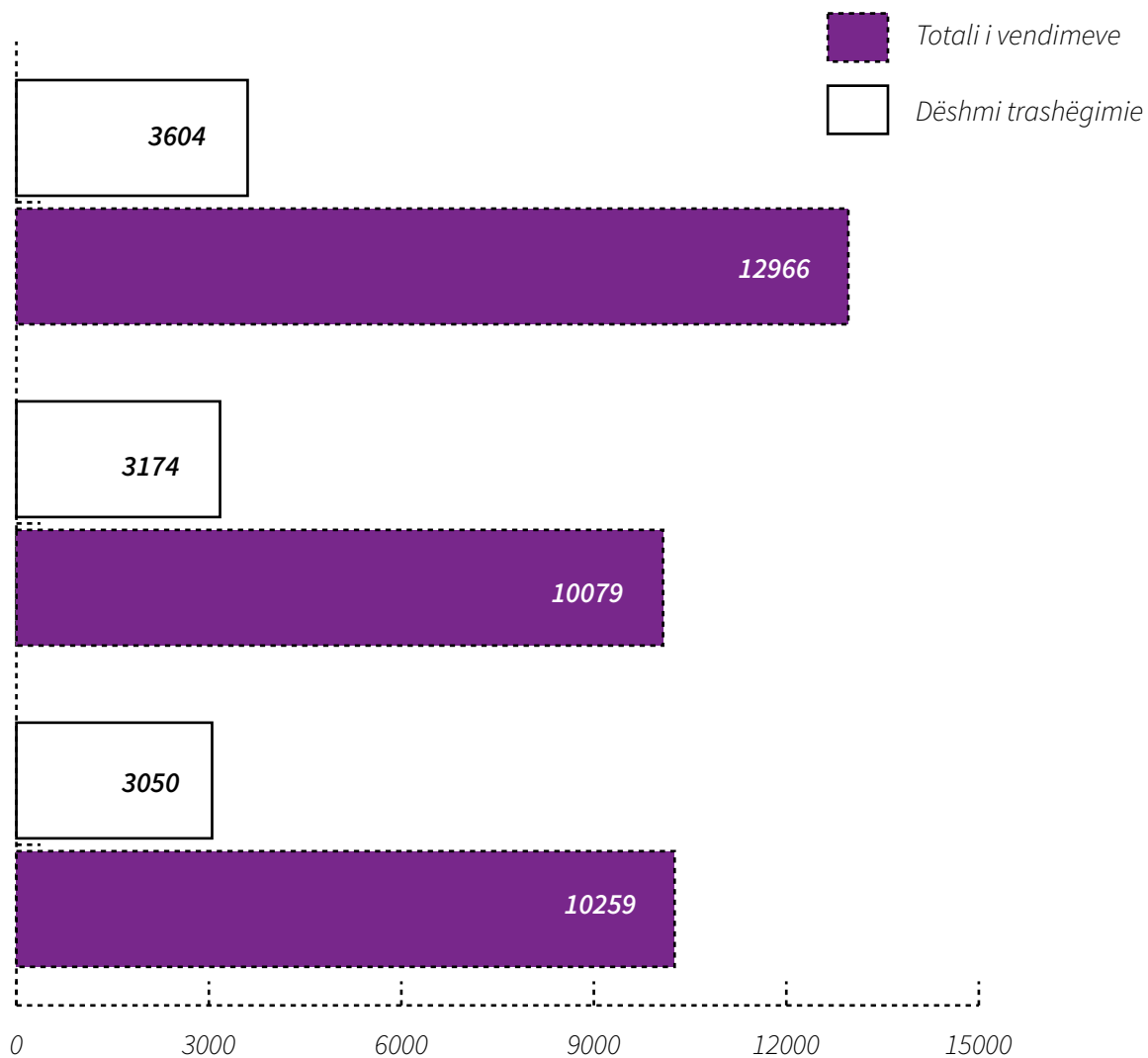
të drejtat pronësore mbi pasuri të caktuara, rrethi i trashëgimtarëve do të përcaktohen sipas ligjit që ka qenë në fuqi në vitin 1970. Nëse ndonjë prej tyre është i martuar dhe e fiton pasurinë me trashëgimi gjatë martesës, për të përcaktuar nëse pasuria është vetjake apo e përbashkët duhet të shihet legjislacioni i kësaj kohe. Duhet nënvizuar se fitimi i pronësisë sipas Ligjit KKP nuk është një mënyrë e re e fitimit të pronësisë. Sipas vendimit unifikues nr. 24/13.3.2002 nënvizohet se “Ky ligj nuk krijon një situatë të re, por ristabilizon ligjshmërinë dhe drejtësinë”. Nëpërmjet këtij ligji i njihet e drejta e pronësisë ish-pronarëve, ose trashëgimtarëve të tyre. Këta mund të jenë përfaqësues nga të dy gjinitë. U ndalëm në këtë ligj dhe ndikimin e tij sepse, në praktikë, trashëgimtarët burra e djem, kanë bërë përpjekje të përjashtojnë gratë dhe vajzat nga kthimet dhe kompensimet e bëra për ish-pronarët dhe të përfituara si të tilla nga pasardhësit e tyre.

Trashëgimia dhe efektet mbi regjimet pasurore martesore të bashkëshortëve

Pasuria e fituar me anë të trashëgimisë, gjatë martesës, ka patur rregullime ligjore të ndryshme në varësi të ndryshimeve të kuadrit ligjor në kohë të ndryshme. Pra, sipas ligjeve në fuqi, pasuria e fituar me trashëgimi, është renditur herë si vetjake herë si pasuri e përbashkët e bashkëshortëve. Legjislacioni përpara hyrjes në fuqi të KC të vitit 1981⁹⁵ nuk e përfshinte pasurinë e fituar me trashëgim e dhurim në pasurinë e përbashkët të bashkëshortëve. Mandej, neni 86 i KC të vitit 1981 e konsideron këtë si pasuri të fituar gjatë martesës, pra të të dy bashkëshortëve. Aktualisht, Kodi i familjes i vitit 2003 i konsideron këto pasuri si pasuri vetjake kur disponimi nuk bëhet në favor

Grafik 3

Dëshmitë e trashëgimisë kundrejt vendimeve të tjera civile në GjRGj Tiranë për periudhën 2010-2012

të bashkësisë ligjore. Në rastin e bashkësisë me kontratë [përfshi këtu edhe atë universale] ky rregull mund të vendoset edhe ndryshe sipas vullnetit të bashkëshortëve. Këto ndryshime ligjore, si edhe mosnjohja e moszbatimi siç duhet i ligjit, ka sjellë konfuzion edhe në jetë edhe në praktikën gjyqësore. Për këtë arsye, vendimet unifikuese, siç është vendimi nr. 24/13.03.2002 i KBGJL, kanë synuar pikërisht të unifikojë aspektet praktike dhe parimet që qeverisin institutin e trashëgimisë si mënyrë e fitimit të pronësisë kur përfitues është njëri prej bashkëshortëve. Është shumë e rëndësishme që këto standarde ligjore të mbahen parasysh nga sistemi gjyqësor por edhe nga aktorë të tjerë siç janë noterët të cilët përpilojnë aktet noteriale, avokatët që udhëzojnë palët, etj⁹⁶.

Një prej problemeve që evidentohet ose transpozohet në fitimin me trashëgim dhe me efekt në pasurinë martesore është fakti se nga ana e zyrave të RPP si edhe nga ana e noterëve, jo në çdo rast merret në konsideratë pasqyrimi i të drejtave të bashkëshortes si bashkëpronare në pasurinë e krijuar gjatë martesës. Kjo ka ndikuar mandej në përcaktimin e padrejtë të pjesëve të trashëgimtarëve të tjerë në cenim të drejtave të bashkëshortes. Ligjërisht, një apartament i blerë gjatë martesës dhe i regjistruar në ZRPP vetëm në emër të bashkëshortit⁹⁷ kur nuk është pasuri vetjake e tij [sipas nenit 77 të KF], rezulton të jetë pasuri e bashkësisë ligjore [sipas nenit 74/a] dhe për rrjedhojë në bashkëpronësi me bashkëshorten. Pra, sipas KF bashkëshortja ka të drejtën e bashkëpronësisë mbi këtë apartament si një pasuri e fituar gjatë martesës. Nëse bashkëshorti vdes dhe nuk lë testament, si trashëgimtare ligjore njihet gruaja dhe personat e tjerë sipas radhës së trashëgimisë të përcaktuar nga KC. Në praktikë, transkriptimi i dëshmisë së trashëgimisë në ZRPP

bëhej sipas dëshmisë së trashëgimisë lëshuar nga gjykata, por tashmë sipas dëshmisë së trashëgimisë të lëshuar nga noteri⁹⁸, duke transferuar pronën, tashmë në emër të të gjithë trashëgimtarëve, në pjesë të barabarta, pa marrë në konsideratë faktin se prona ishte në bashkëpronësi të të dy bashkëshortëve dhe dëshmia e trashëgimisë disponon vetëm për pjesën e bashkëshortit të vdekur. Në praktikë pjesëtimi i pasurisë sipas trashëgimit fillon pa u zbritur 1/2 që i takon bashkëshortit/es pasjetues nga bashkëpronësia e bashkëshortëve⁹⁹. Kuptohet që në raste të tilla konfliktesh mes trashëgimtarëve, situata zgjidhet nga gjykata. Por kjo sjell tensione sociale dhe kosto ekonomike. E nëse has në padijeni të bashkëshortit/es, kjo situatë të çon edhe në humbje të së drejtës ose, mos gëzim të pasurisë. Nisur nga këto raste, disa profesionistë të së drejtës, rekomandojnë, se do të ishte më e mira që situata të sqarohet në dispozita konkrete të KC apo të ligjit për noterinë apo për regjistrimin e pasurive të paluajtshme ose edhe në aktet nënligjore të cilat janë, aktualisht, në proces, në kuadrin e ligjit për regjistrimin e pasurive të paluajtshme.

Ekspertë të fushës civile¹⁰⁰ rekomandojnë nevojën për qartësim të nenit 358 ose 361 të KC duke shtuar një paragraf i cili të parashikojë që lëshimi i dëshmisë së trashëgimisë të bëhet pas pjesëtimin të pasurisë sipas regjimit pasuror martesor. Kjo, sipas tyre, mundëson që bashkëshorti i trashëgimlënësit së pari, të marrë nga pjesëtimi gjysmën e pasurisë të vënë gjatë martesës dhe, vetëm pasi të zbritet gjysma e pasurisë, pjesa e mbetur të konsiderohet pasuri trashëgimore ku përfitues është edhe bashkëshorti. Grupi që sugjeron qartësime të mëtejshme e ka bërë këtë analizë përpara ndryshimeve të dispozitave të KC në vitin 2013 dhe të legjislacionit “Për noterinë” sipas ligjit 131/2013

dhe është nisur, veç të tjerash, edhe nga fakti se dëshmitë e trashëgimisë dhe pjesëtimet ideale të pronave pothuajse nuk ankimohen dhe marrin formë të prerë pas vendimit të gjykatës së shkallës së parë¹⁰¹.

Studiuesi dhe zbatuesit e ligjit duket se kanë mendime të ndryshme sa i përket qartësisë së dispozitave. Disa mendojnë se dispozitat janë të qarta. Vdekja e njërit bashkëshort, si fakt juridik, sjell njëkohësisht, mbarimin e martesës e bashkë me të fundin e regjimit pasuror martesor që ka pasur çifti si dhe çeljen e trashëgimisë. Ndryshe nga pjesëtimi inter vivos që ndodh në rastet e tjera të mbarimit të regjimit pasuror martesor, kur njëri nga bashkëshortët vdes, pjesëtimi bëhet sipas rregullave të trashëgimisë pra mortis causa. Dhe, kur bëhet fjalë për pjesëtimin e trashëgimit këtu duhet të përfshihet vetëm rrethi i sendeve/pasurisë që i përket trashëgimlënësit/es dhe këtu nuk ka arsye pse të implikohet pasuria e bashkëshortit/es pasjetues respektiv [neni 353 KC]. Këtë pjesë duhet të kërkojnë të pjesëtohet bashkëtrashëgimtarët, sepse vetëm kjo është pasuria trashëgimore. Këtu duket se pleksen dispozita të KF lidhur me mbarimin e regjimit me ato të KC lidhur me trashëgiminë që zgjidhin situatën në të njëjtin proces. Veçori e procesit të pjesëtimin të trashëgimisë janë dy fazat e tij. Sepse edhe pjesëtimi i pasurisë trashëgimore bëhet sipas rregullave të parashikuara në nenin 207 KC. Faza e parë e pjesëtimin të pasurisë që rrjedh nga trashëgimi ka një rëndësi të veçantë. Në këto procese trashëgimtarët [përfshi këtu edhe bashkëshortin/en e trashëgimlënësit] kanë të drejtë që të paraqesin rrethin e subjekteve që marrin pjesë në këtë pjesëtim dhe rrethin e sendeve që i nënshtrohen pjesëtimin. Këto 'sende' quhen pasuria trashëgimore. Këtu nuk hyn pasuria vetjake e pasjetuesit dhe as pjesa e tij/saj në bashkësi. Këtu

merr vlerë zbatimi i nenit 358 të KC mbi kontributin e dhënë gjatë martesës¹⁰² në korrelacion me nenin 74 të KF. Kjo dispozitë, me sa duket nga praktika, nuk zbatohet siç duhet. Ligjërisht mbrojtja e bashkëshortit ose bashkëshortes gjatë pjesëtimin të trashëgimit është e siguruar dhe, sipas pedagogut të Shkollës së Magjistraturës, Avokat Artan Hajdari kjo, sipas ligjit, nuk duhet të konfondohet me atë që përcakton 361 i KC lidhur me radhën e trashëgimit¹⁰³. Ndryshe nga pjesëtimi i pasurisë bashkëshortore që ndodh ku mbaron martesë¹⁰⁴, kur flasim për pjesëtim të trashëgimit kemi parasysht subjekte krejt të ndryshme të marrëdhënies së trashëgimisë që janë trashëgimtarët apo bashkëtrashëgimtarët të cilët kërkojnë pjesëtimin e pasurisë trashëgimore në çdo kohë, por vetëm me plotësim e një kushti të rëndësishëm të këtij instituti, atë të vërtetimit të momentit të vdekjes që është edhe momenti (koha) e çeljes së trashëgimit (neni 318 KC)¹⁰⁵. Sipas ndryshimeve bërë në vitin 2013¹⁰⁶ për nenin 318, kemi këtë përmbajtje:

Trashëgimia çelet kur vdes trashëgimlënësi.

Në rastin e shpalljes së personit të vdekur, trashëgimia çelet ditën kur, sipas vendimit gjyqësor, personi konsiderohet i vdekur¹⁰⁷.

Në këtë mënyrë legjislatori sqaroi me ligj disa paqartësi të vëna re në praktikë ose ngatërresa

lidhur me çeljen e trashëgimisë dhe dëshmisë së trashëgimisë. Po kështu, lidhur me ligjin e zbatueshëm, ndryshimet e fundit të KC [2013] përmes nenin të shtuar 318/2 përcaktoi se 'Trashëgimia rregullohet sipas ligjit të kohës kur është çelur që do të thotë i kohës kur ka vdekur trashëgimtari'.

Influencat e të drejtës zakonore në trashëgim, fenomeni i lënies së vajzave e grave jashtë trashëgimit dhe i heqjes dorë nga trashëgimi

Në praktikën gjyqësore dhe në informacionet e marra nga OJF që punojnë në terren, konstatohet se, kur çifti jeton me familjen e bashkëshortit, siç është ende zakon i fortë në disa zona të vendit, pasuritë e fituara gjatë martesës regjistrohen në emër të prindërve të bashkëshortit. Me vdekjen e bashkëshortit, gruaja e ka të vështirë të provojë kontributin e saj lidhur me përkatësinë e pasurisë kjo edhe për shkak të frenimit që vjen nga mentaliteti. "Shpesh herë, - nënvizon gjyqtare Fjoralba Qinami -, në këtë mënyrë të fitimit të pronësisë vihen re ndikime të forta të së drejtës zakonore. Si të thuash, në zona të caktuara ka një pleksje me normat e vjetra që nuk përkojnë me të drejtën pozitive". Duke na referuar raste nga praktika e GJRRGJ Lezhë, ajo nënvizon se kur bashkëshorti vdes dhe çifti nuk ka fëmijë, për "hir" të së drejtës zakonore, bashkëshortja e ve shpesh heq dorë nga të drejtat trashëgimore që i përkasin sipas ligjit. Kjo gjë ndodh normalisht për shkak të pozitës inferiore të gruas në shoqëri dhe për shkak të influencës së të drejtës zakonore¹⁰⁸.

Në gjykata janë paraqitur raste të konflikteve midis bashkëshortes dhe fëmijëve të saj nga njëra anë dhe familjarëve të bashkëshortit të vdekur, nga ana tjetër¹⁰⁹. Raste të tjera që mund të përmendim janë paditë me objekt pavlefshmërinë e testamenteve,

paditë midis vëllezërve dhe motrave për shtëpitë e lëna nga prindërit por të mbajtura vetëm nga njëri prej vëllezërve kryesisht "i vogli i shtëpisë" ose "i madhi i shtëpisë"¹¹⁰, etj, të cilat nuk mungojnë në praktikën gjyqësore. Gjyqtarët që merren me çështjet trashëgimore nënvizojnë se të drejtat pronësore të grave, në pjesën më të madhe të rasteve, mohohen nga ish-bashkëshortët, nga anëtarë të tjerë të familjes së origjinës dhe këtu kryesisht më aktivë janë vëllezërit¹¹¹. Ndërkohë kërkesat e ligjshme të grave, paragjykojnë dhe shihen jo "me admirim". Përkundrazi me një lloj nënvleftësimi e përbuzjeje. Sipas opinionit të gjyqtarëve, në proceset gjyqësore, kanë konstatuar se këto qëndrime nuk janë tipike vetëm të burrave të familjes por edhe të "grave e vajzave të familjes".

Sipas nenit 361/3 i KC kur nga martesë çifti nuk ka fëmijë, me vdekjen e njërit bashkëshort, thirren në trashëgim veç bashkëshortit pasjetues edhe trashëgimtarë të radhës pasardhëse. Në praktikë kjo ka sjellë probleme lidhur me të drejtën e banesës. Kështu nëse pjesë e pasurisë së bashkëshortit/es së vdekur është një banesë, me qëllim që kjo banesë të mos i nënshtrohet pjesëtimit të pasurisë midis trashëgimtarëve, sugjerohet që "të mbrohet" duke iu dhënë statusi i banesës në mënyrë të ngjashme si në rastin e parashikimeve që bën kodi i familjes për banesën familjare. Kështu, bashkëshorti pasjetues të ketë disa garanci që të shmangë kërkesat për pjesëtimin e sendit nga trashëgimtarët e radhëve të tjera që thirren të trashëgojnë në radhë të parë, kur çifti nuk ka fëmijë.

Profesionistët e së drejtës nënvizojnë se në përgjithësi, në dukje, të drejtat trashëgimore respektohen dhe gratë fitojnë të drejtën e trashëgimisë së pronës në rastet e trashëgimisë

Sa i përket trashëgimisë me testament, në praktikën gjyqësore konstatohet se në pjesën më të madhe të rasteve, kur trashëgimlënësi e ka disponuar vullnetin e tij me testament, disponon në favor të trashëgimtarëve burra e djem. Gratë dhe vajzat ose janë përjashtuar nga trashëgimia ose kur janë caktuar si trashëgimtare testamentare, kanë për pjesë atë më të vogël të pasurisë trashëgimore

”

ligjore. Është e vërtetë që “tabutë” se trashëgimia e prindërve iu takon vetëm fëmijëve djem dhe jo atyre vajza nuk janë si më parë. Për pasojë është rritur ndjeshëm numri i paditëseve gra që i drejtohen gjykatës me qëllim përfitimin e pasurisë trashëgimore e cila deri më tani zotwrohej dhe administrohej vetëm nga vëllezërit e tyre¹¹². Ajo që bie në sy të gjyqtarëve është se, në pjesën më të madhe të rasteve të gjykimit me objekt lëshimin e dëshmisë së trashëgimisë ligjore, procesi iniciohet nga njeri nga djemtë e trashëgimlënësit dhe shumë rrallë nga vajzat e tij/saj.

Ka raste që vajzat e trashëgimlënësit janë lënë jashtë trashëgimisë dhe për rrjedhojë ato kanë kërkuar më vonë gjyqësisht njohjen e tyre si bashkëtrashëgimtare¹¹³. Në rastin e lëshimit të dëshmisë së trashëgimisë, kur kërkesa është bërë nga një përfaqësues i trashëgimtarëve, gjyqtarët hasin vështirësi për t'i shpjeguar kërkuarit se cilësinë e trashëgimtares e ka/e kanë edhe motra/motrat njësoj si trashëgimtarët djem dhe që pjesët janë të barabarta. Gjyqtarët janë dëshmitarë të shprehjeve të tilla: “po motra ka shkuar te burri”, “s’ka punë motra tek shtëpia që ka ndërtuar babai im”, “motra ka marrë pajë dhe e ka marrë pasurin e saj”, etj¹¹⁴. Duke u nisur nga jeta e përditshme dhe nga mënyra sesi përcillen problemet në gjykatë (qofshin këto në një farë mënyre edhe të rëndomta) gjyqtarët kanë venë re se, në procese mbi lëshimin e dëshmisë së trashëgimisë si dhe në gjyqe themeli për probleme trashëgimore pasurore, ka pasur raste që vëllai dhe babai nuk duan që motrat apo vajzat, sipas rastit, të përcaktohen si trashëgimtarë duke e mohuar faktin e të qenit të tilla vetëm sepse janë vajza apo se janë të martuara. “Kur u thua që dhe ato janë trashëgimtare sipas ligjit – nënvizon gjyqtarja Enerjeta Deraj - ata nuk e pranojnë këtë në mënyrë tw hapur, në prezencën time si gjyqtare, në

sallë të gjyqit, duke reflektuar padyshim një konflikt edhe më të ashpër jashtë sallës së gjyqit. Ose, vijon gjyqtarja, kur ka pjesëtim pasurie, e kanë shumë të vështirë të jenë përfituese edhe ato [motrat] si bashkëpronare dhe për më tepër, gjykata tu caktojë pjesët fizike në tokat e “tyre” [të djemve të familjes] apo “në tokat e babait të tyre” [i cili shihet vetëm si babai i djemve të familjes], siç i konsiderojnë ata”.

Nga intervistimi i gjyqtarëve dhe monitorimi i praktikës gjyqësore deri në vitin 2013, vëmë re se, në punën e tyre të përditshme, gjyqtarët ndodhen përpara rasteve të vështira kur kërkuarit, që përgjithësisht është biri i trashëgimlënësit, shoqërohet në gjykim për lëshimin e dëshmisë së trashëgimisë nga motra/at. Kjo detyrohet prej tij të ndërhyjë në proces, dhe të përpiqet ti shpjegojë gjykatës se ajo nuk do pjesë nga pasuria e prindërve, të cilën ia jep vëllait. Ka raste që si formë e shprehjes së vullnetit është vetëm heshtja ndërkohë që vëllai thotë se “motra ma lë mua pasurinë”. Të pyetura nga gjyqtarët për këtë vendim të tyre, këto pranojnë se një qëndrim i tillë [i vajzave të trashëgimlënësit/ve] është diçka normale dhe që përputhet me moralin sepse vëllai ose vëllezërit janë ata që janë kujdesur për prindërit. Në këto raste vihet re se gratë trashëgimtare nuk janë të qarta se kjo formë e shfaqjes së vullnetit nuk sjell pasojë juridike¹¹⁵.

Gjatë këtij studimi na ka bërë përshtypje edhe një situatë tjetër e cila mendojmë se ndonëse rudimentare, duhet të marrë vëmendje nga ana e legjislatorit ose nga ana e gjyqtarëve për të iniciuar një kontroll incidental nga ana e Gjykatës Kushtetuese. Është fjala për zbatimin, në çështjet e trashëgimisë, të dispozitat që, ndonëse kanë qenë në fuqi në kohën e vdekjes së trashëgimlënësit, të zbatuara sot vijnë në kundërshtim me parimet

kushtetuese. Pra, ligji që përkon me kohën e vdekjes dhe për rrjedhojë me çeljen e trashëgimisë, është plotësisht jashtë standardeve dhe kontekstit të parimeve të cilat përpiqemi të inkurajojmë e mbrojmë¹¹⁶.

Sa i përket trashëgimisë me testament, në praktikën gjyqësore konstatohet se në pjesën më të madhe të rasteve, kur trashëgimlënësi e ka disponuar vullnetin e tij me testament, disponon në favor të trashëgimtarëve burra e djem. Gratë dhe vajzat ose janë përjashtuar nga trashëgimia ose kur janë caktuar si trashëgimtare testamentare, kanë për pjesë atë më të vogël të pasurisë trashëgimore¹¹⁸. Për raste të kësaj natyre dëshmon praktika e GjRGGJ Vlorë kryesisht për testamentet e bëra nga banorë të zonës së Himarës, ku, sipas traditës, pasuria me testament i lihet në shumicën dërrmuese djemve të familjes. Artur Malaj, ish-kryetar i kësaj gjykate, nënvizon se: “Në këto teste ka pasur probleme jo vetëm të prekjës

së rezervës ligjore por edhe probleme të tjera. Në gjykatë shpesh kemi pasur raste të dhurimeve fiktive, ku prindërit për të shmangur prekjën e rezervës ligjore e mbulojnë këtë me një dhurim fiktiv në favor të djalit. Shpesh këto teste kanë qenë të para viteve 1990 ku të vetmet pasuri që zotëronin prindërit ishin shtëpia dhe oborri dhe ato pak orendi shtëpiake. Me këto teste pasuria ndahej midis fëmijëve meshkuj ndërsa vajzat përjashtoheshin. Problemet që kanë lindur kanë të bëjnë me pasuri që pas viteve 90 janë fituar në zbatim të ligjit të kthimit dhe kompensimit të pronave e të ligjeve të tjera.....Në këtë drejtim gratë kanë pak njohuri për të drejtat e tyre.....”. Thuajse të gjithë gjyqtarët e intervistuar nënvizojnë se ende e drejta dhe praktika zakonore luan një rol imponues në çështjet e trashëgimisë në Shqipëri.

Raste të tilla na sjell edhe GjRGGJ Korçë.

Në çështjen civile me palë paditëse I.J [vajza e trashëgimlënësit] dhe të paditur G.J dhe P.J [djemtë e trashëgimlënësit] me objekt: “Detyrimin e të paditurve të më njohin si trashëgimtare ligjore si dhe të më dorëzojnë 1/5 e pasurisë trashëgimore ekzistuese apo të asaj që mund të vijë në të ardhmen nëpërmjet AKKP, si trashëgimtare e drejtpërdrejtë apo me përfaqësim e trashëgimlënësit S.J... (babai). Pavlefshmërinë absolute të testamentit noterial nr. 37/05.05.1995 çelur më 22.02.2000, lëshuar nga i ndjeri babai...”. Padia është rrëzuar, me vendimin gjyqësor nr. 41-2012-611 (375)/08.02.2012, me arsyetimin se nuk është krijuar drejt ndërgjyqësia pasi, megjithëse kërkohet pavlefshmëria e një testamenti nga i cili përfitojnë 5 persona si trashëgimtarë testamentare, në gjykim janë thirrur në cilësinë procedurale të të paditurve vetëm 2 prej tyre dhe gjykata ka çmuar se kryesisht nuk mund të krijohet ndërgjyqësia të ndryshme nga ajo e kërkuar nga pala paditëse dhe se nuk mund të ngarkojë me detyrim persona që në gjykim nuk kanë cilësinë e të paditurit. Ajo që vëmë re është se ndër pesë fëmijë të trashëgimlënësit, vetëm njëra është vajzë e cila rezulton e lënë jashtë trashëgimisë.

Në kontekstin e trashëgimisë, vlen të ndalemi në kuptimin nenit 377 të KC i cila “duket” se i vendos kufizime testamentbërësit sa i përket trashëgimtarëve ose, le të themi, është interpretuar ndonjëherë si një dispozitë e izoluar. Sipas këtij neni: “Trashëgimlënësi që nuk lë të paslindur ose të paralindur, ose vëllezër apo motra, ka të drejtë të disponojë me testament pasurinë e vet, në favor të çdo personi fizik apo juridik”. Bie në sy që në formulim nuk gjendet bashkëshorti

apo bashkëshortja. në të vërtetët kjo ka ngjallur komente në praktike, pasi duket sikur legjislatori këtë here dhe në ndryshim nga trajtimi historik që i është bërë qysh nga legjislacioni i “kohës së Zogut” dhe ai i pas luftës, ka ndryshuar ekzistencën e një parimi të rëndësishëm që ka të bëjë me parimin e disponimit të pasurisë me anë testamentit duke e lënë atë brenda rrethit të trashëgimtarëve që konsiderohen brenda gjakut (Parimi i trashëgimisë sipas gjakut) dhe duke përjashtuar kështu gruan

FAKTE

EA ka vdekur në datën 14.05.2000. E ndjera ka qenë e martuar me të paditurin DA, dhe nga martesë kanë dy fëmijë. Ka rezultuar e provuar se midis të ndjerës dhe të paditurit ka pasur shumë mosmarrëveshje të cilat shpesh herë kanë bërë të pamundur vazhdimin e bashkëjetesës midis tyre. Si rezultat i kësaj situatë e ndjera ka paraqitur edhe kërkesë për zgjidhje të martesës pranë GJRRGJ Tiranë në datën 16.10.1998, çështje kjo e pushuar. Mosmarrëveshjet midis çiftit kanë vazhduar edhe gjatë viteve 1999-2000 fakt që rezulton nga provat shkresore të administruara në dosjet gjyqësore siç janë e-maillet që e ndjera ia ka drejtuar të motrës së saj nëpërmjet të cilave i thotë se i padituri gjatë gjithë kësaj kohe e ka keqtrajtuar dhe dhunuar psikologjikisht. Rezulton se në datën 30.03.2000 e ndjera është zhdukur dhe më vonë ajo është gjetur e vdekur. Procedimi i nisur nga Prokuroria me dyshime për DA është pushuar me arsyetimin se i padituri nuk është autor i veprës penale.

Ati i të ndjerës ka paraqitur kërkesë për lëshimin e dëshmisë së trashëgimisë në kushtet kur kjo e fundit nuk ka lënë testament dhe mandej ka paraqitur padi në gjykatë me objekt: deklarimin e padenjesisë së bashkëshortit pasjetues DA për të trashëguar të ndjerën vajzën time EA”. Për të provuar pretendimet e tij paditësi ka paraqitur një sërë provash si: (i) korrespondencat (nëpërmjet e-mail) ku EA parashtronte situatën e vështirë të krijuar midis çiftit; (ii) letrën që e ndjera ia drejtonte të paditurit; (iii) vërtetim të Qendrës së Këshillimit për Gra dhe Vajza; (iv) letrën që babai i të ndjerës i ka dërguar Ministrinë të Rendit Publik në të cilën parashtron se dhëndri i tij (i padituri) e keqtrajton dhe e kërcënon vajzën e tij; (v) deklarata noteriale të të afërmeve të së ndjerës sipas të cilës ata dëshmojnë për keqtrajtimet që ka pësuar e ndjera nga i padituri dhe faktin se i padituri dhe familja e tij, nuk kreu nderimet e varrimet për të; etj.

nga rrethi i trashëgimtareve që mund të përfitojnë me testament në raste se trashëgimlënësi ka trashëgimtarë të tjerë sipas atyre të treguar në nenin 377. Mendojmë se ky formulim që ka bërë neni 377 duke lënë gruan jashtë rrethit të trashëgimtarëve që përfitojnë me testament nuk është i drejtë dhe bie në kundërshtim me dy parime shumë të rëndësishme: atë të autonomisë së disponimit me testament nga ana e testatorit në gjallërinë e tij dhe së dyti me vetë parimin që ka zgjedhur legjislacioni ynë civil historikisht, atë të përputhshmërisë së rrethit të subjekteve që përfitojnë me ligj dhe atyre që mund të përfitojnë me testament. Kjo e fundit pasi vete testatori kur nuk është dakord me atë mënyrë që ka sjellë ligjvënësi për të rregulluar të drejtat dhe detyrimet e tij post mortum, i jep atij mundësinë që brenda rrethit të trashëgimtarëve ligjore (neni 360 KC) të disponojë pasurinë e tij pas vdekjes. Dhe kur nuk ka të tillë ta lërë atë në favor të çdo personi juridik ose fizik. Kemi arritur në ketë konkluzion duke i bërë një interpretim logjik, të zgjeruar por edhe historik dispozitës në fjalë. Atë e kemi parë në lidhje me nenet 360, 372, dhe 374 të Kodit Civil. Formulimi i dispozitës mund, sipas këtij konkluzioni, të ishte: “Trashëgimlënësi që nuk ka lënë trashëgimtarë ligjore (neni 360), ka të drejtë të disponojë me testament pasurinë e vetë, në favor të çdo personi fizik apo juridik.” Mendojmë se ku do të ishte interesimi i dispozitës me qëllim të mbrojtës të të drejtave edhe të grave të cilat duke qenë trashëgimtare ligjore nuk ka mundësi sesi të përjashtohen nga trashëgimia testamentare¹¹⁹.

Nga sa më sipër mundësia e grave në çështjet e trashëgimisë duket e dobët. Të drejtat trashëgimore të mohuara kërkohen nëpërmjet padisë së kërkimit të trashëgimit, ose të tjerave të nënvizuara më sipër, por për shkak të njohurive të pakta, me sa duket edhe të avokatëve, paditë ndërtohen proceduralisht

gabim dhe rrëzohen nga gjykata për shkaqe procedurale, pa u shprehur për themelin e gjykimit. Gratë përgjithësisht duket se nuk janë të mirë të informuara për sa i përket të drejtave thelbësore që u jep ligji për të trashëguar prona. Gratë kanë pak njohuri për të kërkuar të drejtat e tyre por edhe një pjesë e avokatëve hezitojnë të lodhen për të provuar ekzistencën e pronësisë së bashkëshortit dhe jo atë të prindërve të tij¹²⁰. Mundësia deri në gjykatë duket më e vështirë për to edhe për shkak të pamundësive financiare.

Padenjësia e bashkëshortit që ka ushtruar dhunë dhe nuk ka respektuar kujtimin, ceremoninë mortore, etj., të bashkëshortes për të trashëguar pasurinë e bashkëshortes së vdekur¹²¹. Në këtë studim nuk mund të lëmë mënjanë një aspekt të dhimbshëm dhe negativ të jetës familjare, atë të dhunës në familje. Studime, raporte, monitorime e statistika evidentojnë se gratë si bashkëshorte janë më të dhunuarat në familje. Në vendimin nr. 92/05.02.2013 të KCGJL, pas kërkesës bërë nga prindërit e E.A për padenjësinë e bashkëshortit pasjetues së saj për të trashëguar vajzën e tyre të vdekur, kjo gjykatë ka vendosur lënien në fuqi të vendimit nr. 5070/04.10.2006 të GjRREGJ Tiranë e cila e ka pranuar kërkesën e tyre si të drejtë dhe të bazuar në ligj dhe në prova.

Arsyetimi i GJL lidhur me padenjësinë për të trashëguar: KCGJL në mungesë të një definicioni të qartë se çfarë do të konsiderohet “mënyrë poshtëruese apo keqtrajtim i trashëgimlënësit” e bën vetë këtë interpretim. Në këtë përcaktim duhet të mbahen parasysh rregullat bazë të funksionimit dhe të bashkëjetesës në shoqëri dhe në familje, siç janë ato të respektit, dashurisë, ndihmës reciproke ndaj njëri-tjetrit, etj. Nuk është as e drejtë dhe as e moralshme që një person, i cili ka mbajtur

ndaj trashëgimlënësit, një qëndrim që vjen në kundërshtim me përmbushjen e detyrimeve të caktuara nga ligji dhe nga rregullat e moralit, të këtë përfitime pasurore nga trashëgimia e lënë prej tij. Ligjvënësi kur ka parashikuar ekzistencën e kësaj dispozite ka pasur parasysh faktin që të mundësohej përjashtimi nga trashëgimia e trashëgimtarit ligjor për padenjësi, në kushtet kur trashëgimlënësi nuk e ka bërë një gjë të tillë për sa kohë që gjallë (pasi përjashtimi mund të bëhet dhe me testament). Si rrjedhojë e këtij përjashtimi, të drejtat pasurore që do t'i takonin trashëgimtarit të padenjë, i kalojnë trashëgimtarëve të tjerë ligjore sipas rregullave të përcaktuara në nenet 360 e vijim të KC. Literatura bashkëkohore konsideron si mënyrë poshtëruese dhe keqtrajtim të trashëgimlënësit, kur trashëgimtari ka përdorur ndaj trashëgimlënësit si dhunën fizike, (rrahje, plagosje e lehtë), ashtu edhe dhunën psikike si fyerje, shpifje, kanosje, përgojim apo çdo veprim tjetër që sjell keqtrajtimin e trashëgimlënësit. Padenjësia si institut i së drejtës trashëgimore bazohet në moralin shoqëror, për faktin se do të ishte e pamoralshme që të jetë në cilësinë e trashëgimtarit ligjor person i cili ka tentuar të vrasë trashëgimlënësin apo vrasësi i tij, personi i cili gjatë jetës nuk ka respektuar dhe ka keqtrajtuar trashëgimlënësin, personi i cili është sjellë me trashëgimlënësin në një mënyrë poshtëruese duke fyer e cenuar dinjitetin e të ndjerit, etj. Ligjvënësi e ka parashikuar këtë kategori juridike si një sanksion civil ndaj atij që është sjellë i padenjë, sanksion i cili nuk ka mbetur vetëm në nivelin e rregullimit moral, por edhe ligjor. Padenjësia është një lloj dënimi civil ndaj trashëgimtarit që ka kryer veprime kundër interesit dhe dinjitetit të trashëgimlënësit. Padenjësia për të trashëguar, ndërmjet bashkëshortëve (siç është dhe rasti objekt gjykimi), lidhet pandashmërisht dhe me të drejtat dhe detyrimet e tyre që lindin

si rrjedhojë e martesës. Në këto sjellje hyn edhe mosrespektimi nga ana e të paditurit e rregullave të moralit shoqëror për nderimet e fundit të së ndjerës për përcjelljen e saj në banesën e fundit. Ceremoniali i varrimit dhe nderimet e fundit për të ndjerin janë sjellje që vijnë në pajtim me moralin me të lartë njerëzor, mosrespektimi i të cilave krijon vuajtje për familjarët e të ndjerit si dhe për pasardhësit e tij, siç janë fëmijët e mitur. Veprimet e bashkëshortit të gjallë, i cili dukshëm nuk kryen nderimet e fundit ndaj të ndjerit, bashkëshortit tjetër të vdekur, tregojnë qartë mungesën e respektit dhe shkeljen e dinjitetit të tij dhe në këto momente. Detyrimi i bashkëshortit pasjetues për të varrosur bashkëshortin që vdes përpara dhe për të ruajtur të pastër kujtimin e të ndjerit tek fëmijët, të afërmit pasjetues dhe shoqëria, është jo vetëm një rregull morali shoqëror, por edhe një nga detyrimet e martesës midis bashkëshortëve, mosrespektimi i të cilës tregon për padenjësi të bashkëshortit pasjetues ndaj të ndjerës.

3.3. DISA NGA KONTRATAT DHE EFEKTET E TYRE NË FITIMIN APO CENIMIN E TË DREJTAVE PRONËSORE

Në këtë pjesë nuk do të merremi me të gjithë gamën e kontratave që gjenden në KC apo në ligje të tjera. Objekti ynë janë kontratat e shitblerjes, aktet e përfaqësimit dhe kontratat e dhurimit parë nën këndvështrimin e mundësisë apo cenimi të të drejtave pronësore të grave qoftë në mënyrë direkte ose indirekte.

- Cili është roli dhe si respektohen parimet

e vullnetit dhe pëlqimit të lirë në rastin e një disponimi të tillë të jashtëzakonshëm siç është kontrata e shitjes së pasurisë së paluajtshme?

- Si respektohen të drejtat e imponuara nga gjendja e bashkëpronësisë krijuar ndërmjet bashkëshortëve për pasuritë e fituara gjatë martesës?

Duke dashur që çështjen ta trajtojmë në mënyrë konkrete dhe praktike, po marrim në analizë disa vendime gjyqësore. Në përzgjedhje kanë kontribuar drejtpërdrejtë gjyqtarët duke na treguar edhe një lloj tipologjie të problemeve të shfaqura. Ata konstatojnë se, fusha kontraktore njihet shumë pak prej grave. Ato kanë pak dijeni mbi detaje dhe kuptimin e kontratës së dhurimit¹²² por edhe kontratave të tjerave dhe përgjithësisht mungon kultura qoftë edhe e leximit me kujdes të tekstit të marrëveshjes me qëllim kuptimin e pasojave të një kontrate. Shpesh herë këto veprime juridike kanë të gjitha arsyet për tu goditur me pavlefshmëri, por mungesa e njohurive e bën që gratë të stepen.

Kontrata e dhurimit gjatë marrëdhënieve martesore

Është një ndër kontratat ku cenohen drejtpërdrejt të drejtat pasurore të grave¹²³. Edhe legjislati shqiptar, respektivisht dispozitat e KC [1982] dhe të KF [2003] sa i përket mënyrës së fitimit me dhurim të pasurisë gjatë martesës, nëse kjo përfshihet ose jo në bashkëpronësinë e bashkëshortëve ka patur qëndrime të ndryshme në kohë të ndryshme. Kodi i Familjes 2003 ka një dispozitë kalimtare, nenin 315,

i cili në paragrafin e dytë parashikon këtë rregullim: “Pasuria që fitohet nga bashkëshortët pas hyrjes në fuqi të këtij kodi, do të rregullohet nga ky Kod edhe për bashkëshortët që kanë lidhur martesë para hyrjes në fuqi të tij¹²⁴”. Pra, ligjvënësi i ka qëndruar besnik rregullit të zbatimit të ligjit në kohë. Duke përdorur argumentin e kundërt, a contrario, në interpretimin e nenit 315, del se sendet e fituara para hyrjes në fuqi të KF 2003 i nënshtrohen atij regjimi që ishte në fuqi në momentin e fitimit të këtyre sendeve.

Të shohim sesi zbatohet në praktikë. Një problem i hasur në praktikën gjyqësore janë dhurimet që bëhen në favor të personit/ave të tretë, prej njërit prej bashkëshortëve të cilat prekin pasurinë bashkëshortore pra, pasurinë e bashkësisë ligjore. Nga monitorimi i vendimeve ka rezultuar se, përgjithësisht janë burrat, si bashkëshortë, që kryejnë akte të tilla disponimi. Kjo ka sjellë vështirësi ekonomike për bashkëshorten dhe fëmijën/ët e mitur. Ekspertët e fushës, konstatojnë se, ndërsa në rastin e shitjes vepron instituti i parablerjes që e pengon bashkëshortin të kryejë një veprim të tillë dhe ngjashmërisht në rastin e testamentit është rezerva ligjore si barrierë mbrojtëse që nuk lejon cenimin e interesave të të miturve, - në rastin e dhurimit nuk ka një mjet sigurimi për interesat e bashkëshortes e fëmijës/ve. Kështu që në dispozitat e kontratës së dhurimit, ekspertët e kësaj fushe, rekomandojnë të parashikohet në mënyrë specifike se dhurimi i pjesës së pasurisë bashkëshortore të pandarë të jetë një veprim juridikisht i pavlefshëm [ose të shpallet i tillë me kërkesë të të interesuarve] nëse prek interesat e një të mituri apo një personi [bashkëshorti] të paaftë për punë¹²⁵.

Në praktikën gjyqësore ka çështje ku kërkohet kundërshtimi i veprimeve të njërit bashkëshort në

dhurimet e njëanshme të pasurive të paluajtshme, për shkak të paqartësive lidhur me llojin e pasurisë nëse ishte vetjake apo e bashkësisë. Këto janë ndërlikime që ndodhin edhe për shkak të ndryshimeve ligjore lidhur me statusin e pasurisë së fituar me dhurim në dispozitat ligjore të kohëve të ndryshme.

Kështu, me vendimin nr. 2476/27.04.2005, GjRRGJ Tiranë ka gjykuar rastin e dhurimit të një apartamenti bërë nga bashkëshorti në favor të prindërve të tij pa dijeninë e bashkëshortes. S.F dhe S.C kanë qenë bashkëshortë dhe kanë lidhur martesë në vitin 1997 të cilën e kanë zgjidhur në vitin 2003. Në bazë të ligjit 7652/23.12.1992 "Për privatizimin e banesave shtetërore" prindërit dhe djali i tyre [në rastin tonë bashkëshorti S.F] kanë privatizuar një banesë/apartament të ndodhur në Tiranë. Nëpërmjet kontratës së dhurimit me nr. 3862/495 datë 13.11.1998 rezulton se prindërit i kanë dhuruar djalit të tyre S.F pjesën e tyre takuese në apartamentin e sipërpërmendur, duke u bërë kështu ky i fundit pronar i të gjithë pasurisë së paluajtshme – apartamenti i përbërë nga dy dhoma e një kuzhinë me anekset përkatëse. Theksojmë se kontrata e dhurimit ku S.F është bërë pronar i të tërë sendit të paluajtshëm është lidhur në datë 13.11.1998 dhe martesë është lidhur që në vitin 1997, gjë e cila do të thotë se në momentin e dhurimit të pjesës së prindërve, pra të 2/3 të sendit të paluajtshëm/apartament, çifti ka qenë i martuar. Në ndryshim nga Kodi aktual i Familjes [2003], rregullimet e parashikuar në KC [1982] lidhur me pasurinë e bashkëshortëve parashikojnë që dhurimi bën pjesë në pasurinë e përbashkët. Kështu, sipas nenit 86 të KC: "sendet, depozitat në arkat e kursimit dhe çdo gjë tjetër e fituar nga bashkëshortët gjatë martesës janë në bashkëpronësi të të dy bashkëshortëve. Në bashkëpronësi të

bashkëshortëve nuk përfshihen sendet e përdorimit "thjesht vetjak". Pra, për rrjedhojë, sipas KC 1982, tek 'çdo gjë e fituar' hyjnë edhe ato pasuri që fitohen me trashëgimi apo dhurim. Në vitin 2003, S.F i dhuron prindërve të tij pjesën e apartamentit që ata i dhuruan në vitin 1998, pa marrë pëlqimin e ish-bashkëshortes si bashkëpronare. Në këtë proces gjyqësor, prindërit u përpoqën që të provonin se kontrata e dhurimit ishte bërë për të mbështetur një procedurë aplikimi për në Kanada të djalit të tyre, pra 'sipas tyre, nuk ishte një dhurim i vërtetë por një dhurim fiktiv'. Gjykata nuk e gjeti aspak të drejtë dhe të bazuar këtë fakt të pretenduar. Përfundimisht, Gjykata vendosi konstatimin e pavlefshmërisë së kontratës së dhurimit të vitit 2003 bërë në mënyrë të njëanshme në favor të prindërve të bashkëshortit dhe fshirjen e regjistrimit hipotekor bërë në favor të prindërve të bashkëshortit. Po kështu, në një rast tjetër, marrë nga GjRRGJ Korcë¹²⁶, paditësja E.B ka lidhur martesë ligjore me të paditurin T.B në datë 20.01.1986. Ky i fundit ka fituar në datë 03.04.1991, nga një kontartë dhurimi, një shtëpi private banimi të cilën më 27.03.1998 e tjetëron tek i padituri D.B. Në vitin 2008 paditësja E.B 'pretendon se kjo kontratë është absolutisht e pavlefshme sepse bie në kundërshtim me një dispozitë urdhëruese të ligjit. Ajo pretendon se meqënëse shtëpia e banimit objekt kontrate është pasuri e fituar gjatë martesë ajo është bashkëpronare e për rrjedhim duhet të shprehte pëlqimin e saj për tjetërsimin e kësaj pasurie, vullnet të cilin ajo nuk e ka shfaqur. Në lidhje me këtë pretendim të paditëses bashkëshorti i saj T.B. shprehet: "Unë nuk e njoh ligjin, nuk e dija që gruaja ime ishte bashkëpronare" (sipas procesverbalit të seancës gjyqësore - faqe 5). Pra, siç vihet re, u desh 10 vjet që bashkëshortja të kuptonte dhe të kërkonte të drejtën. Në këtë rast, Gjykata konstatoi pavlefshmërinë absolute të kontratës së dhurimit.

Ndërkohë që këto kontrata detyrimisht lidhen nga noteri i cili e ka për detyrë të mbrojë interesat e palëve dhe të njohë e zbatojë legjislacionin në fuqi. Duhet të pranojmë që jo kushdo mund të shfrytëzojë mundësinë në gjykatë si në rastin e E.B. Shumë shkelje të të drejtave pronësore mbeten të paidentifikuara. Në këto kushte, është shumë e rëndësishme që zgjidhja e këtyre problemeve të mos shkojë në gjykatë por të parandalohet tek zyrat noteriale që hartojnë këto lloj kontratash dhe që e kanë për detyrë të bëjnë verifikimet e pasurive, kohës së fitimit të sendit objekt kontratë dhe rregullave sipas legjislacionit të kohës. Me ndryshimet e legjislacionit shqiptar, vihet re se gjithnjë e më shumë ka një vend dhe rol të veçantë të noterisë në parandalimin e veprimeve të tilla abuzive.

Me Vendimin nr. 4416/08.06.2007 GJRRGJ Tiranë ka konstatuar pavlefshmërinë e kontratës së dhurimit. Nga përmbajtja e vendimit kuptojmë se të gjithë pjesëtarët e familjes dhe bashkëshorti i kanë dhuruar një anëtar tjetër të familjes sendin në bashkëpronësi pa marrë pëlqimin e bashkëshortes. Është fjala për familje në kuptimin e gjerë të fjalës. Nga Vendimi nr. 5777/13.10.2005 i GJRRGJ Tiranë mësojmë se bashkëshorti ka falsifikuar një kontratë dhurimi në dëm të bashkëshortes dhe të vajzës së tyre. Padiësja F është ish-bashkëshorte e të paditurit L, ndërsa padiësja A e bija e tij. Ata janë bashkëpronarë të një apartamenti me sipërfaqe 68,44 m². Kjo pasuri është regjistruar në emër të tri blerësve në ZRPP Tiranë. Për shkak të mosmarrëveshjeve me të paditurin, paditëset janë larguar përkohësisht në Greqi. Ato janë vënë në dijeni se i padituri ka zgjidhur martesën me F dhe se në ZRPP është paraqitur një kontratë dhurimi e redaktuar nga noterja N.K. Sipas kësaj kontrate duket sikur paditëset i kanë dhuruar të paditurit

L pjesët e tyre në këtë apartament. Mbi bazën e kësaj kontrate apartamenti është regjistruar në ZRPP Tiranë në emër të të paditurit L. Rezulton e provuar gjatë procesit se paditëset nuk kanë nënshkruar një kontratë të tillë dhe nuk e kanë dhuruar këtë apartament. Nga ana e vet noteri deklaroi se në zyrën e noterisë dhe prej tij/saj nuk është redaktuar asnjë kontratë e tillë. Gjykata vlerësoi se kontrata e dhurimit është e falsifikuar. Regjistrimi në ZRPP është bërë mbi bazën e akteve fiktive. Një sistem referimi midis institucioneve të tilla, dhe koordinimi e kontrolli mbi autenticitetin e akteve, besojmë se do të shkurtonte kosto dhe stabilizonte e minimizonte pasiguritë në çështjet pasurore. Avokatet e QNLQ, në praktikën e punës së tyre me përfitueset e shërbimit që ofron kjo qendër kanë konstatuar se regjistrimi i pronës në ZRPP bëhet në emër të kryefamiljarit/bashkëshortit dhe kjo e komplikon jetën e këtyre grave që nuk kanë informacion bazik për të drejtat e tyre. Po kështu, vendime të tilla gjenden në vazhdimësi. Psh, Vendimi nr. 1747/2015 i GJRRGJ Tiranë, sjell një situatë ku bashkëshortja paditëse ka kërkuar pavlefshmërinë e kontratës së dhurimit bërë prej bashkëshortit të saj pa pëlqimin e saj, dhe detyrimin e njohjes së saj si bashkëpronare me ½ pjesë të pasurisë objekt i kontratës së dhurimit (ndërtimit të përbërë nga 4 dhoma, 2 korridore, verandë, kuzhinë me aneks dhe 2 tualete) si rezultat i pavlefshmerisë absolute të pjeshme të saj dhe gjykata konkludon ta konstatojë atë në përputhje me kërkimin e palës.

Vendimi nr. 5392/13.10. 2006 i GJRRGJ Tiranë, na paraqet të tjera cenime: ndonëse motra i dhuron vëllait një pjesë të pasurisë së fituar me trashëgimi, vëllai e falsifikon kontratën e dhurimit me qëllim që të përfitojë një pjesë pasurie edhe më të madhe. Padiësja, A.Z dhe i padituri, S.L janë motër e vëlla dhe kanë pasur në bashkëpronësi midis tyre, në ½

pjesë ideale një shtëpi banimi. Më datë 4.04.1992 është kryer një veprim juridik dhurimi midis palëve ndërgjyqës, në bazë të së cilës paditësja i ka dhuruar pjesën e saj ideale e të pandarë të paditurit, i cili e ka pranuar atë. Kjo kontratë nuk është regjistruar në ZRPP, Tiranë. Pas disa viteve paditësja vihet në dijeni se me të njëjtin numër repertori dhe koleksioni, por me ndryshime në përmbajtjen e kontratës dhe me firmën e saj, ekzistonte dhe një tjetër kontratë me të njëjtin objekt dhe me të njëjtat palë, e vërtetuar nga e njëjta notere. Pikërisht, kjo kontratë, e cila nuk është firmosur nga paditësja ishte regjistruar pranë ZRPP më datë 6.05.1992. Bie në sy se përmbajtja e kontratës, është e falsifikuar, në të janë shtuar fjalë. Në këtë kuptim, në këtë kontratë mungon tërësisht vullneti i paditëses për lidhjen e kësaj kontrate, si një nga elementet thelbësore për vlefshmërinë e veprimit juridik. Këto nuk janë situata të izoluar apo që i hasim vetëm në kohë të shkuara. Me vendimin nr. 11689/2014, GJRRGJ Tiranë, mësojmë se paditëse janë motrat e të paditurit i cili ka falsifikuar një kontratë dhurimi. Ato, të interesuara për tu pajisur me vërtetim pronësie të pronës që kanë fituar me trashëgimi nga ati i tyre, kanë aplikuar pranë ZVRPP Tiranë, dhe nga kjo e fundit janë informuar se ato nuk rezultojnë më si bashkëpronare të truallit objekt gjykimi, pasi pjesët e tyre të pronësisë ja kishin dhuruar vëllait të tyre në bazë të kontratës së dhurimit. Ndodhur në këto kushte pala paditëse u befasuan pa masë pasi pretendonin se nuk e kishin dhuruar pjesën e tyre të pronës të paditurit dhe nuk kishin qënë ndonjë herë tek noteri për një gjë të tillë. Ky pretendim është pranuar nga gjykata.

Në praktikën gjyqësore ka ngjallur shumë interes dhurimet e bëra ndërmjet bashkëshortëve. Nisur nga rëndësia e çështjes, Vendimi nr. 3/03.02.2006 i KBGJL ka unifikuar praktikën gjyqësore lidhur me

vlerën e kontratës së dhurimit të lidhur ndërmjet bashkëshortëve në raport me efektet e saj mbi pasurinë në bashkësi¹²⁷. Vendimi me interpretimin e vet, ndonëse zgjidh konkretisht një çështje që rregullohet sipas legjislacionit të mëparshëm, i ka dhënë zgjidhje në mënyrë të plotë dhe gjithëpërfshirëse edhe dhurimeve të bëra me Kodin aktual të Familjes (2003). Për efekt të këtij studimi mbi të drejtat pronësore të grave është me interes të kuptohet edhe mentaliteti kur një bashkëshort i dhuron bashkëshortes së vet dhe pretendon se pavarësisht natyrës së kontratës së dhurimit ai do të vazhdojë të jetë “pronar” i kësaj pasurie të dhuruar dhe bashkëshortja duhet që çdo veprim ta kryejë me miratimin e tij¹²⁸. Sipas vendimit unifikues në rastin e dhurimit ndërmjet bashkëshortëve qoftë të sendeve të tyre vetjake qoftë të sendeve të bashkëpronësisë (pjesës ideale që i përket secilit në bashkësi), sendi i dhuruar do të kalojë në pasurinë vetjake të bashkëshortit përfitues. Në këtë mënyrë, këto sende që dhurohen nuk bëjnë pjesë në bashkësinë (bashkëpronësinë) ndërmjet bashkëshortëve. Nëse objekt i kontratës së dhurimit është kalimi i pronësisë së një sendi, bashkëshorti tjetër bëhet përfitues i të gjithë sendit i cili kalon në pasurinë vetjake të këtij të fundit. Në rastet kur objekt i dhurimit janë sende që bëjnë pjesë në bashkësinë ndërmjet bashkëshortëve, do të konsiderohet se objekt i dhurimit është pjesa ideale mbi sendet në bashkëpronësi, e cila pas lidhjes së kontratës së dhurimit bashkohet me pjesën ekzistuese që gëzonte bashkëshorti përfitues mbi sendin, duke u kthyer kështu në pasuri vetëm të këtij të fundit. Titullar i sendit të dhuruar, është vetëm bashkëshorti përfitues i dhurimit. Sendi i përfituar nuk bën pjesë në bashkëpronësinë bashkëshortore (pasurinë e bashkësisë) e, si të tillë, bashkëshorti pronar mund ta tjetërsojë i vetëm kundrejt çdo subjekti, pa marrë pëlqimin e bashkëshortit

dhurues¹²⁹. Këtu kujdesi duhet treguar ndaj banesës bashkëshortore e cila siç kemi përmendur, fiton në status të veçantë e si e tillë edhe kur është vetjake e dhurohet nga njëri bashkëshort tek tjetri pa cenuar destinacionin, nuk mund të bëhet po njësoj edhe tek të tjerët.

Kapërcimi i tagrave të përfaqësimit në marrëdhëniet familjare - Kontrata e shitblerjes

Ka një mori vendimesh gjyqësore përmes të cilave gjykata konstaton pavlefshmërinë absolute të kontratës së shitjes së pasurisë së paluajtshme që rezulton nga martesë, të përpiluara këto nga noteri. Duke qenë se pasuria regjistrohet në emër të bashkëshortit dhe duke qenë se nuk bëhen verifikime lidhur me statusin e pasurisë [vetjake apo në bashkëpronësi] shumë çështje përfundojnë në gjykatë. Midis K.K [shitësi] dhe K.D [blerësi] është lidhur një kontratë shitjeje pasurie e paluajtshme me nr. 6695/384 në vitin 2002. Në këtë kontratë gjejmë të përcaktuar në mënyrë të qartë objektin e saj: kalimi i pronësisë të një pasurie të paluajtshme- truall- me sipërfaqe prej 280 m². Nga vërtetimi i pronësisë me nr. 17/27.01.2001 rezulton se prona është në emër të palës së paditur K.K. i cili është bashkëshorti i palës paditëse Xh.K. Në kontratë është përcaktuar se prona nuk mbart asnjë detyrim ndaj të tretëve dhe bashkangjitur saj janë të gjitha dokumentet të cilave i është referuar noteri në përpilimin e saj. K.D, si blerës, sipas ligjit përkatës ka bërë regjistrimi i kontratës së shitjes së pasurisë së paluajtshme pranë ZRPP Tiranë me nr. 06 regjistri datë 18.03.2003, duke u plotësuar kështu të gjitha kërkesat e ligjit në lidhje me vlefshmërinë e saj. Xh.K [bashkëshortja e K.K] si pala paditëse ka paraqitur pranë gjykatës pretendimin për konstatimin e pavlefshmërisë absolute të kësaj kontrate, si një

veprim juridik i pavlefshëm i cili vjen në kundërshtim me dispozitat urdhëruese të legjislacionit shqiptar lidhur me tjetërsimin e pasurive të përbashkëta të paluajtshme të bashkëshortëve si veprime që duhen kryer me pëlqim e tyre. Ndërsa ka nisur ky procedim, K.D [ish-blerësi tashmë pronari i truallit] në dijeni të plotë të procesit gjyqësor midis bashkëshortëve, ka shitur pasurinë tek A.R duke përpiluar një kontratë noteriale tek i njëjti noter. Ky veprim i pa ligjshëm për kalimin e pronësisë ka sjelle regjistrimin e pronës në regjistrin hipotekor me nr. 122/28.12.2006 të ZVRPP Tiranë në emër të A.R [edhe ky i paditur në proces]. Pra, “një efekt domino” veprimesh të pavlefshme të cilat sjellin pasoja e tensione sociale dhe ekonomike dhe cenojnë të drejtat e pronares së ligjshme¹³⁰. Proceset e pushuara me këtë objekt janë të konsiderueshme. Shpesh herë gratë si bashkëshorte janë tërhequr nga padia [e drejtë kjo e njohur nga legjislacioni shqiptar]. Nuk mund të evidentojmë shkaqet që kanë çuar në pushimin e gjykimit por gjyqtarët nënvizojnë aspektet e ndikimit të mentaliteti që i mbytet edhe këto përpjekje për të realizuar të drejtën¹³¹. Ky studim, duke referuar praktika me probleme të së shkuarës jo shumë të largët dhe me ndikim në të tashmen, synon të tërheqë më shumë vëmendjen e autoriteteve, e kryesisht të noterit, me qëllim verifikimin e statusit të pasurisë si një detyrë me efekte në të drejtat pasurore.

Duke hulumtuar praktikën gjyqësore kemi hasur raste të veprimeve juridike përtej tagrave të përfaqësimit.

Mimoza Sadushi, kryetare e DHKN, nënvizon se “Për zbatimin e klauzolave përkatëse të KF, noterët hasin në kundërshtime dhe refuzime të shumta nga bashkëshorti kur noteri i sqaron detyrimin ligjor lidhur me nënshkrimin edhe të bashkëshortes.

Me vendimin nr. 9259/10.11.2009, GjRRGJ Tiranë, ka vendosur lidhur me pavlefshmërinë e kontratës së shitblerjes së pasurisë së paluajtshme përpiluar prej noterit. Dy motra, të cilat janë bashkëpronare për shkak të trashëgimisë në pjesë të barabarta, janë gjendur përpara faktit të shitjes bërë nga vëllai i tyre të kësaj pasurie. Paditëset kanë kërkuar kthimin e palëve në gjendjen e mëparshme duke fshirë nga regjistrat hipotekorë regjistrimet e kryera në bazë të kontratave të shitblerjes bërë personave të tretë. Paditëset dhe i padituri janë bashkëpronarë në pjesë të barabarta të pasurisë që babai i tyre ka fituar [pas vdekjes] sipas vendimit të KKKP. Pasuria e fituar është një sipërfaqe trualli. Motrat kanë autorizuar vëllain për të administruar pasurinë e rrjedhur nga trashëgimia. Këtë e kanë realizuar përmes një akti përfaqësimi të hartuar nga noteri. Rezulton se i padituri, vëllai, ka kryer veprime juridike jashtë tagrave të përfaqësimit. Konkretisht, ky, i paditur ka disponuar me kontrata shitjeje mbi truallin në bashkëpronësi duke ia kaluar pronësinë e tyre personave të tretë. Me vendimin nr. 6438/21.06.2012, GjRRGJ Tiranë ka konstatuar pavlefshmërinë absolute të kontratës së shitjes të lidhur që më 2001 me falsifikim të dokumenteve midis blerësit M.S dhe trashëgimtareve [të gjitha vajzat e të ndjerit] të M.V, përpara noteres, për truallin me sipërfaqe 8851 m2, në Tiranë.

Kjo për faktin se kur ishte blerë pasuria, ishte paraqitur si blerës dhe kishte nënshkruar vetëm bashkëshorti në zyrën noteriale. Si rrjedhim, pasuria ishte regjistruar në ZRPP si pronë “I” – individuale. Kjo stimulonte pretendimin se pasuria ishte e tij/ bashkëshortit, pasi një fakt të tillë tregonte edhe Certifikata e Pronësisë, e cila figuronte e regjistruar vetëm në emrin e tij dhe [sipas bashkëshortit] s’kishte arsye pse ti nënshtrohej regjimit pasuror martesor, pasi [sipas tij] ishte kontribut i tij individual. Shpesh noterëve, gjatë ushtrimit të veprimtarisë në lidhje me këtë çështje, u është dashur të sqarojnë dhe të japin konsulenca juridike të shumta qytetarëve për rregullat e regjimeve pasurore martesore. Këto rregulla pranohen, sipas Kryenoteres Mimoza Sadushi me kundërshtime, debate dhe me shumë vështirësi nga bashkëshortët”.

Falsifikimet në dokumentacion dhe cenimet e të drejtës pronësore

Të dy motrat në rastin e sipërpërmendur, pretendojnë, në gjykim, se prokura e përdorur nga i padituri, vëllai i tyre, për realizimin e kontratave të shitjes objekt gjykimi, ka pasur ndryshime nga prokura me të cilën paditëset e kanë pajisur vëllain e tyre. Në fund të aktit të përfaqësimit, sipas pretendimeve të tyre, është shënuar/shtuar shprehja “po ashtu i japim të drejtë të shesë kur e sheh me leverdi”, frazë e cila nuk ndodhet në prokurën e lëshuar prej këtyre palëve. Një fakt i tillë sipas paditëseve provohet me anë të aktit të ekspertimit nr. 1351/09.03.2007 i cili ka konkluduar se midis prokurës së ndodhur në zyrën e noterit dhe asaj të përdorur për shitjen e truallit personave

të tretë, ka mospërputhje tekstesh dhe shtim të shprehjes së sipërcituar. Njëkohësisht, po këto paditëse pretendojnë se vulat e rreshtit të fundit të prokurës nuk janë të njëjta me vulat e njoma të noterit që ka hartuar aktin. Pra, jemi përpara një rasti të pavlefshmërinë absolute të kontratave të shitjes së hartuara nga i padituri pasi ndryshimet e prokurës janë kryer jo në prani të motrave dhe ato nuk kanë dhënë asnjëherë pëlqimin për këto ndryshime të kryera. Duke qenë se është disponuar mbi një send në bashkëpronësi pa u marrë pëlqimi i të gjithë bashkëpronarëve, këto veprime juridike janë në kundërshtim me nenin 208 të Kodit Civil dhe me të drejtë ato janë konstatuar si të pavlefshme nga ana e gjykatës. Duket se tagrat e përcaktuara saktësisht në prokurën e posaçme, janë tejkuluar nga ana e vëllait i cili ka disponuar përtej tyre duke e shndërruar këtë prokurë në një të përgjithshme. Duke keq përdorur këtë përfaqësim, vëllai ka lidhur pesë kontrata shitjeje të pasurisë¹³². Që një veprim

juridik i kryer në kapërcim të tagrave të përfaqësimit nga përfaqësuesi të mund të njihet si i vlefshëm, Kodi Civil në nenin 78 parashikon dijeninë dhe miratimin e mëvonshëm të tij.

Po kështu me Vendimin nr. 4103/18.05.2011 të GjRGGJ Tiranë, motra ka paditur tri vëllezërit e saj që kanë shitur pasurinë në të cilën ajo është bashkëpronare me ta për shkak të trashëgimisë. Paditësja N.B është bashkëpronare e një trualli. Kjo pronë është regjistruar në regjistrin hipotekor me nr. 1652/13.03.1996 dhe ka një sipërfaqe prej 4112 m². Regjistrimi hipotekor është bërë në bazë të Vendimit të KKKP si prona e rrjedhur me trashëgim nga babai i saj A.B së bashku me 3 vëllezërit e saj. Paditësja pretendoi se vëllezërit e saj kanë bërë shitje të truallit me prokurë fallco. Në këtë Prokurë të Posaçme thuhet se: “H.B, R.B dhe N.B caktojnë si përfaqësues të tyre I.B. (vëllain e tyre) dhe i japin tagra, ndër të tjera që në emër dhe për llogari të tyre të shesë troje”. Lidhur me këtë prokurë paditësja pretendoi se firma e hedhur nuk është e saj. Gjatë periudhës në fjalë ajo ka qenë jashtë shtetit dhe këtë e provoi me kopje të pasaportës që tregon vitet e kalimit kufitar. Edhe Instituti i Policisë Shkencore në aktin e ekspertimit arriti në përfundimin se firma nuk është e paditëses. Në këtë gjykim gjykata konstatoi pavlefshmërinë e kontratave të shitjes dhe kthimin e palëve në gjendjen mëparshme.

Në vendimin nr. 6049/12.06.2012 GJRRGJ Tiranë ka konstatuar pavlefshmërinë absolute të kontratës së shitblerjes të lidhur me mashtrim ndërmjet nënës me cilësinë e shitëses [paditëse në proces] dhe djalit e nuses me cilësinë e blerësit [të paditur në proces]. Të paditurit duke përfitur nga marrëdhëniet e ngushta familjare si dhe nën arsyetimin e përgatitjes së dokumentacionit të nevojshëm për realizimin e një shtesë pallati dhe i kanë kërkuar palës paditëse që të nënshkruajë një akt noterial, i cili, sipas sqarimeve të palëve në proces, i është arsyetuar paditëses si një shkresë e nevojshme për plotësimin e aplikimit për shtesë të apartamentit ku ata jetonin bashkërisht. Në padijeni të plotë për efektet e dokumentit që i ishte paraqitur për nënshkrim, paditësja ka firmosur kontratën e shit-blerjes kundrejt çmimit prej 200.000 (dyqind mijë) Lek për kalimin e pronësisë në 6/30 pjesë takuese të pandarë mbi apartamentin, duke i kaluar në mënyrë fiktive të drejtat e saj pasurore djalit dhe nuses. Në pretendimet e saj, paditësja ka shpjeguar se përmbajtja e aktit noterial ka qenë e ndryshme nga sa i është shpjeguar asaj në çastin e nënshkrimit dhe ajo nuk ka pasur kurrë ndërmend të shesë këtë pasuri sa kohë nuk ka vendbanim tjetër. Paditësja argumenton se pavlefshmëria dhe fiktiviteti i kësaj kontrate lidhet dhe me moshën e saj të thyer dhe nivelin e ulët të saj arsimor; elemente këta që ajo i vlerëson si shkaqe të lajthimit në lidhjen e kontratës dhe me mashtrimin që palët e paditura i kanë argumentuar asaj për t`a stimuluar në lidhjen e këtij akti.

Nënvizuar edhe më sipër, rreziqet që shfaqen gjatë procesit të zgjidhjes së martesës lidhur me të drejtat pronësore të bashkëshortëve.

Siç vihet re nga rastet e monitoruara, ndërhyrja në prokurë, apo falsifikimi i tyre sjellin një sërë pështjellimesh në çështjet pronësore dhe në cenimin e të drejtave të grave. Meqë noterët janë profesionistët që përgatisin aktet noteriale për shitblerjen e pasurive të paluajtshme, do të ishte e rekomandueshme që në raste të tilla të verifikonin për vërtetësinë e prokurës duke u informuar nga noteri, firma e vula e të cilit gjendet në dokumentin e përfaqësimit. E njëjta do të ishte me vlerë në rastin e regjistrimit të pasurisë në ZRPP me qëllim që të zbatohen me rigorozitet efektet që sjell ligji i ri në këtë drejtim dhe ndryshimet që janë në

proces të cilat synojnë reduktimin drejt eliminimit të shitjes së pronës më shumë se një herë, ose përgjatë kohës që prona ka qenë në ndërtim e sipër duke rritur garancinë juridike në qarkullimin civil. E vërteta është që në ligjin aktual, neni 46 ka një parashikim për këtë çështje, pra për regjistrimin e lejes së ndërtimit. Kjo është tema numër një e këtij projektligji. Por nga mënyra sesi është kuptuar, zbatuar në praktikë ose moszbatuar në praktikë, lipset bëra e një saktësimi ku disa aspekte të bëhen të detyrueshme. Zgjidhja përmes regjistrimit elektronik dhe mundësimi në këto regjistra i noterëve dhe punojësve të ZRPP do të eliminonte shumë procese gjyqësore.

Kështu, me vendimin nr. 20-2015-634/395 GJA Gjirokastrë ka lënë në fuqi vendimin e GjRrGJ Gjirokastrë lidhur me pavlefshmërinë absolute të kontratës së shitblerjes me shitës ish-bashkëshortin dhe blerës përkatësisht motrën dhe bashkëshortin e motrës [kunatin] së këtij të fundit. Gjatë procedurave të zgjidhjes së martesës bashkëshorti [i paditur në proces] e ka kryer shitjen e disa pasurive të paluajtshme, duke u paraqitur si pronar i vetëm, motrës së tij dhe bashkëshortit të saj pa i marrë pëlqimin bashkëshortes. Martesa është lidhur në vitin 1994 dhe zgjidhur në vitin 2014 dhe paditësja [bashkëshortja] pretendon se këto janë pasuri të krijuara gjatë martesës. Pala e paditur pretendon se e ka tjetërsuar pasurinë konform legjislacionit dhe se paditësja nuk ka vërtetuar dot kontributin e saj në krijimin e kësaj prone. Pra siç vihet re manovra të ndryshme për të lënë jashtë të drejtave pasurore bashkëshorten dhe duke implikuar edhe familjarë të tjerë.

3.4. GRUAJA NË ZONAT RURALE DHE SFIDAT E SAJ NË ÇËSHTJET E TË DREJTAVE PRONËSORE

Në këtë paragraf do të trajtojmë shkurtimisht probleme ligjore dhe faktike që lidhen me të drejtën pronësore të grave në zonat rurale, familja bujqësore, e drejta me tokën, etj.

Megjithëse të dhënat për vitin 2011 nënvizojnë se rreth 70% e grave që jetojnë në zona rurale punojnë në bujqësi, vetëm 6% e fermave janë në pronësi apo të menaxhuara prej tyre¹³³. Gjithashtu duke pasur parasysh se, në zonat rurale, përfaqësuesi i familjes bujqësore është përgjithësisht burri/bashkëshorti, kjo, realisht, de facto e nxjerr jashtë loje gruan në problemet e administrimit të zakonshëm. Sa i përket situatave të administrimit të jashtëzakonshëm/disponimi gjendja është edhe më e vështirë. Probleme me natyrë të tillë paraqiten jo vetëm në konfliktet

e jetës së përditshme por edhe në proceset gjyqësore.¹³⁴

Për avokatet e QNLQ ndërgjegjësimi dhe informimi i grave mbi të drejtat në lidhje me të drejtën e pronësisë mbi tokën bujqësore duket se është i pa mjaftueshëm. Gjyqtarët, përpos ndërgjegjësimit, shtrojnë nevojën që tek pjesa e dispozitave të KC lidhur me pronësinë/bashkëpronësinë e konkretisht te pjesa e familjes bujqësore ka nevojë për disa specifikime dhe përkufizime pasi nga kjo mungesë është shpesh herë e paqartë ligjërishit e më shumë praktikisht për të përcaktuar pjesët takuese të grave. Rasti më i ndjeshëm është ai që ka të bëjë me tokat që janë ndarë me ligjin nr. 7501 ku një vajze e cila ka përfituar për shkak të ligjit këtë sipërfaqe toke e lë në familjen e babait kur martohet dhe ndërkohë nuk e ka këtë kur shkon në familjen e bashkëshortit. Realisht ajo që ndodh është që tokën e saj e zotëron, gëzon dhe jo rrallë dhe disponojnë prindërit dhe djemtë, pra vëllezërit e kësaj gruaje. Kjo mund të duket si situatë shumë e pakuptimtë por reale në Shqipëri¹³⁵.

Po këtë mendim ka edhe Prof. Dr Mariana Semini të cilën po e citojmë në vijim. Prof. Semini nënvizon se “nenet 222-230 të KC trajtojnë statusin e barabartë të anëtarëve të familjes bujqësore, pa bërë dallimin e kryefamiljarit për shkak të gjinisë. Neni 223 KC sanksionon se familja bujqësore përbëhet nga personat që lidhen ndërmjet tyre për shkak të gjinisë, martesës, birësimit ose pranimit si anëtar i saj. Ky nen lidhur me këtë lloj bashkëpronësie mban në parim një qëndrim të drejtë përsa i përket respektimit të barazisë ligjore, veçse në praktikë ka interpretime që ngrenë shpesh disa dilema për shkak të një vakuumi ligjor që ngre disa pikëpyetje”. Sipas Prof Semini: “Më konkretisht, pyetja lind në rastin e martesës së një anëtari të familjes bujqësore (vajzës/djalit) dhe largimin e saj/tij nga familja bujqësore e origjinës për në familjen e re bujqësore të bashkëshortit. Në këtë rast vajza/djali ka të drejtë të kërkojë pjesën e saj/tij në të holla nga familja e origjinës. Në lidhje me familjen e re të bashkëshortit ajo/ai ka të drejtën e bashkëpronësisë që ja jep neni 223. Nëse vajza nuk e kërkon pjesën e saj të bashkëpronësisë në familjen e origjinës para se t’i bashkohet me martesë familjes së bashkëshortit, ajo e humbet pjesën tek familja e origjinës, sepse një anëtar i një familje bujqësore nuk mund të jetë anëtar në dy ose më shumë familje bujqësore në të njëjtën kohë”. Po ashtu, shtrohet pyetja, nëse vajza/djali zgjidhin martesë dhe kthehet në familjen e origjinës a e humbet bashkëpronësinë në familjen bujqësore të bashkëshortit dhe a e rifiton tek familja e origjinës? Ndonëse për analogji në mënyrë simetrike përdoret e njëjta logjikë, për të shmangur një dilemë të tillë, ndoshta neni 223 mund të ketë një paragraf të dytë që të parashikojë se bashkëpronësia e familjes bujqësore nga një anëtar i saj ruhet deri në një vit nga largimi i anëtarit me martesë, apo me pranimin si anëtar i saj. Pra, veprimi i shkëputjes të lidhet me kusht dhe afat, me

qëllim që të disiplinojë çdo situatë dhe kjo të jetë e barasvlershme për të dyja gjinitë.

Fjoralba Qinami, ish-gjyqtare e GjRREGj Lezhë duke njohur, tipologjinë e çështjeve familjare e pronësore tipike në juridiksionin e kësaj gjykate, nënvizon se “nga praktika e përditshme pak respektohen të drejtat pronësore të grave. Kjo vjen për fakt se në shoqërinë shqiptare të ardhurat ekonomike sigurohen kryesisht nga burrat dhe shumica e grave kryesisht në zonat rurale merren me rritjen e fëmijëve dhe administrimin e punëve të përditshme”.

Ndërkohë mbetet të jetë pjesë e një studimi më të thelluar një analizë e ndikimit që japin mbi të drejtat pronësore grave kryesisht në zonat rurale zbatimi i ndryshime të ligjeve të tilla si: ligji nr. 58/2012 “Për disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr. 9948/7.7.2008 “Për shqyrtimin e vlefshmërisë ligjore të krijimit të titujve të pronësisë mbi tokën bujqësore”, të ndryshuar; Ligj nr. 57/2012 “Për përfundimin e procesit të kalimit në pronësi përfituesve të tokës bujqësore të ish-ndërmarrjeve bujqësore”; Ligj nr. 56/2012 “Për një shtesë në ligjin nr. 8053, datë 21.12.1995, “Për kalimin në pronësi pa shpërblim të tokës bujqësore”, të ndryshuar”; Ligj nr. 55/2012 “Për disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr. 9235, datë 29.7.2004 “Për kthimin dhe kompensimin e pronës” të ndryshuar”.

3.5. PROCESI I NDËRTIMEVE INFORMALE DHE NDIKIMI NË TË DREJTAT PRONËSORE TË GRAVE.

Në këtë drejtim është me interes njohja me përmbajtjen e Vendimit Unifikues të KBGJL me nr. 22/13.03.2002¹⁴⁰. Palët ndërgjyqëse, ish-bashkëshortë, janë bashkëpronarë të një apartamenti banimi prej 3 dhoma + 1 kuzhinë, të cilën e kanë të regjistruar në regjistrin e pasurive të paluajtshme. Bashkangjitur me këtë pronë, me kontribut të përbashkët, gjatë martesës palët kanë ndërtuar një shtesë 3 katëshe pa leje ndërtimi, e cila nuk është regjistruar në ZRPP. Paditësja ka kërkuar pjesëtimin e apartamentit 3 + 1, të sendeve të luajtshme (televizorë, lavatrice, frigorifer, dhomë gjumi, e të tjera), si dhe të ndërtimit të kryer pa leje ndërtimi. GjRRGJ me vendimin e fazës së parë të pjesëtimit nuk ka pranuar pjesëtimin e ndërtimit për shkak se nuk është kryer sipas dispozitave ligjore me lejen përkatëse. GJA ka ndryshuar vendimin e GjRRGJ, duke lejuar pjesëtimin edhe të shtesës pa leje ndërtimi. Vendimin unifikues i KBGJL, nr. 22/2002, ka për objekt pjesëtimin e pasurisë bashkëshortore ndër të tjera edhe të banesës të ndërtuar në mënyrë të paligjshme. Sipas përmbajtjes së vendimit unifikues, asnjëri prej bashkëshortëve “në këtë rast, nuk mund të legjitimohet në ngritjen e padisë për pjesëtimin e pasurisë”. Për këtë, KBGJL arsyetojnë se, “shtesa ose ndërtimi, i cili është realizuar në kundërshtim me normat në fuqi dhe nuk është regjistruar në regjistrin e pasurive të paluajtshme nuk mund të jetë objekt i pjesëtimit gjyqësor dhe personi i interesuar me këtë pretendim nuk përfaqëson interes të ligjshëm”.

Procesi galopant i ndërtimeve informale që përfshiu Shqipërinë ka pasur ndikimin e vet në të drejtat pronësore të grave. Disa çështje në mënyrë të guximshme kanë shkuar deri në Gjykatën e Lartë¹³⁶ dhe kanë sjellë qëndrimet e kësaj gjykate në çështje të tilla shumë delikate edhe në këndvështrimin social edhe atë të pronës. Është i konsiderueshëm numri i familjeve shqiptare që janë të strehuara në shtëpi të ndërtuara, me kontributin e përbashkët të të dy bashkëshortëve, pa leje ndërtimi dhe të paregjistruara në hipotekë¹³⁷. Çiftet e këtyre bashkëshortëve, jo gjithnjë kanë pasur martesë të lumtur. Shumë syresh kanë kërkuar zgjidhjen e martesës dhe këtu është bërë evident problemi i pasurisë që është de facto por jo juridikisht e njohur si e tillë sipas legjislacionit shqiptar. Ende procesi i legalizimit nuk ka përfunduar por ndërkohë zgjidhjet e martesës dhe pjesëtimit e pasurive ndodhin

përditë. Aspekti vetëdeklarues i ndërtimit pa leje ka bërë që bashkëshortët të jenë më aktivë dhe në këtë proces në gjithë dokumentacionin të figurojë emri i tyre¹³⁸. Shumë procese gjyqësore janë iniciuar me qëllim njohjen e se drejtës se përfshirjes në procesin e legalizimit¹³⁹. Prona e patundshme mandej është regjistruar në ZRPP në emrin e personit që përmban leja e legalizimit. Dalja e ligjit të ri për regjistrimin e pasurive të paluajtshme e eliminon de jure këtë paqartësi dhe pasiguri që rëndonte në të drejtat e grave por ende nuk dihen cenimit që ka sjellë ligji i mëparshëm për të drejtën pronësore të grave. Aq më shumë që jo për të gjitha gjykata është njësoj e mundësueshme.

Vëmë re se ndryshe kanë arsyetuar gjyqtarët që kanë dalë në pakicë, në këtë çështje. Ata mendojnë se, shtesa ose ndërtimi, që është realizuar

në kundërshtim me ligjin, pa lejen përkatëse administrative dhe që nuk është regjistruar në regjistrin e pasurive të paluajtshme, nuk mund të jetë objekt i pjesëtimit gjyqësor si send i tillë, por personi i interesuar legjitimohet që të kërkojë pjesëtimin e materialeve që kanë shërbyer për kryerjen e shtesës apo të ndërtimit. Duke pasur parasysh se të dyja arsyetimet kanë bazë juridike, nëse analiza juridike e kryer nga gjykata, do të gërshetohej edhe me analizën e dimensionit social që paraqet kjo çështje, atëherë mund të kishte edhe argumente të tjera që mund të merreshin në konsideratë.

Kështu, një analizë gjinore, mund të kishte nxjerrë në pah një sërë problemesh dhe mund t'i jepte vendimit edhe karakter social. P.sh., edhe pse vendimi në pamje të parë duket krejt neutral, zbatimi i tij pengon mundësinë e grave për të pjesëtuar pasurinë dhe për t'iu shmangur dhunës në familje. Për më tepër, ky vendim unifikues është marrë si bazë nga gjykatat e shkallëve më të ulëta edhe për rastet kur bashkëshortet ose ish-bashkëshortet kërkojnë rivendosjen në posedim në një banesë të ndërtuar pa leje, nga e cila ose janë dëbuar me dhunë, ose janë të detyruara ta lënë atë përkohësisht për shkak të dhunës. Kjo do të thotë që, nëse ne bëjmë një testim statistikor se cilat janë pasojat nga zbatimi i këtij vendimi, ka shumë mundësi që të rezultojë pamundësi në pronën e përbashkët dhe në mosgëzimin e saj, më shumë nga gratë, sesa nga burrat. Kjo mund të na shpinte në konkluzionin se pasojat e zbatimit të këtij vendimi shkaktojnë diskriminim gjinor të tërthortë¹⁴¹.

Apartamentet në proces ndërtimi ose ato që kanë përfunduar por të paregjistruara në ZRPP dhe konsekuencat në rastet e pjesëtimit të pasurisë bashkëshortore gjatë procesit të zgjidhjes së martesës.

Këto janë një tjetër objekt i një sërë procesesh gjyqësore. GJL në çështjen L.D [XH] kundër Z.Xh me nr. 1529/2014 me objekt pjesëtimin e pasurisë bashkëshortore, ka rrëzuar kërkesën e ish-bashkëshortëve për pjesëtimin e apartamentit të paregjistruar dhe ka vendosur lënien në fuqi të vendimit të GJA Durrës¹⁴² por edhe të GJRRGJ Kavajë¹⁴³. GJL nënvizon se ‘të dyja gjykatat duke mbajtur parasysh dhe vendimin unifikues nr. 22/13.03.2002, kanë arritur në përfundimin se, përderisa sendi i paluajtshëm nuk është i regjistruar në ZRPP, nuk mund të jetë objekt pjesëtimi’. ‘Gjatë gjykimit ka rezultuar e provuar se më datë 02.03.2005 (gjatë kohës që palët ndërgjyqëse kanë qenë bashkëshortë) nga i padituri Z.Xh në cilësinë e porositësit dhe Shoqërisë “X” në cilësinë e sipërmarrësit është lidhur kontrata e sipërmarrjes për ndërtimin e një apartamenti. Të dy ish-bashkëshortët, kanë lidhur kontratën e porosisë në vitin 2007 dhe kanë dhënë vlerën e plotë të apartamentit që kanë porositur. Duke qenë se ndërtuesi nuk ka bërë regjistrimin e pronave të ndërtuara prej tij përfshirë dhe ndërtimin

objekt pjesëtimi në ZRPP Kavajë, për mungesë të dokumentacionit të plotë, palët në kontratë nuk kanë mundur të realizojnë kontratën e shitblerjes sipas kushteve të parashikuara në kontratë sipas të cilës me bërjen e hipotekimit porositësi dhe shitësi nënshkruajnë para noterit kontratën e shitblerjes'. Pra, nisur nga të dhënat e këtij vendimi nxjerrim një tjetër konkluzion, atë që mundësia në të drejtat pronësore është e kufizuar. Mbi 6 vjet në gjykata për një banesë që ndërtuesi ndonëse e ka marrë shumën nuk e regjistron dot duke lënë në kaos marrëdhëniet e dy individëve që nuk janë më bashkëshortë. GJL në pamundësi për të zgjidhur këtë situatë shprehet se 'Ngritja në të ardhmen e të njëjtës padi në rrethana të tjera pas pajisjes me dokument pronësie, legjitimon paditësen të ngrejtë padinë e pjesëtimit dhe nuk përbën gjë të gjykuar në kuptim të nenit 451/a të KPrC'.

3.5.1. Gratë dhe e drejta për strehim

E drejta për strehim dhe për të pasur një banesë të përshtatshme hyn tek të drejtat themelore për një standard adekuat dhe njerëzor jetese¹⁴⁴. Për shumë gra shtëpia është vendi ku ajo kalon pjesën më të madhe të ditës. Shtëpia është vendi që kushdo, e me sa duket, ca më shumë një grua ndihet e sigurt dhe e mbrojtur. Kështu edhe fëmijët. Është detyrë e autoriteteve shtetërore që të marrin masat e duhura në këtë drejtim si dhe të informojnë mbi mjetet ligjore dhe ndihmën që mund të ofrohet nga shteti në raste të tilla.

Pjesa e legjislacionit shqiptar të fokusuar në programet sociale të strehimit [ligji 54/2012] përcakton disa kriteret për familjet dhe individët [që kanë mbushur 18 vjeç] që kanë të ardhura të pamjaftueshme e që duhen trajtuar me programe

sociale të strehimit. Këto kriteret kanë të bëjnë me kushtet e strehimit, kushtet familjare, kushtet sociale dhe gjendjen ekonomike. Sa i përket kushteve të strehimit këtu renditen rastet që individi ose familja: nuk ka një banesë në pronësi; zotërimi i sipërfaqes së banimit është nën normat e strehimit, të përcaktuara për atë kategori sociale dhe ekonomike, ku bëjnë pjesë këto familje, ose kur banojnë në banesa jashtë standardeve në fuqi; kanë mbetur të pastrehë, si rezultat i fatkeqësive natyrore. Ligji parashikon përparësi lidhur me kushtet familjare për familjet një-prindërore, që kanë në ngarkim fëmijë; të moshuarit, që kanë mbushur moshën e pensionit dhe që nuk përzgjidhen për t'u strehuar në institucionet publike të përkujdesjes shoqërore; familjet me më shumë se katër fëmijë; çiftet e reja me moshë totale deri në 60 vjeç. Ligji gjithashtu parashikon përparësi në rastet e kushteve sociale si në rastet e personave me aftësi të kufizuara; personat me statusin e jetimit, që nga çasti i daljes nga qendrat e përkujdesjes shoqërore e deri në moshën 30 vjeç; për emigrantët e rikthyer, punëtorët emigrantë; familjet e policëve të rënë në detyrë; viktimat e dhunës në familje.

Kuptohet që strehimi adekuat mbetet një çështje problematike në rastet e grave pa mjete ekonomike, të papuna, grave të divorcuara dhe të dhunuara si dhe të kategorive të tjera vulnerabël si jetimë, romët, etj¹⁴⁵.

Shpesh herë si mjedise strehimi janë përdorur konvikte shkollash dhe universiteti ku fjetoret e nxënësve dhe studentëve janë kthyer në vendbanim për familjarë apo individë/gra në pamundësi strehimi. Gratë ka më shumë gjasa që të mos përballojnë pagesën e qirasë dhe në raste të tilla është detyrë e shtetit të ofrojë mbështetje alternative për të përballuar shpenzimet e strehimit të përshtatshëm.

Strehimi adekuat nënkupton dhe nuk mund të jetë i shkëputur nga furnizimi me energji elektrike dhe ujë të pijshëm. Nëse bashkëshortes, pas zgjidhjes së martesës, i njihet e drejta e banimit së bashku me fëmijët automatikisht kjo shoqërohet me të drejtën për furnizim me ujë dhe energji pavarësisht se kush e ka lidhur kontratën me ÇEZ ose ujësjellësin. Nëse fitimi i të drejtës së banimit shoqërohet, nga ana tjetër, me ndërprerje të ujit dhe energjisë elektrike nga ana e ish-bashkëshortit me cilësinë e kryefamiljarit, në shenjë hakmarrjeje por edhe favorizuar nga kontratat tip, atëherë pa dyshim që jemi përpara diskriminimit ndaj gruas¹⁴⁶. Mund të themi se ende shërbime të tilla janë të paplotësuara dhe gratë janë ato që vuajnë peshën e këtyre mungesave duke mbartur ujë e bërë në mënyrë primitive shërbime të tjera¹⁴⁷.

Kodi i Familjes, në neniN 139 parashikon mundësinë që gjykata, me kërkesën e palës së interesuar, gjatë procesit të zgjidhjes së martesës, të mund të marrë masa të përkohshme me fuqi derisa të jepet vendimi përfundimtar. Ndër këto masa, legjislatori ka përfshirë edhe ato që mund të merren për sigurimin e banimit, si dhe administrimin dhe përdorimin e pasurisë së vënë gjatë martesës. Ky vendim mund të ndryshohet ose të shfuqizohet nga gjykata, kur çmon se kanë ndryshuar rrethanat ose kur vendimi është marrë mbi të dhëna jo të sakta.

Më sipër kemi trajtuar statusin e veçantë që merr banesa familjare çka sjell edhe kufizime në administrimin e jashtëzakonshëm qoftë edhe prej pronarit të saj si edhe kemi cituar vlerën që paraqet neni 153 KF lidhur me të drejtën e përdorimit të banesës familjare pavarësisht se pronë e cilit bashkëshort është. Por realiteti jo gjithnjë ecën paralel me parashikimet ligjore. Në shumë raste çiftet që zgjidhin martesën nuk kanë një banesë

adekuate ose të mjaftueshme dhe ka shumë gjasa që të bëhen subjekte përfituese të politikave dhe legjislacioneve që nxisin strehimin adekuat. Nisur nga ndryshimet e herë pas herë të legjislacioneve, mbetet me rëndësi transparenca dhe njohja me kriteret ligjore si dhe ndihma për aplikime në situata të tilla.

Ligji nr. 9669/2006 ndryshuar “Për masa ndaj dhunës në marrëdhëniet familjare” i ndryshuar, parashikon ndër masat e renditura në nenin 10 dëbimin e dhunuesit nga vendbanimi dhe marrjen e masave për sigurimin e viktimës. Vështirësitë që sjell strehimi dhe e drejta për një strehim adekuat, bën që këto parashikime me vlerë në të dy ligjet të kenë vështirësi zbatimi në praktikë nëse nuk sigurohet fondi i banesave që janë në dispozicion si dhe lehtësitë e subvencionet e mundshme për gratë në nevojë.

3.6. MUNDËSIA NË KREDI, HUA BANKARE, NDIHMA HIPOTEKARE DHE FORMA TË TJERA TË KREDITIT FINANCIAR

Nga një vlerësim që i është bërë situatës së zbatimit të CEDAW në Shqipëri në vitin 2005, nënvizohet se gratë kishin vështirësi për të marrë kredi financiare për shkak se zotërojnë shumë pak prona si edhe sepse zakonisht kanë në pronësi kolateral shumë të vogël. Po në këtë raport nënvizohet se Shqipëria nuk ka programe të veçanta huadhënieje ose asistencë trajnuese për gratë që të inkurajojnë nismat e tyre të biznesit¹⁴⁸.

Kanë kaluar thuhet 10 vjet që nga koha e këtij raporti integral mbi zbatimin e CEDAW dhe vihet re se edhe në raportin e tretë periodik përgatitur në kuadrin e raportimit pranë Komitetit CEDAW nga qeveria shqiptare, VKM nr. 1082/23.7.2008, konstatohet se gratë rrallë aplikojnë për kredi [shih paragrafi 350 i raportit]. Ato ende perceptohen sikur kanë një rol mbështetës në aktivitetet e biznesit. Gjithashtu, për shumë banka politika e huasë kërkon që aplikuesi/sja të ketë kapital, ndërsa në të vërtetë pak gra e kanë një gjë të tillë. Gratë nuk kanë mbështetjen e burrave në marrjen e nismave të biznesit, ose në disa raste ato nuk kanë kurajë që të ndërmarrin një nismë të tillë. Mungesa e informacionit kontribuon gjithashtu në paaftësinë për të përdorur efektivisht bankat. Në raportin e tretë periodik nënvizohet se gratë kanë mundësi të ulët ndaj pronës (vetëm 8% e grave zotërojnë ligjërisht pronë). Raporti konstaton se mungojnë politika favorizuese që nxisin sipërmarrjen private të grave dhe vajzave. Kjo ka çuar në një nivel të ulët të numrit të atyre që drejtojnë biznese të vogla, të mesme ose të mëdha [paragrafi 351 i raportit]. Statistikat e INSTAT-it japin numrin e bizneseve të regjistruara dhe që drejtohen nga gratë. Këto shifra janë të ulëta [paragrafi 352]¹⁴⁹.

Edhe studime të tjera të kryera arrijnë në konkluzione¹⁵⁰ se kërkesa për kredi dhe huamarrje është tipike e meshkujve. Ata janë individët që veprojnë me cilësinë e kryefamiljarëve. Përgjithësisht gratë marrin hua nga të afërmit e tyre dhe kanë disa vështirësi në marrjen e kredive. Në studimin e Shoqatës së Grave Profesioniste dhe Afariste realizuar në vitin 2006, nënvizohet se 72,2% e grave që kanë kërkuar kredi kanë pasur vështirësi në plotësimin e dokumentacionit bankar dhe 76,6% e grave kanë vështirësi në përgatitjen e planit të biznesit. Sa i përket formave kryesore të biznesit këto janë ato të njohura nga ligji të tilla si “person fizik” ose si “shoqëri me përgjegjësi të kufizuar”¹⁵¹.

Nisur pikërisht nga kjo situatë thuhet se pandryshuar ose pak e ndryshuar, në pikën 23 dhe 37 të vërejtjeve përmbyllëse për Shqipërinë [korrik 2010]¹⁵², Komiteti i CEDAW bën thirrje për fuqizimin e përdorimit të masave të përkohshme dhe të veçanta, në pajtim me Nenin 4, paragrafi 1, të Konventës CEDAW. Komiteti rekomandon që masat e përkohshme dhe të veçanta të zbatohen me qëllim që të sigurojnë barazinë e grave dhe burrave në mundësimin e pasurisë, kapitalit dhe kredive, etj. veçanërisht në lidhje me gratë që u përkasin grupeve të privuara, duke përfshirë gratë dhe vajzat që u përkasin minoriteteve gjuhësore dhe etnike, gratë e moshuara, gratë me aftësi të kufizuara, dhe gratë që banojnë në zonat rurale dhe të largëta. Komiteti i kërkon Shtetit palë të përfshijë informacionin e plotë për përdorimin e këtyre masave të përkohshme dhe të veçanta. Gjithashtu Komiteti, në pikën 37 të këtij dokumenti, rekomandon marrjen e masave korrigjuese konkrete, duke përfshirë zgjerimin e mundësive për pasuri, hua dhe kredi ... në mënyrë që gratë, veçanërisht anëtarët e minoriteteve etnike ose që banojnë në zona rurale ose të largëta, si dhe gratë që janë kryefamiljare, të jenë plotësisht dhe njëjloj në gjendje të përfitojnë nga zbutja e varfërisë.

Kjo çështje ka zënë vend edhe në strategjitë përkatëse për barazinë gjinore, të 2007-2010, dhe 2011-2015¹⁵³. Në këtë kuadër janë zhvilluar trajnime dhe seminare me temë “Gruaja në biznes” për të siguruar përparimin e gruas në fushën ekonomike si dhe janë futur elemente të edukimit formal dhe joformal me çështje të sipërmarrjes tregtare, etj¹⁵⁴. Në Strategjinë e Biznesit dhe të Investimeve 2014-2020 janë parashikuar një numër objektivash për përmirësimin e klimës së biznesit në përgjithësi dhe sipërmarrjen e grave në veçanti. Mbeten për të parë rezultatet.

Duke kaluar në situatën më koherente, le të bazohemi në të dhënat e raportit të 4-rt periodik për CEDAW, në paragrafin 167-të e në vijim, paraqet se 27,4% e bizneseve aktive (nga totali 104,275) gjatë vitit 2012 janë në pronësi ose administrohen nga gratë, me një rritje prej 1,5% krahasuar me 2011. Gratë kanë kryesisht ndërmarrje të vogla me 1-4 punëmarrës, pjesa më e madhe janë të vetëpunësuar/pronare të bizneseve të vogla, që kanë përqindjen më të madhe të rritjes (me 3%) nga viti 2007 deri në 2011. Ndonëse rritja është pozitive, në prizëm afatgjatë kufizimi tek vetëpunësimi apo bizneset e vogla, mund t'i verë gratë përballë rrezikut të moszgjerimit apo dështimit të bizneseve të tyre. Gjatë vitit 2011, pronësia nga gratë e ndërmarrjeve të mëdha me 5-9, 10-49 dhe mbi 50 punëmarrës ishte rreth 14-15%. Zhvillim pozitiv shihet dhe në ndërmarrjet e grave me më shumë se 50 punëmarrës, që janë rritur me rreth 2% nga viti 2007 deri në 2011. Tendencë në rritje e ndërmarrjeve të reja në pronësi/menaxhim të grave (me 6% nga 2007-2011) ndërkohë që numri i përgjithshëm i ndërmarrjeve të reja ka treguar tendencë në zbritje, tregon zotësinë e grave për të gjetur drejtime të reja për vazhdimësinë, hapjen e bizneseve, mbrojtjen nga kriza financiare dhe luhatjet e biznesit. Paragrafi 169-të i po këtij raporti referon se sipas Bankës së Shqipërisë 31,4% nga totali i kredisë së dhënë për vitin 2011 është marrë nga biznese me pronare/administratore gra (por në vlerë përbën vetëm 11,5%). Duke konkluduar, ky raport nënvizon se “Legjislacioni shqiptar ka një dukje asnjëse sa i përket aspekteve gjinore, por rezultatet që vijnë nga zbatimi i tij në mënyrë evidente vërtetojnë se burrat zotërojnë dhe administrojnë pronën më shumë se gratë. Aksesit i kufizuar në kredi dhe mungesa e kolateralit, si në rastin kur gratë janë ose jo të regjistruara si bashkëpronare ose kanë kolateral së bashku me burrat, i pengon ato nga të drejtat

për fillimin e bizneseve. Pra, ende ka vend për përmirësimin dhe ndërmarrjen e masave pozitive, me qëllim realizimin e barazisë “de facto”. Kodi Civil dhe Kodi i Procedurës Civile u njohin grave dhe burrave të drejta të barabarta, por zbatimi i tyre duket se nuk sjell të njëjtin rezultat”. Sipas raportit të 4-rt periodik, paragrafi 171, nënvizon se, zbatimi i reformës së planifikuar gjatë 2012, për të drejtat e pronësisë, ka shumë pak progres në disa komponentë dhe nevojitet rishikimi i planeve të veprimit dhe shoqërimi me burime të qëndrueshme financiare. Qeveria ka ngritur tre struktura konsultative dhe monitoruese dedikuar zbatimit të reformës, por duhet fuqizuar bashkëpunimi ndërmjet institucioneve dhe nevojitet koordinimi i informacionit të dixhitalizuar të ZRPP-ve me sistemet e institucioneve të tjera.

Në legjislacionin bankar, përfshirë edhe aktet rregullatore të Bankës së Shqipërisë, apo edhe manualët dhe rregulloret për kredidhënien të bankave të nivelit të dytë, nuk ka ndonjë specifikë dalluese favorizuese për gratë dhe vajzat. Ndërkohë duhet nënvizuar se gjithashtu nuk ka asnjë klauzolë ligjore, rregullatore apo teknike, që të bëhet pengesë për gratë. Duket se për bankat, e thënë ndryshe, klienti është “pa gjini”.

Ndër shërbimet kryesore të bankave përfshihen, kuptohet që sipas licencës së marrë nga BSh, këto shërbime kryesore:

- Mbledhja e depozitave;
- Kredidhënie (biznesi/ individuale/ karta krediti/ overdrafte, etj);
- Transferta;
- Këmbime;
- Llogari page; etj¹⁵⁵.

Ndonëse bankat kanë të dhëna lidhur me gjininë e klientëve, kuptojmë që ky tregues nuk ka të bëjë me ndonjë preferencë ndaj klientëve sipas gjinisë, apo edhe kufizim të tyre, por thjesht për efekte identifikuese. Të dhënat sipas gjinisë ekzistojnë për shërbime të tilla si kredimarrje, dorëzanie, hipotekues, mbajtëse llogarie bankare, apo titullarë (pronarë /bashkëpronarë) depozite bankare por kjo thjesht për pasqyrim të identitetit.

Në kuadrin e këtij studimi, intervistat e bëra me disa prej punonjësve të bankës, ndanë mendimin se ka edhe raste që banka ka në veprimtarinë e saj edhe aspekte të një politike të spikatur ndihmëse/sociale ndaj komunitetit. Kështu ka pasur raste që bankat kanë sponsorizuar apo mbështetur aktivitete të ndryshme (jo në formë kredie). Ndërkohë nga ana e këtij personeli nënvizohet se, kur ka kërkesa për mbështetje nga ana e bankës, vihet re se kërkesat nuk janë të plota e të sakta dhe ndodh që, prej tyre, vetëm një numër i kufizuar mund të vlerësohet. Ndonjëherë edhe justifikimi i tyre për sponsorizime nuk është ai që pritet¹⁵⁶. Gjithashtu është konstatuar se këtyre kërkesave u ka munguar një plan i shpenzimeve dhe nuk ka dalë qartë veprimtaria në një fushë të caktuar apo komunitet të caktuar.

Pranohet se në kërkesën për marrjen e një kredie, vështirësitë mund të qëndrojnë më shumë tek mentaliteti i familjes ku gruaja është pjesë, sesa i bankës që akordon kredinë. Pohohet nga personat e intervistuar se, shpesh, për bankën gratë janë më të besueshme se burrat apo më të kujdesshme për ta përmbushur apo paguar në kohë kredinë. Megjithatë, ka raste kur, familjarët (burri apo djemtë) kanë aktivitete jo të ligjëruara dhe vënë formalisht me cilësinë e kredimarrëses gruan e tyre apo nënën e tyre, ose e vënë “biznesin” në emër të gruas ose nënës.

Vështirësitë në kreditim ose në të ashtuquajturat “kredi të buta” mund të jetë një pengesë e madhe për ushtrimin e të drejtave pronësore të grave. Shpesh herë gratë marrin hua tek të afërmit e tyre por edhe kjo nuk është e mundur në çdo rast. Ca më pak gratë rurale kanë qasje reale dhe efektive për kredi.

Në këto kushte, nisur edhe nga rekomandimet e komitetit CEDAW lidhur me masat pozitive, këto masa mund të përfshijnë programe të posaçme mikro-kreditit ose kredi të vogla, ose ata mund të përfshijnë partneritetin me institucionet financiare që janë të gatshëm të japin kredi për gratë.

Është shumë e rëndësishme që bankierët dhe/ose kreditorët e tjerë duhet të jenë të trajnuar me të drejtat e grave dhe duhet të pajisen me aftësi të tilla që mundësojnë menaxhimin e aspekteve financiare nga këndvështrimi i masave pozitive efektive në drejtim të mbështetjes së grave.

Nga ana tjetër, në rastet kur gratë janë të gatshme për të kërkuar kredi, është e rëndësishme që të marrin këshillim apo trajnim të dedikuar për të përfituar dhe për të mos rrisuar. Këto masa janë shumë të rëndësishme sidomos për gratë në zonat rurale me qëllim që të kenë të drejtë qasjeje në kredi bujqësore, objektet e marketingut, teknologji të përshtatshme dhe trajtim të barabartë me tokë, e pasuri të tjera të paluajtshme, etj. Është shumë e rëndësishme që, me qëllim të bëhet realitet barazia në martesën dhe marrëdhëniet familjare, të edukohen aspektet e autonomisë financiare dhe kontraktore të bashkëshortëve. Kjo mungesë autonomie bëhet pengesë dhe kufizon seriozisht aftësinë e grave për të siguruar pavarësi ekonomike për veten dhe fëmijët e saj.

PJESA IV

A photograph of a hillside town. In the foreground, there is a white, single-story house with four windows. Behind it, the hillside is covered with multi-story stone buildings, some with balconies and arched windows. The scene is set in a rural, mountainous area.

*PASQYRIMI I TË DREJTAVE
PRONËSORE TË GRAVE NË
STUDIMET E NDRYSHME*

4.1. STUDIMET PËR SHQIPËRINË

Në këtë pjesë do të vizitojmë përmbledhtazi disa prej studimeve, raporteve, apo “policy paper” lidhur me të drejtat pronësore të grave në Shqipëri. Gjithashtu, do të paraqesim edhe disa prej studimeve rajonale a më gjerë që mund të konsiderohen nga lexuesi. Disa mund të vlejnë për studiuesit në analizat e tyre si dhe për politikëbërësit në strategjitë që duhen ndërmarrë, mbështetur në përvoja të ngjashme, etj.

Në këndvështrimin historik, e drejta pronësore, ka qenë kryesisht pjesë e teksteve të historisë së shtetit dhe të të drejtës në Shqipëri në të cilat gjendet e pasqyruar brenda limiteve të një teksti mësimor, statusi juridik i grave kundrejt normave të së drejtës zakonore, të drejtës pozitive si dhe fetare në kronologjinë e tyre pa një analizë të gjendjes faktike. Kështu, Docente Ksanthipi Begeja ka trajtuar të drejtat e grave brenda familjes shqiptare në tekstet e saj të së drejtës familjare që i referohen legjislacionit shqiptar deri në daljen e KF së vitit 2003. Një grup autorësh të tekstit universitar ‘Historia e Shtetit dhe e së Drejtës në Shqipëri’ kanë trajtuar këto aspekte telegrafisht sipas fazave të ndryshme të shtetit dhe të drejtës shqiptare. Aleks Luarasi në botimin “Marrëdhëniet familjare” ndalet edhe në pozitën pasurore të gruas sipas kanuneve shqiptare.

Standardet e reja të vendosura nga legjislacioni i ri pas vitit 1990’ dhe në vazhdimësi, kanë sjellë nevojën e një sërë analizash, studimesh, interpretimesh e komentesh ligjore e praktike por edhe të publikimeve më natyrë ndërgjegjësuese si për vet gratë dhe komunitetin ashtu edhe për institucionet e përfshira në garantimin e mundësisë në të drejtat pronësore. Shkrime të shumta janë bërë në revista juridike por edhe jo të tilla. Kuptohet fokusi kryesor i tyre nuk ka qenë vetëm dhe

thjesht “e drejta pronësore e grave” si e tillë, por të drejtat pronësore në përgjithësi dhe problemet e evidentuara në rastin e Shqipërisë.

Vendosja e fokusit tek standardet e barazisë gjinore, nxitën edhe aspektet gjinore në këto studime e projekte lidhur me pronën. Pas analizave mbi statusin de jure, dhe ballafaqimit të rezultateve, nevoja e studimeve të ndikimit të ligjeve në realitetin objektiv, nxiti dhe ende kërkon analiza në vijimësi.

Në një këndvështrim të gjerë, e drejta pronësore është trajtuar nën këndvështrimin kushtetues, atë juridiko civil, atë juridiko penal, atë të efektit të një sërë ligjesh të reja që sollën një ndryshim rrënjësor në të drejtën pronësore. Gjithashtu e drejta pronësore, jo nën këndvështrimin gjinor është parë kundrejt KEDNJ dhe jurisprudencës së GJEDNJ, etj. Aurela Anastasi, Luan Omari, etj janë ndalur në kuptimin e së drejtës pronësore në këndvështrimin kushtetues. Arta Mandro dhe Sonila Omari e kanë fokusuar këtë trajtesë, nën këndvështrimin e regjimeve pasurore martesore dhe të marrëdhënieve familjare në përgjithësi, etj. Avni Shehu, Mariana Semini, Ardian Nuni, Besnik Maho, etj., autorë, në këndvështrimin e së drejtës civile shqiptare, kanë trajtuar të drejtën pronësore dhe mënyrat e fitimit të pronësisë. Nazmi Biçoku, etj, ka trajtuar brenda kontekstit të trashëgimisë të drejtat e grave në këndvështrimin historik. Lista nuk është shteruese.

Sa i përket specifikisht të drejtës pronësore të grave, na rezultojnë se punimet janë të kufizuara. Një pjesë e tyre, e kanë këtë si aneks apo si pjesë dhe jo si çështje tërësore.

Siguria e pronësisë është thelbësore për përmbushjen e angazhimeve të MSA nga Shqipëria.

Titulli i pronësisë i lëshuar nga ZRPP pritet të rrisë numrin e transaksioneve me pronat dhe të krijojë një treg solid tokash.

Nga studimet dhe raportet e ndryshme evidentohen probleme që meritojnë adresim dhe zgjidhje të shpejtë të tilla si: dominimi i praktikave zakonore; gratë e vlerësojnë si një 'të mirë dhe të drejtë' heqjen dorë nga të drejtat për të trashëguar pronën e prindërve të tyre pasi marrohen dhe këtë praktikë në disa raste përpiqen edhe ta transmetojnë tek brezat e rinj si një praktikë të drejtë; për një grupim të tyre është normale që kreu i familjes të jetë burri dhe çdo pasuri e familjes të regjistrohet vetëm në emër të tij. Gratë vihet re se nuk kanë asnjë njohuri ose më së shumti njohuri të kufizuara lidhur me të drejtat e tyre sipas regjimeve pasurore martesore përfshirë të drejtat gjatë martesës dhe në mbarim të saj. Kjo pjesë nënvizon se aspektet e të drejtave trashëgimore ndikohen nga praktikat zakonore madje duke ngulitur këto rregulla edhe tek brezi i ri. Informacion më të plotë lidhur me të drejtat e grave dhe diskriminimin e pabarazisë e tyre në jetën familjare e gjejmë në studimin "Diskriminimi gjinor në çështjet familjare e martesore. Roli i gjykatës", botuar në vitin 2014¹⁵⁷. Në kuadrin e studimit "Konfliktet gjyqësore të marrëdhënieve të punës parë nën perspektivën e barazisë gjinore" botuar në vitin 2014, autorja, Mariana Semini-Tutulani ndalet, veç të tjerave, në aspekte si kontributi i gruas dhe gjendja pasurore e saj në familje në këndvështrimin e Kodit Civil kur është në marrëdhënie pune apo kryen punë shtëpiake¹⁵⁸ dhe nënvizon lidhjen e ndërsjellë që kanë marrëdhëniet e punës me mundësinë në të drejta pronësore përmes të ardhurave. QNLQ-ja me mbështetjen e UN Women ka botuar në vitin 2014 broshurën informuese "Të drejtat pronësore dhe Gruaja"¹⁵⁹. Një tjetër udhëzues është në proces botimi, mbi rolin e institucioneve në

mbrojtje të të drejtave pronësore të grave.

Raporti Kombëtar për Statusin e Gruas dhe Barazinë Gjinore në Shqipëri¹⁶⁰ i vitit 2011 përgatitur nga MPCSSHB dhe UN Women, brenda dimensionit të vet gjithëpërfshirës, trajton edhe aspekte të të drejtave pronësore të grave. Në të gjenden të dhëna lidhur me sipërmarrjen ku 92% e bizneseve të regjistruara predominohen nga ekzistenca e sipërmarrjeve të vogla, shumë të vogla dhe mikro me 1-4 persona; qasjen e pakët të grave në kredi dhe prona si dhe mungesën e politikave mbështetëse që nxisin sipërmarrjen e grave. Studimi duke u mbështetur në të dhënat e Ministrisë së Ekonomisë për vitin 2010 nënvizon se gratë zotërojnë 25.7% nga 106,477 biznese në vend dhe se vetëm 31% e vlerës së përgjithshme të kredive për biznese merret nga sipërmarrëset gra. Sipas të dhënave të Ministrisë së Bujqësisë për 2010, ndonëse më shumë se 50% e grave në zonat rurale punojnë në bujqësi, ato kanë në zotërim dhe menaxhim vetëm 6% të fermave. Raporti bën një analizë telegrafike por të gjetur të aspekteve më të rëndësishme normative në të drejtat pronësore të grave dhe të ndikimit të këtyre rregullimeve siç është ligji nr. 7501 si dhe të aspekteve që lidhen me problemet e "legalizimeve". Kështu raporti duket se bën të qartë arsyet e uljes sistematike të numrit të grave sipërmarrëse në Shqipëri. Fakt ky i bërë evident edhe nga projekte të administrimit të tokës dhe menaxhimit urban, të tillë si Projekti i Administrimit dhe Menaxhimit të Tokës (PAMT- LAMP) mbështetur nga BB dhe Sida. Raporti nënvizon urgjencën në rishikimin ligjor si edhe një analizë të thellë gjinore të praktikës dhe procedurave aktuale në regjistrimin dhe legalizimin e tokës/pronës.

Në raportin për Shqipërinë "Dhuna kundër grave në familje: "Nuk është turpi i saj" të vitit 2006, AI

ndërsa ndalet në aspekte të ndryshme të problemit të dhunës në familje, paraqet në mënyrë të kufizuar edhe disa të dhëna që lidhen me të drejtat ekonomike dhe pronësore të grave. Sipas këtij studimi pagat e grave janë sa 20 deri 50 përqind të pagave të burrave, të cilët kanë në pronësi 92% të pronave [pra, mbetet që gratë kanë në pronësi 8%] dhe rreth 84% të produktit kombëtar bruto (PKB). Në shumë raporte të shtetit shqiptar por edhe dokumente strategjike ende përdoret kjo e dhënë e AI sa i përket zotërimit të pronave nga ana e grave [Raporti periodik për CEDAW, Strategjia BGJ-DHBGJ dhe DHF etj]. Raporti nxjerr në pah të drejtat ekonomike të grave, në një periudhe tranzicioni dhe niveli të lartë papunësie, ku jashtë qendrave urbane pak gra punojnë jashtë shtëpisë, dhe këto kryesisht në ekonominë formale.

Sida gjithashtu ka dhënë kontribut në këtë drejtim. Në vitin 2009, Shqipëria u zgjodh si vend pilot për integrimin e fuqizimit ekonomik të Grave¹⁶¹. Një ekspert i Sida në çështjet e fuqizimit ekonomik të gruas analizoi në vitin 2010, Programin mbi Administrimin dhe Menaxhimin e Tokës [LAMP] si edhe programet e tjera dhe përgatiti një raport i cili nuk është i gjerë në fushëveprimin (sepse i drejtohet kryesisht Sida-s dhe partnerëve të saj), por mjaft i qartë sa për të treguar se situata është shumë problematike dhe e lënë pas dore¹⁶². Edhe programe të tjera tangenciale u identifikuan në këtë drejtim të tilla si (PZHBN / pylltari, mbështetje për INSTAT, SNV/pylltari, etj).

BB¹⁶³ ka ndërmarrë një studim rajonal për të parë më në thellësi të të drejtave pronësore kryesisht çështjet që lidhen me mbështetje për zyrat e regjistrimit të pronës. Qëllimi i raportit siç del edhe në titullimin e tij është “Vlerësimi i Ndikimit Gjinnor në Projektin mbi Administrimin e Tokës”¹⁶⁴

në Ballkanin Perëndimor, rasti i Shqipërisë, Bosnjë Hercegovinës dhe Malit të Zi”. Një pjesë e raportit analizon Shqipërinë.

Po në këtë kontekst mbetet me vlerë një dokument tjetër informativ i BB me temë “Qeverisja në mbrojtjen e të drejtave mbi pronën e paluajtshme në Shqipëri: sfidë e vazhdueshme” [prill 2012]¹⁶⁵. Shqyrtimet e bëra në këtë dokument bazohen në angazhimin e BB për të mbështetur procesin e regjistrimit të pronave përmes LAMP. Një ndër konkluzionet e dokumentit është se “Pasiguria e të drejtave mbi pronat e paluajtshme prek një përqindje të madhe të shtetasve shqiptarë, sidomos grupet në pozita të cenueshme”. Në këtë kategori përfshihen kryesisht gratë në fshat, fëmijët, personat me aftësi të kufizuara dhe romët. Raporti nënvizon se “deri tani Qeveria nuk i ka dhënë përparësi nxitjes së barazisë në pronësinë mbi pasuritë e paluajtshme”. Gratë në fshat shpesh janë nën presionin e heqjes dorë nga pronësia apo nga të drejtat e trashëgimisë në favor të familjarëve burra¹⁶⁶. Këtyre grupeve u mungojnë njohjet dhe dija për t’i ndihmuar t’i kërkojnë në mënyrë të efektshme të drejtat e tyre. Në mënyrë sintetike në rreth 30 faqe dhe në një mënyrë tepër lakonike ky dokument na jep një panoramë të reformave për të drejtat mbi pronën e paluajtshme në vitet 1990; aspektet më të rëndësishme të procesit të legalizimit; çështje të kthimit të pronave pas vitit 2004; regjistrimin e paplotë të titujve të pronësisë; ndikimi i pasigurisë për të drejtat mbi pronën në tregun e pronave dhe mjedisin e biznesit nismave politike dhe reformave për të drejtat mbi pronat e paluajtshme në vend si dhe ndalet në sugjerime për ecjen përpara¹⁶⁷.

Tony Lamb, më Tetor 2009, ka përgatitur një studim/ përmbledhje_si një aneks të një dokumenti të gjerë që trajton çështjet pronësore në Shqipëri në

kuadrin e një projekti të BB. Ky studim/përmbledhje fokusohet në çështjet sociale lidhur me të drejtën reale në Shqipëri duke analizuar ndikimin e gjakmarrjes në çështjet pronësore dhe të drejtat e grave, fëmijëve dhe minoritetit rom në këtë drejtim. Në këtë dokument analizohen qëndrimet ndaj të drejtës pronësore në kontekstin historik dhe ndikimi i Kanunit dhe legjislacionit komunist në statusin aktual si dhe rizgjimi i normave kanunore sa i përket cenimit të së drejtës pronësore të grave kryesisht përmes trashëgimisë si mënyrë e fitimit të pronësisë dhe efekteve të ligjit nr. 7501 [sipas autorit ky ligj nuk ndihmoi në këtë drejtim]. Autori evidenton nxitjen që u bëhet grave për të hequr dorë nga trashëgimia dhe të drejtat pronësore dhe vështirësitë që hasin gratë për shkak të zgjidhjes së martesës sepse mbeten të zhveshura nga të drejtat pronësore si në familjen e origjinës ashtu edhe nga ana e bashkëshortit. Autori evidenton faktorë të ndryshëm që ndikojnë në statusin aktual të të drejtave pronësore të grave përfshirë këtu edhe niveli e ulët të njohurive të tyre. Gjithashtu përmes profesionisteve të intervistuar nënvizon se ligjet ndonjëherë janë kopje dhe si të tilla nuk reflektojnë atë që u duhet grave në Shqipëri. Dokumenti sjell në vëmendje fakte të marra nga dokumenti i Strategjisë së BGJ 2007-2010 si dhe referon një bibliografi të pasur sa i përket aspekteve gjinore të së drejtës pronësore çka mund të përdoret nga studiuesit për të parë këndvështrimet e autorëve të ndryshëm.

EURALIUS në Dhjetor 2007 ka bërë publik një raport ku vlerësohet situata e proceseve që ndikojnë në të drejtat pronësore me qëllim mirë-adresimin e asistencës së KE. Ky raport i 2007 ishte baza e parë për ndërhyrjet në EURALIUS II në komponentin e pronave si pjesë e projektit. Ky dokument i vitit 2007 përmban një përshkrim dhe vlerëson zhvillimet deri në fillim të 2008 dhe përmban një përshkrim të

shkurtër të ndërhyrjeve të EURALIUS dhe një listë të rekomandimeve. Në qershor të vitit 2010 EURALIUS II përgatiti “Raporti i Fundit i Vlerësimit mbi Situatën e të Drejtave të Pronësisë në Shqipëri”. Në raport nuk analizohen të drejtat pronësore nga perspektiva gjinore por renditen probleme të regjistrimit të pronave, të kthimit dhe kompensimit të pronave, të legalizimeve në këndvështrimin e aspekteve ligjore dhe problemeve praktike si dhe të sfidave të së ardhmes. Raporti paraqet fokusin e asistencës së EURALIUS kundrejt GJEDNJ dhe nxjerr përfundime dhe rekomandime me vlerë për Shqipërinë. Këto përfundime e rekomandime të cilat evidentojnë nevojat e ndërhyrjes synojnë përmirësime të domosdoshme dhe ndonëse neutrale nga këndvështrimi gjinor kanë ndikim në cilësinë e respektimit të të drejtave pronësore.

“Gjinia, etnia dhe pronësia mbi tokën në Shqipëri”, me këtë titull një dokument në formatin e studim/përmbledhje me nr. 18 [1998] dhe me autorë Lastarria-Cornhiel, Susana; Sabates-Wheeler, Rachel është publikuar nga University of Wisconsin—Madison dhe Land Tenure Center¹⁶⁸. Ky dokument ndalet në: Aspektet sociale të së drejtës së pronës; në përmbajtjen e së drejtës zakonore, në aspektet sociale të pronësisë mbi tokën; pozitën ligjore të gruas dhe legjislacioni, çështje që lidhen me grupet etnike kundrejt të drejtës pronësore; të drejtat e grave fermere, kushtet sociale. Dokumenti shqyrton dy prej çështjeve sociale siç është gjinia dhe përkatësia etnike të cilat ndikojnë në aspektet pronësore dhe në zhvillimin e një shoqërie demokratike. E drejta pronësore dhe pronësia është një kusht i domosdoshëm për krijimin e një ekonomie tregu demokratike dhe nëse kjo u mohohet si e drejtë një pjese të konsiderueshme të popullsisë në bazë të gjinisë apo përkatësisë etnike atëherë kjo mund të dëmtojë përpjekjet e

Shqipërisë për të krijuar një shoqëri demokratike dhe ekonomi dinamike tregu të bazuar mundësitë e barabarta.

“E shkuara dhe e tashmja e sistemeve të pronësisë mbi tokën në Shqipëri: [titulli në anglisht “Past and present land tenure systems in Albania: patrilineal, patriarchal, family-centered” me autore Rachel Wheeler [1998] është gjithashtu një dokument pune me nr. 13 [1998] dhe është publikuar nga Universiteti i Wisconsin – “Madison dhe Land Tenure Center”¹⁶⁹. Në dokument trajtohen çështje të pronësisë mbi tokën, të drejtës së pronësisë, trashëgimisë dhe suksedit si dhe kushteve sociale. Rëndësia aktuale e pronës së familjes, roli i patriarkut apo “kreut të familjes”, procedurat bashkëkohore të trashëgimisë, vulnerabiliteti i grupeve të veçanta të grave dhe struktura e familjes shqiptare, këto janë pesë çështjet kryesore të thellimit të këtij dokumenti.

Nga Qendra Shqiptare për Kërkimeve Ekonomike janë realizuar dy studime ku evidentohen vështirësitë dhe padijenitë e grave sa i përket mundësisë në kredi. Sipas raportit 78% e aplikuesve për kredi rezulton të jenë burra si kryefamiljarë ndërsa 5-7% e grave fermere rezulton se marrin hua nga të afërmit e tyre.

4.2. STUDIME TË TJERA ME INTERES[RAJONALE E GLOBALE]

Në nivelin global dhe rajonal, ka një sërë studimesh mbi të drejtat pronësore të grave. Është e pamundur dhe joracionale të renditen gjithë sa gjenden në

këtë drejtim. Për efekt të studimeve të ardhshme në këtë fushë po rendisim disa prej tyre. Si njihesh me përmbajtjen e këtyre dokumenteve kupton lehtësisht se ndonëse një studim i referohet një vendi në Kontinentin Aziatik, Afrikan, apo Evropian, etj., efektet e normave zakonore, ligjeve diskriminuese, ndërgjegjësimit të ulët, mungesës së profesionalizmit të institucioneve dhe aktorëve në proces, efektojnë njësoj cenimin e të drejtave të grave kudoqofshin. Pra, cenimi i disa të drejtave ka natyrë globale dhe gati shfaqet me tipologji të ngjashme. Kjo është arsyeja që ndërmarrja e politikave globale është po me kaq rëndësi sa edhe e atyre që i përshtaten në mënyrë individuale një vendi të caktuar. Ndërkohë përvojat pozitive të njërit vend mund të përshtaten në vende të tjera jo duke i imituar ato në mënyrë shabllone, por duke i përfshirë pas analizës mbi parimet e unitetit dhe diversitetit nga një vend në tjetrin me qëllimin unik të arritjes së objektivit të barazisë gjinore.

“Land in the Right Hands” është një broshurë që paraqet përvojën e UN Women në zbatimin e projekteve që kanë për qëllim mbrojtjen dhe përmirësimin e të drejtave të grave gjatë reformës agrare në Kyrgyzstan dhe Tajikistan. Ky botim i vitit 2012, përmban një vështrim mbi zbatimin e mekanizmave të brendshëm të UN Women duke përfshirë këtu strategji, qasje, metodologji si edhe prezanton shembuj specifik mbi zbatimin e tyre në praktikë. Dokumenti përmban një listë të angazhimeve ndërkombëtare të vendeve respektive lidhur me të drejtat e grave mbi tokën si pasuri e paluajtshme, bën një vlerësim të sfidave me të cilat përballen gratë në zonat rurale sa i përket të drejtave mbi tokën; bën një bilanc të të drejtave kundrejt qasjes me to në realitet; jep një panoramë të të drejtave bazë dhe të aspekteve të tyre diskriminuese sipas legjislacionit vendas si dhe

të përpjekjeve për ndryshime në ligj dhe politika pozitive; ndalet në rëndësinë e ndërgjegjësimit dhe e informimit si dhe të njohjes së të drejtave nën titullin që vetëm zotërimi i pronës nuk është i mjaftueshëm; etj. Kjo broshurë u paraqit gjatë sesionit të 56 të Komisionit për Statusin e Gruas në New York dhe u mirëprit nga të pranishmit¹⁷⁰.

Fatma Gul Unal, Mirjana Dokmanovic and Rafis Abazov kanë përgatitur një dokument politik mbi Krizën ekonomike dhe financiare në vendet e Evropës Qendrore dhe Lindore dhe Shteteve të Pavarura të Federatës (Komenuelthit) – perspektiva gjinore dhe përzgjedhjet politike i cili daton në tetor 2009. Ky dokument është menduar si një kontribut për Rishikimin Pekin +15 dhe ka në vëmendje ndikimin e krizës ekonomike e financiare mbi të drejtat e grave. Studimi e rendit Shqipërinë në vendet me normat e varfërisë në 40-60% ose ndryshe në grupin e varfërisë së lartë (së bashku me Turqinë, Kazakistanin, Rumaninë, Federatën Ruse, Ukrainën, Malin e Zi, Serbinë, Bullgarinë)¹⁷¹.

“Using Human Rights Treaties to Protect Rural Women’s Right to Land in Tajikistan” përgatitur në 2004 nga UNIFEM [tani UN Women] paraqet të drejtat e grave në zonat rurale në drejtime të tilla si: të drejtat e grave mbi tokën në procesin e reformave mbi token si pasuri e paluajtshme; e drejta e grave mbi tokën në raport me familjen dhe statusin e saj brenda familjes; mundësia e grave në kredi; ndikimi i stereotipave, zakoneve dhe ligjeve diskriminuese si dhe normave fetare në qasjen e grave ndaj pronës dhe tokës. Në një dokument prej rreth 22 faqe, analiza është paraqitur në formatin e aspekteve normative vendase dhe gjendjes faktike kundrejt përmbajtjes së standardeve ndërkombëtare në drejtimet e sipërpërmendura. Mendojmë se dokumenti është me vlerë për studiuesit jo vetëm

në vështrimin krahasues, por edhe për të parë mënyrën e adresimit dhe zgjidhjes së problemeve të ngjashme¹⁷².

“Të drejtat e grave mbi tokën dhe pasurinë” është një dokument sintetik ku, në rreth 7 faqe, autorja Marjolein Benschop¹⁷³ nënvizon probleme të strehimit adekuat në përgjithësi dhe vështirësitë e rreziqet e shtuara për gratë në këtë drejtim¹⁷⁴. Grave u janë mohuar në mënyrë sistematike të drejtat e tyre njerëzore për fituar, gëzuar dhe administruar pronën. Shumica e grave nuk mund të përballojë shpenzimet për të blerë tokë apo në mjedis banimi adekuat. Shumë veprime të një natyre të tillë bëhen përmes burrave të familjes së tyre çka e bën të drejtën e tyre mbi pronën një të drejtë që varen nga marrëdhëniet “e mira” martesore dhe familjare. Dokumenti sjell në vëmendje një shifër alarmante: në nivel global, rreth 41% e grave kryefamiljare jetojnë nën nivelin lokal të varfërisë dhe thuhet një e treta e grave të botës është e pastrehë apo jeton në strehim të papërshtatshëm. Autorja ndalet në fenomenin e dëbimit apo përjashtimit të bashkëshortes së ve nga shtëpia dhe pasuria e bashkëshortit pas vdekjes së tij. Fenomeni “I kthimit tek prindërit” është i njohur edhe në vendin tonë në zona të caktuara. Ndërsa e drejta ndërkombëtare njeh barazinë gjinore në të drejtat pronësore ka shumë shkaqe që ndikojnë në një rezultat jo të barabartë. Këtu përfshihen ndikimet e së drejtës dhe praktikave zakonore; praktika e regjistrimit të tokës dhe pasurisë së paluajtshme në emër të bashkëshortit apo kryefamiljarit; roli i ligjeve dhe politikave diskriminuese; mos-zbatueshmëria e ligjeve dhe politikave jo diskriminuese; roli i kufizuar i gruas në vendimmarrje; ndërgjegjësimi i kufizuar, etj¹⁷⁵.

Një studim i mbështetur nga USAID [2008] me

autorë Fiona Flintan, Solomon Demlie, Mohammed Awol, Zahra Humed, Yemane Belete and Honey Lemma mbi “Të drejtat pronësore të grave në Afar, Rajonin e Oromija, Etiopi” ka për qëllim të identifikojë llojet e kufizimeve që kanë gratë kundrejt të drejtave ekonomike dhe pronësore dhe ligjet e politikave vendore kundrejt standardeve ndërkombëtare [si CEDAW, etj]; të identifikojë faktorët që ndikojnë në gjendjen/nivelin e këtyre të drejtave; të identifikojë çështje për advokim me qëllim nxitjen e të drejtave pronësore dhe fuqizimin ekonomik të gruas; etj¹⁷⁶.

Departamenti i Çështjeve Sociale dhe Ekonomike i Sekretariatit të Kombeve të Bashkuara, në vitin 2010 ka publikuar një dokument mbi “Arritja e barazisë gjinore, fuqizimi i gruas dhe forcimi i bashkëpunimit për zhvillim”¹⁷⁷. Ky libër ofron një pasqyrë të punimeve të Segmentit të Nivelit të Lartë të Këshillit Ekonomik dhe Social të OKB-së për vitin 2010 (ECOSOC). Këtu gjenden fjalime hyrëse, çështje të diskutuara, përmbledhjet e tryezave të rumbullakëta, prezantime kombëtare, transkriptime të dialogëve dhe diskutimeve si dhe fakte e statistika globale lidhur me aspekte të gjendjes së grave. Këto materiale mund të shërbejnë si mjete të cilave mund tu referohesh me qëllim zbatimin e rekomandimeve të Këshillit. Kjo përmbledhje vë në dukje cenimin e të drejtave gjatë krizave dhe tranzicionit duke nënvizuar se kategoritë më të goditura janë gratë. Diferenca midis ligjit dhe gjendjes faktike buron prej ligjeve neutrale nga këndvështrimi gjinor, të cilat jo gjithnjë njohin kushtet dhe rrethanat e veçanta të grave.

Çështjet e trashëgimisë dhe të drejtave pronësore të grave kundrejt përpjekjeve për eliminimin e diskriminimit në këto fusha janë në fokus të “Raportit progresiv mbi eliminimin e diskriminimit ndaj grave në të drejtat pronësore dhe

trashëgimore”. Ky raport bazohet në një pasqyrim të gjendjes globale të të drejtave pronësore të grave dhe të drejtave mbi tokën të realizuar nga Seksioni mbi Tokën dhe zotërimin e saj dhe Degës së Strehzës të UN-HABITAT duke përfshirë edhe hulumtimet e fundit prej aktorëve të tjerë. Objektivi i këtij raporti është që të sigurojë një vështrim të lehtë krahasues të përparimit të bërë prej vendeve të përzgjedhura në arritjen e barazisë gjinore në lidhje me të drejtat trashëgimore. Ky raport progresi synon të japë një informacion sistematik në një format lehtësisht të arritshëm për një varg aktorësh të interesuar me qëllim të monitorimit të progresit, siç kërkohet nga Objektivat e Zhvillimit të Mijëvjeçarit. Ndonëse lista e vendeve nuk është e plotë, qëllimi i dokumentit është të tregojë tendencën edhe për vende që do ti shtohen listës në kohë të ndryshme. Dokumenti rendit disa faktorë që pengojnë barazinë e grave në fitimin me trashëgimi të pronës të tilla si dispozitat diskriminuese në disa kushtetuta të vendeve të marra në analizë; ligje dhe politika të tjera diskriminuese; ndikimet e të drejtës zakonore dhe të praktikave zakonore; regjistrimi i tokës në emër të burrit. Gratë kanë në pronësi vetëm 1-2 përqind të të gjithë tokës në të gjithë botën, dhe ky është një tregues i nivelit të ulët të trashëgimisë së pronës. Trashëgimia është një nga mënyrat më të mundshme që gratë të fitojnë të drejtat pronësore dhe tokën si e tillë. Raporti e nënvizon këtë konkluzion të rëndësishëm që ka trashëgimia si mënyrë e fitimit të pronësisë sepse gratë në përgjithësi nuk kanë mundësi të blejnë prona dhe të përfitojnë pronësinë nga reformat mbi tokën. Kështu që mbetet që gruaja ta fitojnë tokën si trashëgim nga bashkëshorti apo familja e vet me trashëgimi¹⁷⁸.

Nuk mund të mos përmendim vlerën që ka “Toolkit for Integrating Gender-related Issues in Land Titling Projects” në të cilin gjenden të pasqyruara një

sërë veprimesh e politikash të cilat janë me vlerë edhe për Shqipërinë, duke marrë në konsideratë klimën konservative dhe gjendjen aktuale sa i përket të drejtës pronësore të grave¹⁷⁹. Qëllimi i këtij instrumenti është të veprojë si një udhëzues për praktikuesit dhe stafet teknike në adresimin e çështjeve gjinore dhe integrimin e veprimeve të përgjegjshme gjinore në hartimin dhe zbatimin e projekteve dhe programeve bujqësore. Instrumenti nuk lidhet me specialistët gjinore dhe se si këta të mund të përmirësojnë aftësitë e tyre, por më tepër arrin tek ekspertët teknikë për të udhëzuar këta në të menduarit se si të integrohen dimensionet gjinore në veprimet e tyre. Ky botim ka për qëllim të japë këshilla praktike, udhëzime, parime, përshkrime dhe ilustrime të qasjeve të integritit efektiv gjinor në punën bujqësore. Në shumë pjesë të botës, gratë janë fermerët kryesorë ose prodhueset kryesorë, por rolet e tyre mbeten kryesisht të panjohur. “Raporti i Zhvillimit Botëror: Bujqësi për Zhvillim” i vitit 2008 thekson rolin e rëndësishëm të bujqësisë në zhvillimin e qëndrueshëm dhe rëndësinë e saj në arritjen e objektivave të mijëvjeçarit. Ndër to edhe të atij të përgjysmimit të njerëzve që vuajnë nga varfëria e skajshme dhe uria.

Sikurse e theksuam më sipër, lista nuk është shteruese.

PJESA V

*MEKANIZMAT PËR
MBROJTJEN E TË DREJTAVE
PRONËSORE DHE MUNDËSIA
E GRAVE NË KËTO MEKANIZMA*

Mbrojtja e të drejtave dhe lirive themelore të shtetasve, mundësia në të drejtë dhe në sistemin e drejtësisë si edhe në institucionet e tjera i grave- janë elementët bazë dhe tregues cilësorë të shtetit të së drejtës. Ndërkohë që kuadri ligjor është gjithnjë e më pranë standardeve ndërkombëtare dhe ka tendencën që të harmonizohet në vazhdimësi me to, nuk mund të themi që kemi arritur gjithçka dëshirojmë. Përpjekjet për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive themelore dhe përdorimi i institucioneve nga gratë, ka ende vend për përmirësim dhe ende ka vështirësi.

5.1. SISTEMI I DREJTËSISË DHE PRAKTIKA GJYQËSORE NË SHQIPËRI LIDHUR ME ÇËSHTJET E TË DREJTAVE PRONËSORE TË GRAVE

Sistemi i gjyqësor në Shqipëri është i ndërtuar në tri shkallë. Gjykatat e rretheve gjyqësore të cilat janë gjykata të shkallës së parë, gjykatat e Apelit dhe gjykata e Lartë. Gjykata mbetet një institucion shumë i rëndësishëm në mbrojtjen e të drejtave pronësore. Një pjesë e konsiderueshme e mosmarrëveshjeve që përfundojnë në gjykatë janë edhe rastet e konflikteve pronësore në të cilat evidentohet cenimi i kësaj të drejte të grave.

Rastet e zgjidhjes së martesës kundrejt pjesëtimit të pasurisë bashkëshortore gjyqësisht janë në disproporcion të madh dhe shkojnë në favor të zgjidhjes së martesës. Këtë e ilustruam në studim përmes statistikave në rang vendi. Një prej arsyeve të shpërpjesëtimit lidhet me

statusin pasuror të limituar të çifteve që zgjidhin martesën. Por këtu ndikon edhe mos njohja e të drejtave dhe rrugëve për realizimin e tyre nga ana e grave si bashkëshorte. Të tjera shkaqe burojnë nga kohëzgjatja e proceseve, mosbesimi tek gjykata dhe vështirësitë në mundësi përfshirë këtu edhe kostot e këtyre shpenzimeve, etj. Gjyqtarja Brunilda Kadi nënvizon se: “vihet re se shpesh gratë e marrin “for grantit” që ato nuk mund të kërkojnë “ca gjera” sepse i takojnë burrit ose se të luftosh për “atë gjë [nënkuptuar pasurinë], është e kotë”. Gjyqtarja Kadi vijon: “Ndoshta ngaqë u duket shumë më e vështirë beteja nëpër gjykata për tu përballur prej tyre në krahasim me burrat, gratë ose nuk paraqiten si kërkuese ose tërhiqen dhe në këtë të fundit çështja pushohet. Pra, e thënë ndryshe, ato mendojnë se nuk janë “të forta mjaftueshëm” për të përballur gjykatën”.

Afati i arsyeshëm i gjykimeve lidhur me pjesëtimin e pasurisë bashkëshortore:

Kohëzgjatja e proceseve të pjesëtimit të pasurisë është një problematikë me sa duket e pashmangshme, me shumë seanca, shtyrje seancash, etj. Mbetet që gratë duhet të kalitin durimin e stresin e të kenë kohë me bollëk për të bërë ecejaket në shkallë të ndryshme të gjyqimit.

Për këtë aspekt, i jemi referuar disa vendimeve të perzgjedhura nga praktika e GJL. Kështu kemi mundësi të kuptojmë më mirë sa vite duhen për të fituar realisht një të drejtë. Do të ishte me interes që kjo çështje e vonësive në gjykim apo kohëzgjatjeve të përbënte objektin e një analize të paktën dy ose pesë vjeçare. Kështu do të kishim një panoramë më të qartë të rasteve që paraqiten me këtë objekt në GJL jo vetëm për të matur kohëzgjatjen

e proceseve por edhe qëndrimin e GJL kundrejt vendimmarrjeve në nivel gjykatash rrethi ose apeli. Aktualisht, pra në vitin 2015, ende edhe vet kohëzgjatja e proceseve gjyqësore në GJL është problematike për të gjitha llojet e çështjeve (civile/ penale/administrative, etj) çka rezulton se janë në proces gjyqësor çështjet e mbartura civile që i përkasin vitit 2012. Në këto kushte, për këtë studim ishte e vështirë nxjerrja e një konkluzioni të qartë të kohëzgjatjes së proceseve në të tre-ja shkallët e gjykimit.

Duke synuar të sillnim diçka në këtë studim, hasëm në vështirësi sepse sistemi i të dhënave të GJL, në statusin aktual, nuk gjeneron dot statistika të tilla. Kjo çështje është konsideruar si problem edhe për vet GJL. Në një prej rasteve të analizuara, vëmë re se, megjithëse kanë kaluar 10 vjet nga zgjidhja e martesës në vitin 2004 [vendimi nr. 1405/30.03.2004 të GjRRGJ Tiranë] ende duket se nuk ka përfunduar kalvari i pjesëtimit të pasurisë midis bashkëshortëve. Kërkesa për pjesëtim ka nisur njëherazi me zgjidhjen e martesës. KCGJL për këtë çështje, me vendimin që mban datën 23.01.2014¹⁸⁰ ka vendosur prishjen e vendimit nr. 284/06.11.2008, të GJA Tiranë me objekt pjesëtimit e pasurisë bashkëshortore dhe dërgimin e çështjes për rishqyrtim në po atë gjykatë, por me tjetër trup gjykues. Ndërkohë historiku i kësaj çështjeje njihet: [1] një vendim të GjRrGJ Tiranë të vitit 2005 [vendimi nr. 738/20.09.2005] i cili [2] është prishur nga GJA Tiranë në vitin 2006 [vendimi nr. 1001/26.09.2006 GJA Tiranë] që kthen çështjen në gjykatën e rrethit por me tjetër trup gjykues; mandej një vendim tjetër [3] të GjRRGJ Tiranë të vitit 2007 [vendimin nr. 1666/14.11.2007]; pasuar nga një vendi i Apelit të Tiranës të viti 2008 [vendimit nr. 284/06.11. 2008] i cili është prishur nga KCGJL që e kthen përsëri në Apel çështjen. Për KCGJL “gjykatat e faktit kanë

përcaktuar drejt rrethin e bashkëpronarëve. Në lidhje me sendet që do t’i nënshtrohen pjesëtimit gjyqësor dhe pjesët takuese të bashkëpronarëve/ ndërgjyqës, gjykatat i kanë përcaktuar këto pa zhvilluar një hetim të plotë dhe të gjithanshëm, sipas parashikimeve të nenit 14 të KPrC. ... Asnjëra nga gjykatat nuk është përpjekur që të përcaktojë saktësisht rrethin e sendeve (pra ato që ekzistojnë në momentin e mbarimit të bashkësisë ligjore), që do t’i nënshtrohen pjesëtimit të pasurisë, nuk ka realizuar një hetim në bazë të pretendimeve të palëve, nëse ndonjë prej sendeve është pasuri vetjake e ndonjërit bashkëshort, sipas nenit 77 të Kodit të Familjes”. Pra, pas dhjetë vjetësh, ish-bashkëshortët që kanë nisur jetë të re, ende nuk kanë zgjidhur pasojat pasurore. Zgjidhjet me ndërmjetësim janë pak ose aspak të njohura ose të përdorura.

Në këtë studim u fokusuam në gjykatat që kanë të dhëna në faqet e tyre zyrtare. Kuptohet që GjRRGJ Tiranë mbetet ajo me volumin dhe larminë më të madhe të çështjeve por edhe më e mundësueshmja për shkak të sistemit ArkIT të të dhënave [<http://www.arkit.info/>]. Ky program e ndihmon përdoruesin në hulumtimin e vendimeve gjyqësore dhe menaxhimin e informacionit në mënyrë optimale duke përdorur filtrat e duhur. Tabela në vijim paraqet të gjitha vendimet e marra dhe të vendosura nën emërtimin “Padi pronësores” në portalin e GjRRGJ Tiranë dhe të marra në shqyrtim, sipas viteve, nga ana e kësaj gjykate. Është fjala për paditë që kanë për bazë ligjore një marzh relativisht të madh nënesh të Kodit Civil, përkatësisht nenet 149- 231 të KC. Të paktën, kështu del nga sa shënohet lidhur me “bazën ligjore” në këto vendime. Në fakt, puna me vendimet gjyqësore, nga mënyra se si gjenden ato në portal të gjykatës, kërkon një analizë individuale e cilësore të

tyre për të parë çështjet dhe problemet që shfaqen në gjykatë dhe sesa ndikojnë në të drejtat pronësore të grave. Pamundësia e kësaj analize përbën një nga kufizimet e studimit.

Në tabelën në vijim po paraqesim situatën e këtyre vendimeve marrë nga portali i GJRRGJ Tiranë për një periudhë 13 vjeçare. Me interes është raporti midis çështjeve të paraqitura në gjykatë kundrejt atyre të pranuar. Për shembull, në vitin 2006, nga 420 çështje, vetëm 90 janë pranuar.

“PADITË PRONËSORE” NË GJRRGJ TIRANË - 2003-2012

Viti	Totali	Pushuar	Pranuar	Pajtim	Rrezuar
2003	246	86	108	2	21
2004	540	174	288	5	18
2005	603	223	280	5	33
2006	420	220	90	1	39
2007	475	242	105	4	35
2008	293	171	46	0	33
2009	165	91	21	2	23
2010	135	67	26	2	22
2011	120	47	32	3	22
2012	145	66	31	2	21
2013	113	54	25	0	18
2014	164	57	29	1	31
2015	185	83	41	2	34

Ndërkohë ka edhe një nënndarje tjetër të indeksimit të vendimeve sipas portalit të GjRREGJ Tiranë, që mban emërtimin “Padi për kalim pasurie”. Në këtë pjesë ka vendime të pakta ose më saktë është të themi se, vendosja e vendimeve në këtë ndarje ka ardhur në ulje, deri në zero vendime. Kështu, nga viti 2008 deri në vitin 2012 nuk ka asnjë vendim të regjistruar nën këtë bazë ligjore; për vitin 2007 ka vetëm 1 vendim dhe si bazë ligjore referohet neni 207 i KC; për 2006 kemi 11 vendime [këtu baza ligjore përfshin kryesisht dispozitat për lëshim autorizimi për tjetërsimin e pasurisë së të miturit]; në vitin 2005 ka 21 vendime të regjistruara [me objekt shumë heterogjen përfshi këtu edhe dëshmi trashëgimie]; për vitin 2004 ka 21 vendime me bazë ligjore të ndryshme; 2003 ka 39 vendime].

Ndërkohë po në portalin e GjRREGJ Tiranë ka një indeksim tjetër të vendimeve sipas nenit 207 të KC me emërtimi “Padi pjesëtim sendi neni 207”.

Deri në vitin 2014, nën këtë bazë ligjore të nenit 207 të KC janë vendosur veç padive të tjera për pjesëtim pasurie edhe paditë e pjesëtimin të pasurisë midis bashkëshortëve pas zgjidhjes së martesës. Nga tabela më sipër, deri në vitin 2014, krahasuar kjo me paditë e zgjidhjes së martesës në vite, vëmë re se kërkesat për pjesëtim pasurie janë shumë të kufizuara kundrejt rasteve të zgjidhjes së martesës¹⁸¹.

Për vitin 2015, portali i GjRREGJ Tiranë, lidhur me pasqyrimin e çështjeve familjare të arkivuara është përmirësuar duke bërë një pasqyrim të veçuar të vendimeve të pjesëtimin të pasurisë midis bashkëshortëve. Në këtë mënyrë, është shumë më e lehtë jo vetëm gjetja e vendimeve të pjesëtimin me palë bashkëshortët por edhe analiza

e tyre brenda tipologjisë së këtyre çështjeve. Kështu, për vitin 2015, deri në muajin nëntor, janë gjykuar 12 çështje me objekt pjesëtimin e pasurisë bashkëshortore. Nga këto 12 çështje, në 9 raste paditë është bashkëshortja ndërsa në tre raste paditës është bashkëshorti. Nga 12 çështje, janë pranuar vetëm tre. Pjesa tjetër janë pushuar [6]; një është zgjidhur me pajtim; në një çështje është vendosur inkompetencë dhe në një çështje kemi kthim aktesh.

Paditë e pjesëtimin të sendit varësisht nëse palët janë bashkëshort ose jo, vetëm për vitin 2015 dhe vetëm për GjRREGJ Tiranë janë: 117 padi pjesëtimin sendi kundrejt 12 padi të pjesëtimin të pasurisë midis bashkëshortëve [ose 91% me 9%] dhe prej këtyre janë pranuar 48 padi pjesëtimin sendi midis palëve jo bashkëshortë dhe 3 padi midis bashkëshortëve [ose 94% me 6%]. Pjesa më e madhe e çështjeve janë pushuar.

Sipas të dhënave statistikore që kemi marrë nga GjRREGJ Lezhë për vitin 2011, vëmë re se çështjet në gjykim që kanë për objekt pjesëtimin e pasurisë janë rreth 25. Prej këtyre, 10 ishin pushuar, një është zgjidhur me pajtim. Statistikat gjyqësore japin të dhëna për padi pjesëtimin pasurie në përgjithësi, në zbatim të nenit 207 të KC, dhe nuk tregojnë se sa padi kanë pasur për objekt pjesëtimin e pasurisë bashkëshortore. Kështu që për një informacion me të hollësishëm kërkohej që të shfletoheshin një për një të gjitha vendimet gjyqësore çka ishte e pamundur.

Konkluzioni i arritur prej gjyqtarëve, nisur nga çka kanë konstatuar gjatë proceseve gjyqësore, është se gratë nuk kanë informacion, apo në të shumtën e rasteve kanë pak informacion në lidhje me të drejtat e tyre të pronësisë¹⁸³. Kjo konstatohet edhe nga numri i vogël i padive apo kërkesave të tyre në

“PJESËTIM SENDI NENI 207 I KC” NË GJRRGJ TIRANË 2003-2012

Viti	Totali	Pushuar	Pranuar	Pajtim	Rrezuar
2003	92	38	40	6	2
2004	95	49	34	7	0
2005	88	33	38	7	6
2006	75	38	27	3	2
2007	95	42	33	3	4
2008	123	76	29	3	0
2009	110	57	25	2	5
2010	101	57	27	2	0
2011	103	49	42	1	3
2012	111	51	39	4	1
2013	93	42	39	1	1
2014	165	70	60	5	10
2015	128	56	45	1	8

gjykatë si inicuese të një procesi. Edhe gjatë një procesi të nisur nga të tjerë, lehtësisht, një gjyqtar e konstaton këtë mungesë ndërgjegjësimiti, jo rrallë. Kjo situatë tregon se mos njohja e të drejtave i vet kufizon gratë ose të themi i lehtëson anëtarët e tjerë të familjes në administrimin e pronës pa vullnetin e pëlqimit e gruas. Duke qenë se, sipas tyre, të

ardhurat ekonomike sigurohen kryesisht nga burrat, dhe duke nënvizuar se gratë në zonat rurale merren me rritjen e fëmijëve dhe administrimin e punëve të përditshme në shtëpi apo në bujqësi, ato nuk kanë asnjë kurajë që të vetëvendosin për administrimin e gëzimit e pronës. Çdo shpenzim, qoftë edhe ato për blerjet e vogla, kalon në një proces llogaridhënieje

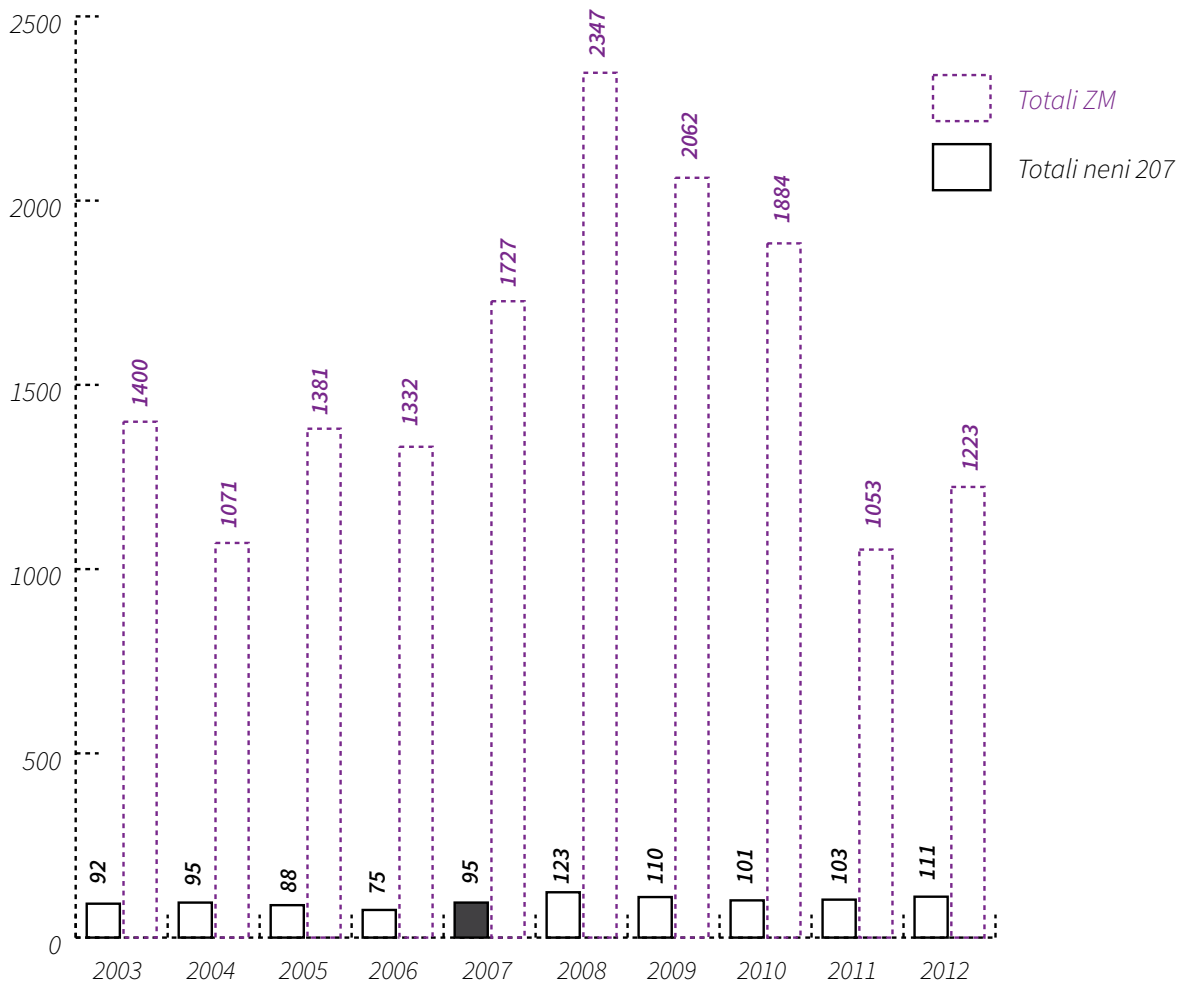
**“PJESËTIM SENDI NENI 207 I KC” KUNDREJT
PADIVE “PËR ZGJIDHJE MARTESE”
NË GJRRGJ TIRANË
2003-2015**

Viti	Totali neni 207	Totali ZM	Pranuar padite sipas nenit 207	Pranuar paditë e ZM	Viti
2003	92	1400	40	1010	2003
2004	95	1071	34	869	2004
2005	88	1381	38	1047	2005
2006	75	1332	27	944	2006
2007	95	1727	33	1160	2007
2008	123	2347	29	1196	2008
2009	110	2062	25	984	2009
2010	101	1884	27	961	2010
2011	103	1053	42	606	2011
2012	111	1223	39	806	2012
2013	93	1225	39	891	2013
2014	165	1376	60	959	2014
2015	128	656	45	457	2015

Grafik 4

“Pjesëtim Sendi neni 207 i KC” kundrejt padive “për zgjidhje martesë” në Gjykatën e Rrethit gjyqësor Tiranë 2003-2012

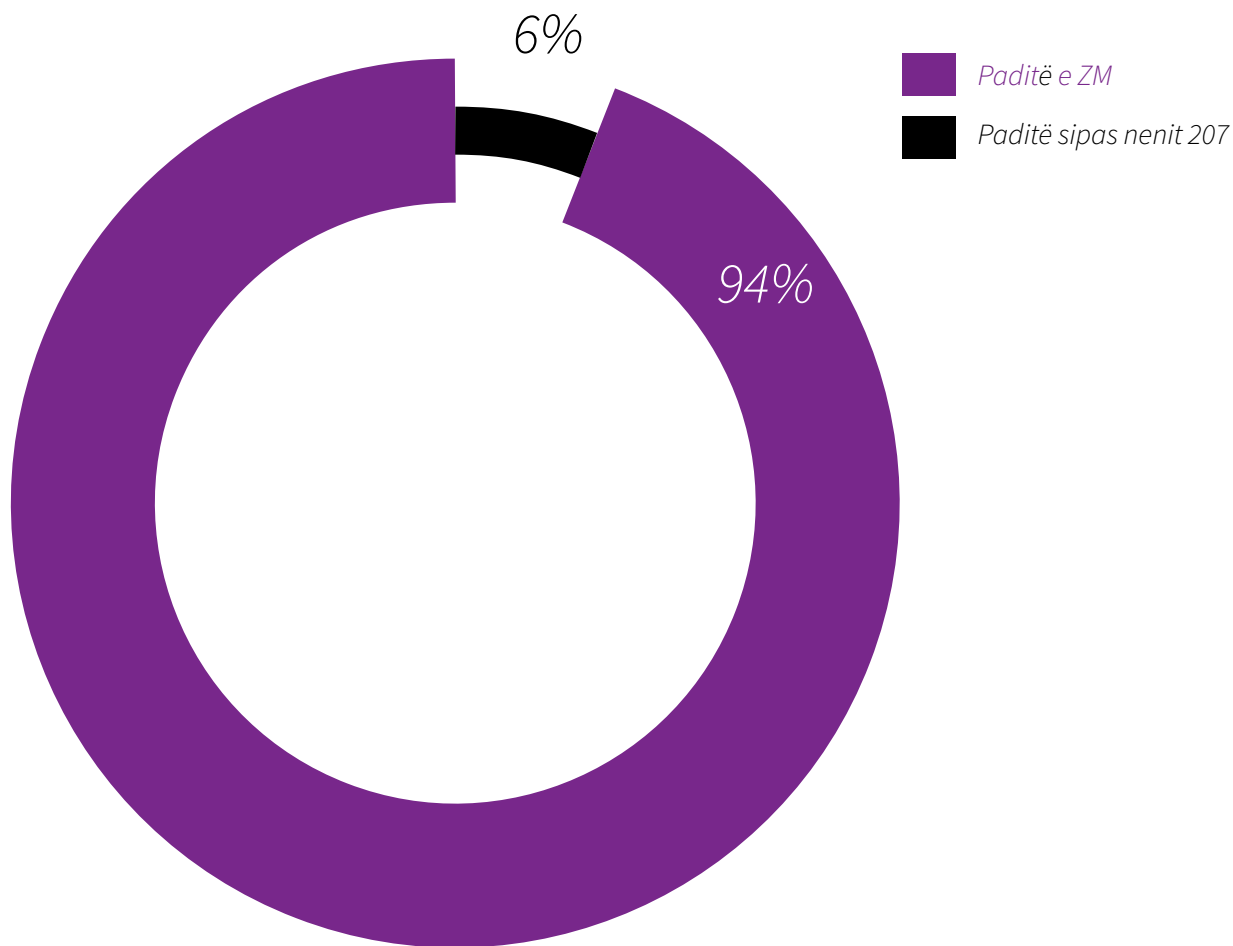
Grafiku tregon në një mënyrë më të qartë vizive sesi qëndrojnë paditë për zgjidhje martesë kundrejt atyre për pjesëtim sendi sipas nenit 207 të KC ndër vite vetëm për GJRRGJ të Tiranës. Ndërkohë është për tu nënvizuar se numri i zgjidhjes së martesave ka ardhur drejt rritjes nga 9.6 divorce për 100 martesa në 2001 në 17 divorce për 100 martesa në 2008. .

Grafik 5

Paditë e pjestimit të pasurisë sipas nenit 207 të KC kundrejt padive të zgjidhjes së martesës për periudhën 2003 - 2012 yë GjRGj Tiranë në përqindje për 10 vjet.

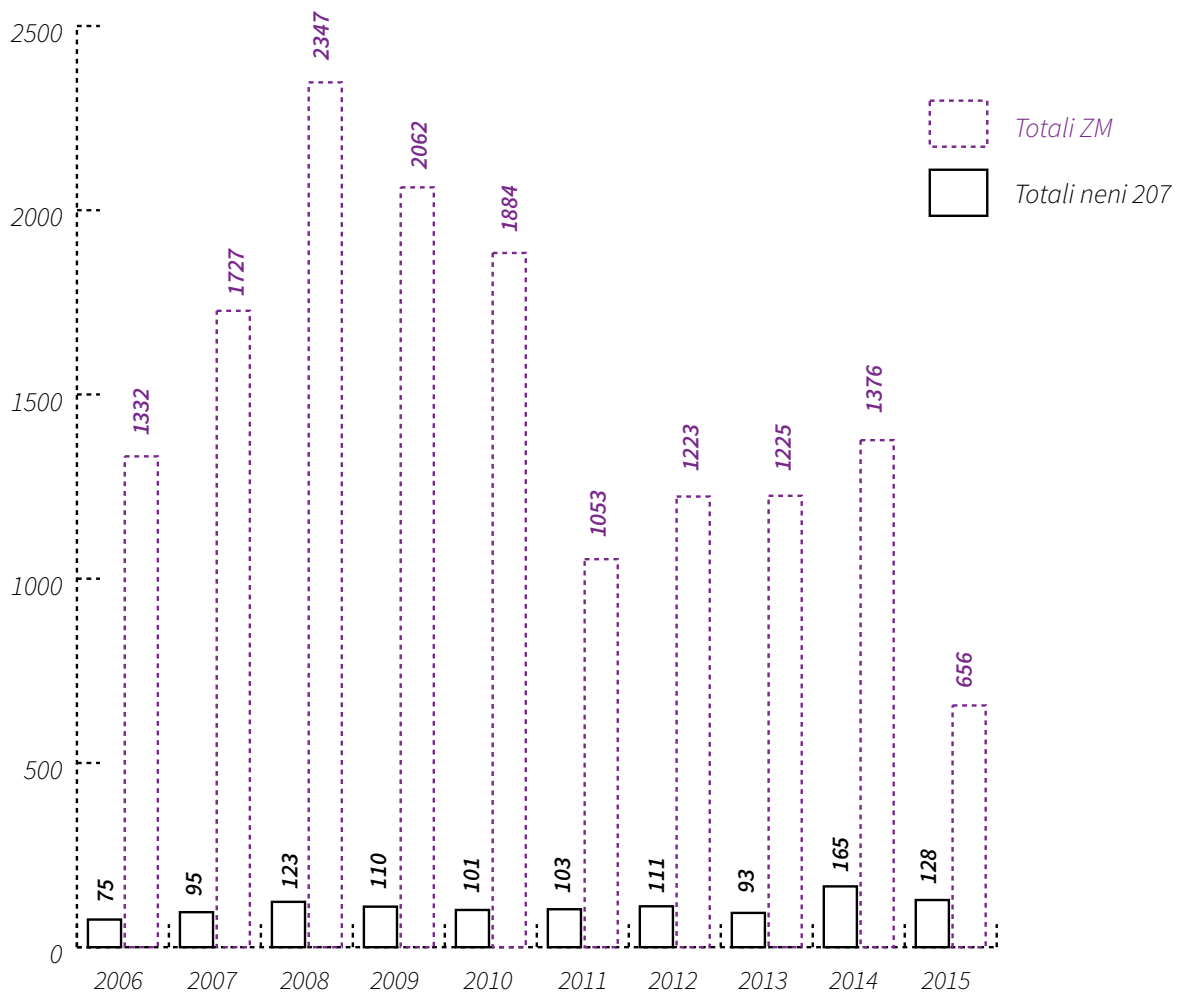
Kundrejt padive të paraqitura në gjykatë për zgjidhje martesë, paditë për pjesëtimin e pasurisë, pa individualizuar tek këto të fundit nëse është fjala për pasurinë e bashkëshorteve apo jo, në volum, për 10 vjeçarin nga 2003-2012 të monitoruar paraqiten sipas grafikut më sipër dhe zënë 94% të volumit kundrejt padive të pjesëtimit të sendit që zënë rreth 6%.

Grafik 6

Paditë e paraqitura në GjRrGj Tiranë për zgjidhje martesë, kundrejt padive për pjesëtimin e pasurisë periudha: 2006-2015

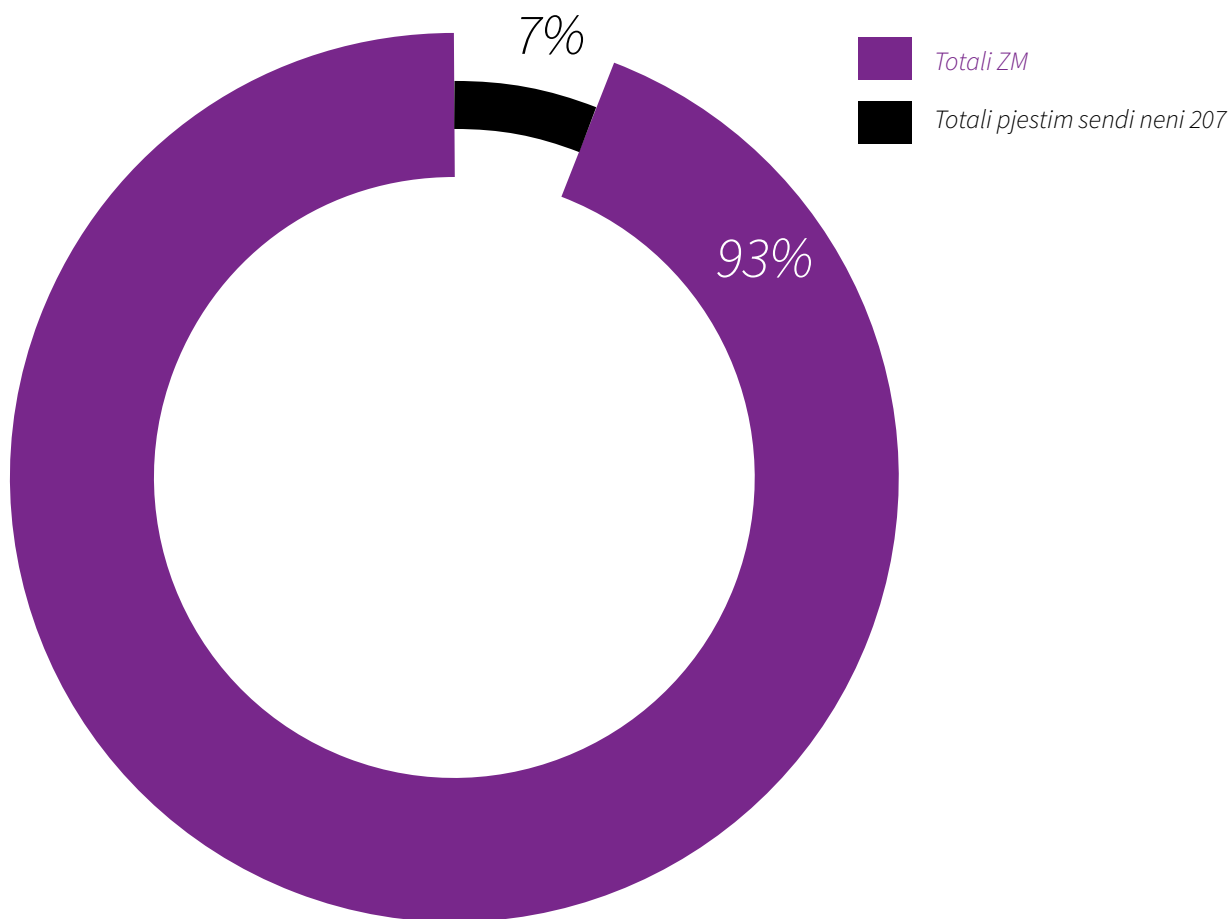
Grafiku tregon në një mënyrë më të qartë vizive sesi qëndrojnë paditë për zgjidhje martesë kundrejt atyre për pjesëtim sendi sipas nenit 207 të KC ndër vite vetëm për GjRRGJ të Tiranës. Ndërkohë është për tu nënvizuar se numri i zgjidhjes së martesave ka ardhur drejt rritjes nga 9.6 divorce për 100 martesë në 2001 në 17 divorce për 100 martesë në 2008¹⁸².

Grafik 7

Paditë e paraqitura në GjRrGj Tiranë për zgjidhje martese, kundrejt padive për pjesëtimin e pasurisë periudha: 2006-2015.

Nga viti 2006 deri në vitin 2015, paditë për zgjidhje martese zënë 93% të çështjeve të paraqitura në gjykatë [totali 14885 padi] krahasuar me paditë për pjesëtim sendi sipas nenit 207 të KC të cilat zënë 7% të çështjeve [totali 1104 padi]. Krahasuar me periudhën 2003-2012 vihet re se ka vetëm një ndryshim të vogël me 1% në favor të padive për pjesëtim sendi. Nënvizojmë se krahasimi nuk lidhet me paditë e pjesëtimin të pasurisë midis bashkëshortëve të cilat zënë një përqindje edhe me të vogël.

tek bashkëshorti. Ato, edhe vet, nuk e quajnë kontributin që japin për familjen nëse nuk sjellin para kesh në shtëpi.

5.2. GJYKATA KUSHTETUESE DHE JURISPRUDENCA E SAJ SI GARANTE E TË DREJTAVE KUSHTETUESE PËRFSHI EDHE TË DREJTËN PRONËSORE

Nuk ka munguar në jurisprudencën e kësaj gjykate mbrojtja e grupeve të posaçme siç është rasti që na sjell në vëmendje vendimi i vitit 1992, vit i krijimit të Gjykatës Kushtetuese dhe që lidhet me të drejtën e banimit. Kjo gjykatë ka konsideruar jo diskriminues, një vendim të gjykatës së shkallës së parë, nëpërmjet të cilit legjitimohej fakti që një gruaje (ish-“Heroinë e Punës Socialiste”), i ishte dhënë hapësirë e tepërt banimi për merita të veçanta për vendin.¹⁸⁴ Gjykata Kushtetuese në këtë rast deklaroi se kur fondet për një banesë janë pronë e shtetit dhe administrohen nga ky i fundit, e drejta për të përdorur një hapësirë të tepërt banimi është një nder i veçantë, që qeveria dhe shteti u bën personave apo kategorive të caktuara të personave për merita të posaçme shërbimi ndaj popullit dhe atdheut.

Në vitin 1993 kjo Gjykatë ka konceptuar drejt faktin që diskriminimi mund të ushtrohet drejtpërdrejt, jo vetëm në mënyrë formale, por edhe në mënyrë thelbësore, ose substanciale. Kështu, ajo shprehet se, “Barazia në ligj dhe para ligjit nuk do të thotë që të ketë zgjidhje të njëjlojta për individë ose kategori personash që janë objektivist në kushte

të ndryshme. Barazia në ligj dhe përpara ligjit nënkupton barazinë e individëve që janë në kushte të barabarta...Vetëm në raste përjashtimore dhe për shkaqe të arsyeshme dhe objektive, mund të përligjen trajtime të ndryshme të kategorive të caktuara, që përfitojnë nga kjo e drejtë”.¹⁸⁵

Edhe pse nuk ka gjykuar ndonjë rast të drejtpërdrejtë nga pikëpamja e parimit të barazisë dhe mosdiskriminimit gjinor në çështjet pronësore, Gjykata Kushtetuese ka arsyetuar një sërë vendimesh që kanë rëndësi edhe për zbatimin e parimit të barazisë gjinore¹⁸⁶.

5.3. NOTERIA

Natyrë private e shërbimit dhe interesi publik i realizuar përmes veprimeve e akteve janë të pandarë në rastin e noterisë. Veprime të tilla që lidhen me: kontratat paramartesor, ndryshimin e regjimit pasuror martesor, transferimet e pronës, pjesëtimin apo ndarjen e pasurisë, krijimin e transformimit të shoqërive tregtare, me qëllim qarkullimin e kapitaleve dhe mallrave, veprime që lidhen me sigurimin e mbarëvajtjes së martesës apo të familjes, akte që kanë të bëjnë me transmetimin e pasurive nga një brez tek tjetri pasjetues përmes trashëgimisë, aktet e përfaqësimit, kontratat e shitblerjes e të dhurimit, e të tjera, hyjnë në veprimet e noterisë.

Baza ligjore përbëhet nga ligji nr. 7829/1.6.1994 “Për noterinë”, ligj i cili ka pësuar një sërë ndryshimesh [përkatësisht në vitin 1995, 2001, 2004, 2008, 2013¹⁸⁷ si dhe nga ligje të tjera që përcaktojnë detyra specifike për noterinë [siç është KF, KC, etj].

Me veprimtarinë e vet noteria mund të ndikojë si në mbrojtjen e respektimin e të drejtave pronësore të grave ashtu edhe të rrezikojë apo cenojë ato duke çuar në një pozitë të pabarabartë e diskriminuese. Në një monitorim-studim¹⁸⁸ dy vjeçar të bërë mbi praktikën gjyqësore në GjRRGJ Tiranë për periudhën 2006-2008, rezulton se çështjet gjyqësore që lidhen me pavlefshmërinë e akteve noteriale janë të shumta. Kështu, në një mostër që përfshiu studimin e 230 vendime gjyqësore civile të analizuar, rreth 25% e tyre lidhen drejtpërdrejtë me pavlefshmërinë e akteve noteriale. Nga këto, 30% e zënë gjykimet për pavlefshmërinë e kontratave të shitjeve, 13% e zënë pavlefshmëritë e kontratave të dhurimit, dhe 13% e zënë pavlefshmëritë e kontratave të qirasë dhe sipërmarrjes. Shkaqet që çojnë palët e interesuar t'i drejtohen gjykatës me padi pavlefshmërie për aktet noteriale lidhen ose me moskuptimin dhe moszbatimin e ligjit ashtu siç duhet nga ana e noterëve, ose me shkaqe që kanë të bëjnë me parregullsinë dhe pandershmërinë e veprimeve të kryera nga vetë noterët.

Sipas gjyqtarëve, noterët shpeshherë nuk vënë në dijeni bashkëshortët për të drejtat e pronësisë respektivisht dhe për më tepër neglizhojnë në ndonjë rast kundrejt të drejtave të gruas lidhur me pasurinë e fituar gjatë martesës. Shpesh, pavarësisht se një pasuri është fituar gjatë martesës në zyrat e notereve dhe zyrat e regjistrimit kontratat kanë për blerës dhe pronar të vetëm bashkëshortin. Prona regjistrohet vetëm në emër të bashkëshortit, ndërkohë që bashkëshortja, megjithëse është pronare për efekt të ligjit¹⁸⁹ nuk figuron që të ketë të drejta bashkëpronësie të regjistruara. Kjo mund të pasjellë që në rast të një konflikti eventual, ti jepet mundësi bashkëshortit që të veprojë shpejt nëpërmjet tjetërsimit të pasurisë tek të tretët¹⁹⁰.

Gjatë ushtrimit të veprimtarisë së vet noteri duhet të jetë i/e paanshme. Të ruajë balancën në të drejta dhe detyrime dhe të bëjë me dije palët për rreziqet e pabarazisë e diskriminimit në situata të caktuara. Nëse ndodh që, pala e favorizuar dhe e dëmtuar nga një klauzolë e kontratës insiston për vendosjen e saj, rekomandohet që noteri të parandalojë nënshkrimin e kontratës me ato kushte dhe nëse kjo kërkohet të citojë në kontratë, se: “Palës, e cila është rënduar më tepër në detyrime, iu sqaruan pasojat juridike që sjell nënshkrimi i kësaj kontrate dhe kjo palë edhe pas marrjes së një informacioni të tillë, pranon që ta nënshkruajë këtë kontratë”.

Si problematikë e evidentuar gjatë trajnimeve në rrethe të ndryshme të noterëve realizuar nga QNLQ mbështetur nga UN Women në vitin 2014-2015 u pranua se një pjesë e vogël e tyre e shënonin në kontratë bashkëshorten si bashkëpronare në një pasuri të fituar gjatë martesës. Edhe pse ligji 33/2012 citon se është detyrë e ZVRPP-së dhe detyrim ligjor kërkimi i çertifikatës familjare në rastet e transaksioneve, noteri si redaktues i kontratës dhe referues në legjislacione të tjera, përfshirë edhe ligjin 33/2012, duhet të përfshijë një detajim të tillë si shembulli i mësipërm. Kjo shmang keqinterpretimin dhe “neglizhencën” e punonjësve të ZVRPP-së, për të mos e regjistruar bashkëshorten si bashkëpronare në një pasuri të fituar gjatë martesës¹⁹¹.

Ndryshimet e ligjit për noterinë në vitin 2013 e kanë ridimensionuar rolin e noterit në disa drejtime e kryesisht në ato të trashëgimisë. Tashmë DHKN administron Regjistrin Kombëtar të Testamenteve, në të cilin regjistrohen testamentet e nënshkruara prej noterëve dhe administron Regjistrin Kombëtar të Dëshmimeve të Trashëgimisë, në të cilin regjistrohen dëshmitë e trashëgimisë ligjore dhe testamentare.”

Nga ana e vet, noteri, redakton testamentet. Sipas ligjit noteri duhet të refuzojë përpilimin e aktit nëse disponimet e trashëgimlënësit nuk respektojnë elementet e vlefshmërisë së testamentit, të përcaktuara nga KC. Noteri lëshon dëshminë e trashëgimisë. Përveç elementeve të tjerë, dëshmia e trashëgimisë¹⁹² duhet të përmbajë edhe të dhëna mbi regjimin pasuror martesor të trashëgimlënësit; të dhëna mbi padenjësinë ose heqjen dorë nga trashëgimia, nëse ka; pjesët takuese të secilit prej trashëgimtarëve; etj.

Noteri, kryesisht ose me kërkesën e çdo personi, që ka një interes të ligjshëm, mund të ndreqë në çdo kohë gabimet e bëra në shkrim, në caktimin e pjesëve takuese, apo ndonjë pasaktësi të dukshme të dëshmisë së trashëgimisë. Ndryshimi i dëshmisë së trashëgimisë ndodh kur noteri, regjistron heqjen dorë nga trashëgimia dhe kryesisht lëshon një dëshmi të re trashëgimie, të cilën ia njofton menjëherë të gjithë personave, që u ka lëshuar një kopje të njëzuar e dëshmisë fillestare të trashëgimisë.

Kalimi i këtyre kompetencave noterëve, kërkon domosdoshmërisht trajnimin e tyre të thelluar me aspektet e kushteve formale dhe substancialë në disponime të tilla dhe me standardet e barazisë gjinore dhe të mosdiskriminimit.

Gjithashtu roli i noteri rritet edhe me sistemin e aplikimit online pranë noterit, për shërbimet e ofruara nga ZRPP-ja. Aktualisht aplikimi që është bërë në ZRPP-në mund të bëhet tek zyra e noterit dhe noteri e dërgon online këtë aplikim në ZRPP. Personi përgjegjës në zyrën e regjistrimit të pasurive të paluajtura menjëherë verifikon dokumentacionin dhe kthen përgjigje online tek zyra e noterit. Për këtë arsye është e nevojshme që noterët të kuptojnë rolin që kanë në mbrojtje të interesave të ligjshme

të grave dhe zbatimin me rigorozitet të detyrimeve ligjore që i ngarkon ligji për hartimin e akteve noteriale në bashkëpronësi midis bashkëshortëve dhe për rrjedhojë edhe regjistrimin si të tillë pranë ZRPP-ve.

Ndërgjegjësimi i rolit të noterëve mbi këtë çështje është një aspekt i rëndësishëm për mbrojtjen e interesave të ligjshme të gruas në të drejtat pronësore.

5.4. MBROJTJA LIGJORE

Mbrojtja ligjore që përfshin këshillimin ligjor dhe shërbimin e ndihmës ligjore gjen mbështetje në kuadrin ligjor në fuqi dhe respektivisht në ligjet: (i) Ligjin nr. 9109/2003 “Për Profesionin e Avokatit”, të ndryshuar dhe (ii) Ligjin 10039/2008 “Për Ndhimën Juridike”, të ndryshuar.

Sipas raportit vjetor të AP për 2010¹⁹⁴ konstatohet se gjatë zbatimit të ligjit “Për Ndhimën juridike”, të ndryshuar, në praktikë vërehet se kanë dalë probleme të ndryshme si në drejtim të cilësisë së kësaj mbrojtjeje nga ana e avokatëve, ashtu edhe në mos pagimin e këtij shërbimi nga shteti, për arsye të ndryshme dhe të pajustificuara. Kjo në fakt përben cenim efektiv të kësaj të drejtë”. Referuar raportit të AP për vitin 2014 me sa duket ndryshimet e fundit të bëra me ligjin nr. 143/2013 u kanë dhënë më shumë mundësi individëve në pamundësi financiare për të realizuar të drejtat e tyre para gjykatave në vend duke parashikuar dhënia e ndihmës juridike nga klinikat ligjore vendore. Nga ky raport konstatohet se ende ky ligj dhe mekanizmat e tij nuk njihen. Ka qytetarë që gjejnë më kollaj ‘derën e AP’. Gjatë vitit

2014, raporti nënvizon përmirësim të bashkëpunimit të Avokatit të Popullit me Komisionin Shtetëror të Ndhmës Juridike duke e cilësuar atë 'të mirë' si dhe duke shtuar se 'megjithë interesimin e Institucionit të Avokatit të Popullit, ndihma juridike falas për individët e ndryshëm që na janë drejtuar, pas adresimit të problematikës pranë Komisionit, vetëm një numër shumë i pakët ka arritur të marrin ndihmën e nevojshme'.

SKBGJ-DHG&DHF konstaton vështirësitë cilësore në këtë shërbim por kjo çështje e përmirësimit të ndihmës ligjore nuk del e adresuar siç duhet.

Sipas nenit 11 të ligjit për ndihmën juridike: "... ndihma juridike nga shteti jepet nga avokatët e autorizuar në formën e ndihmës juridike parësore e të ndihmës juridike dytësore. Ndhma juridike dytësore është dhënia e shërbimeve të këshillimit, përfaqësimit apo mbrojtjes në proceset gjyqësore penale, proceset gjyqësore civile dhe administrative, si dhe të paraqitjes para organeve administrative shtetërore".

Bashkëpunimi i DhKA me Komisionin Shtetëror për Ndhmën Juridike si dhe me OJF me ekspertizë në ofrimin e shërbimeve ligjore në fusha konkrete, përfshi të drejtat pronësore të grave, mbetet ende një sfidë.

Një nga problemet e evidentuara nga ekspertë të ndryshëm e çmuar si 'pika më delikate e gjithë grafikut të planifikimit strategjik të mbrojtjes së avokatit' është përzgjedhja e padisë së duhur. Ky shqetësim shtrohet edhe në botimin 'Vademekum për avokatët'¹⁹⁵. Avokatët duket se e bëjnë edhe më të vështirë nxjerrjen e statistikave adekuate lidhur me paditë pronësore sepse në mbrojtjet e tyre këta 'krijojnë padi të reja dhe përdorin emërtime ndryshe nga sa parashikon legjislacioni'. Pra bëhen

novatorë në aspekte që në fakt nuk duhet të bëhen duke përdorur emra padish që nuk e kupton se çfarë të drejte kërkon të mbrojtja paditësi apo avokati i tij/saj. Duke përdorur klasifikimin e përdorur nga botimi 'Vademekum për avokatët', cituar më sipër, çështjet që lidhen e të drejtat pronësore mund të përfaqësohen prej padive të mëposhtme:

- Padi për mbrojtjen e pronësisë. Këtu hyjnë: padia e rivendikimit, padia mohuese, padia posedimore, padia e njohjes së pronësisë apo e njohjes së bashkëpronësisë, padia për njohjen e një të drejte reale, padia për pjesëtimin e sendit të përbashkët, etj;
- Padi për pavlefshmërinë e veprimeve juridike (absolute dhe relative): padia e pavlefshmërisë së testamentit, padia e pavlefshmërisë së kontratës, padia e pavlefshmërisë së prokurës, si dhe padia për shpërblimin e dëmit që ka ardhur nga pasojat e pavlefshmërisë, që e shoqëron atë, etj.;
- Padi që burojnë nga kontratat: padia e përbushjes në natyrë të detyrimeve kontraktore, padia e zgjidhjes së kontratës, së bashku me padinë e shpërblimit të dëmit kontraktor, (që mund të ngrihet në të dyja rastet);
- Padi të shpërblimit të dëmit jashtëkontraktor: padia për shpërblimin e dëmit ndaj emrit, dinjitetit dhe personalitetit të personit; padia e shpërblimit të dëmit ndaj jetës apo shëndetit të personit; padia për prishjen e cilësisë së jetës; padia për shpërblimin e dëmit nga kafshët; padia për shpërblimin e dëmit nga të miturit;

- Padi e begatimit pa shkak, e cila ngrihet vetëm atëherë kur nuk ka më mjete të tjera mbrojtje dhe kur nuk mund të ngrihet asnjë padi tjetër.

Në kuadrin e procesit të reformës në drejtësi në dokumentin përkatës analitik janë nënvizuar mangësi dhe probleme të mosfunksionimit të mbrojtjes ligjore¹⁹⁶, përfshi edhe sa u rendit më sipër. Në dokumentin strategjik dhe në planin e veprimit të kësaj reforme është parashikuar që të dy këto ligje të ndryshojnë duke synuar mbështetjen e nevojshme financiare dhe infrastrukturore të sistemit të drejtësisë, me qëllim rritjen e pavarësisë, efikasitetit dhe profesionalizmit.¹⁹⁷

5.5. ROLI I AVOKATIT TË POPULLIT DHE KOMISIONERIT PËR MBROJTJEN NGA DISKRIMINIMI. ROLI I OJF-VE

Në skemën e institucioneve në mbrojtje të të drejtave të njeriut, një vend të veçantë ka Avokati i Popullit dhe Komisioneri për Mbrojtjen nga Diskriminimi. Në përpjekjet për respektimin e të drejtave të grave, një vend të veçantë zë shoqëria civile dhe OJF-të. Sipas Kushtetutës së RSH [përkatësisht nenet 60-63; 134]¹⁹⁸ dhe Ligjit “Për Avokatin e Popullit”¹⁹⁹, AP si një institucion i pavarur, ka një rol të rëndësishëm në mbrojtjen e të drejtave, lirive dhe interesave të individit nga veprimet ose mosveprimet e paligjshme e të parregullta të organeve të administratës publike. Në këtë mënyrë, edhe përmes këtij institucioni, synohet

të monitorohet e të mbahet “nën kontroll” sikurse edhe ti jepet performancë e re vizionit dhe misionit të administratës publike e cila ka tendencën që herë pas herë “të cedojë” ose të keqpërdorë lirinë e veprimit të sajë duke cenuar kështu të drejtat dhe liritë e garantuara me ligj për qytetarin dhe gratë. AP ka përgatitur një Raport të Veçantë ‘Mbi Problematikat që lidhen me të Drejtën e Pronës’ duke sjellë në vëmendje një sërë rekomandimesh me rëndësi.

Nga ana tjetër, OJF ndjekin qëllime në të mirë dhe në interes të publikut²⁰⁰. Etiketimi e vlerësimi jo gjithnjë si pozitiv i “sjelljes” së administratës publike nuk është një paragjykim, por konkluzion i një sërë analizash dhe monitorimesh të veprimtarisë së saj. Kështu, psh, Indeksi i reformës gjyqësore²⁰¹, ndonëse analizon veprimtarinë e sistemit të drejtësisë, nuk e sheh këtë të shkëputur nga hallka të tjera të sistemit të organeve të shtetit të së drejtës. Në këtë dokument nënvizohet, veç të tjerash, se në çështje që kanë të bëjnë me pronësinë, pjesëmarrja e “qeverisë” përshkruhet si e ngadaltë dhe penguese.

Kur vëren shkelje të të drejtave dhe lirive të njeriut nga administrata publike, Avokati i Popullit ka të drejtë të bëjë rekomandime dhe të propozojë masa si dhe të paraqesë raporte të posaçme për çështje të caktuara dhe problematike të trajtuara gjatë veprimtarisë së tij. Pikërisht këtu qëndron edhe forca e Avokatit të Popullit: pra, tek bërja e rekomandimeve dhe raportet e posaçme²⁰².

Administrata publike është një nocion shumë i gjerë dhe këtu pa dyshim që përfshihen ZRPP, KKKP, përmbarrimi, etj. Sipas nenit 12, të drejtën për tu ankuar tek Avokati i Popullit e ka: Çdo individ, grup individësh ose organizata joqeveritare. Mënyra e vënies në lëvizje të Avokatit të Popullit nga OJF-të,

përfshijnë: përmes një ankese; përmes një kërkesë; përmes një njoftimi. Çështjet e legjislacionit, ato që lidhen me pushtetin gjyqësor, çështje të mirëqeverisjes me fokus të drejtat e grave duhet të jenë në vëmendje të tyre.

Komisionerit për mbrojtjen nga diskriminimi mund ti drejtohen me ankesa personat (fizikë e juridikë) ose grupe personash që pretendojnë se janë diskriminuar, si dhe çdo organizatë që ka interesa legjitime dhe që pretendon diskriminim në emër të një personi apo grupi personash. Për lehtësi, në faqen e internetit të këtij institucioni, gjendet formulari tip që mund të përdoret nga të interesuarit. Ka 15 vendime të marra nga ky institucion për vitin 2013 nga të cilët na tërheqin vëmendjen 2 vendime të vitit 2013 në të cilat Komisionerja ka vlerësuar qëndrime diskriminuese të kompanisë CEZ Shpërndarje dhe Entit Rregullator të Sektorit të Furnizimit me Ujë. Subjektet kanë ndërprerë furnizimin me energji elektrike dhe ujë me kërkesë të ish-kryefamiljarit që është ish-bashkëshorti i gruas që ka bërë ankesën. Ajo është shtatzënë dhe jeton në banesë bashkë me vajzat nga martesë e parë. Komisionerja ka konstatuar diskriminim të tërthortë nga ana e ERE dhe Entit Rregullator të Sektorit të Furnizimit me Ujë, pasi kontratat model e miratuar nga këto institucione nuk parashikojnë mundësinë e barabartë që duhet të kenë bashkëshortët apo ish-bashkëshortët, si dhe nuk përmban asnjë trajtim të veçantë për gratë shtatzëna dhe fëmijët në përfitimin e shërbimeve përkatëse.

Përfundime dhe Rekomandime

Studime të mëparshme kanë paraqitur grup rekomandimesh me vlerë sa i përket mundësisë në të drejtat pronësore. Ndër to, ka rekomandime me ndikim gjinor e herë të karakterit neutral. Bërja e një përmbledhjeje të tyre dhe vendosja në një listë prioritare e rekomandimeve të papërbushura, mund të ishte një sugjerim i këtij studimi.

Rekomandimet në vijim synojnë që të rrisin mundësinë e grave në të drejtat pronësore dhe respektimin e të drejtave të grave nga individët dhe institucionet. Rekomandimet lidhen si me marrjen e masave me karakter legjislativ (ndryshim/ përmirësim ligji/ zbatueshmëri) ashtu edhe me masa të karakterit administrativ. Konkretisht:

1. MASA TË KARAKTERIT LEGJISLATIV

1.1. *Kuadri ligjor*

Studimi evidentoi se reforma ligjore në aspektet e të drejtës pronësore ka qenë një proces dinamik shoqëruar me përmirësime të vazhdueshëm të standardeve të barazisë gjinore. Të njëjtën gjë themi edhe për aspektet e dokumenteve politikë. Hartimi i tyre është bërë në mënyrë të kujdesshme dhe me prioritet të drejtat e grave në kontekstin e ‘mini’ veprimeve afirmative.

Ndërkohë, sa kohë që rezultatet do të tregojnë një pabarazi të theksuar, kjo duhet marrë si nxitje për reforma ligjore e politikash në vijimësi. Shpesh herë në ligjet neutrale duket se fshihen pasoja diskriminuese nga këndvështrimi gjinor.

Në këtë drejtim mund të veçojmë aspektet ligjore lidhur me: institutin e trashëgimisë me qëllim eliminimin e ndikimeve zakonore dhe efekteve të legjislacioneve diskriminuese; politikat për tokën dhe të drejtave të grave në zonat rurale; dispozitat e KC lidhur me familjen bujqësore; politikat për strehim adekuat, çështjet e mundësisë në kredi; probleme të pasurisë bashkëshortore gjatë martesës dhe në mbarim të saj; aspekte të lidhura me administrimin e pasurisë së të miturve; rregullime më të plota lidhur me vlerësimin e punës së papaguar; etj probleme të evidentuara gjatë këtij studimi.

Gjithashtu rregullimet ligjore lidhur me institutin e bashkëjetesës në çift dhe mundësisë në pronë i çifteve që jetojnë në bashkëjetesë është kërkesë e kohës.

Ndërhyrjet ligjore duhet të mbajnë në konsideratë ndikimet e të drejtës zakonore me qëllim eliminimin e tyre.

Ratifikimi i një numri të madh konventash nuk e ezauron plotësisht problemin sepse ende zbatueshmëria e konventave nuk është e duhura kjo edhe për efekt të njohurive të limituara lidhur me to por edhe sepse vetzbatueshmëria e tyre nuk është e mundur për shkak se kërkohet dalja e një ligji të veçantë.

Një harmonizim i brendshëm i kuadrit ligjor mbetet me rëndësi.

1.2 Zbatim më i mirë i ligjit

Për këtë mund të jetë e nevojshme që të përgatiten disa lista kontrolli të domosdoshme për profesionistët me qëllim që të bëhet kujdes në respektimin e të drejtave pronësore.

Kjo është e rëndësishme në rastin e vlerësimit të kontributit gjatë martesës përmes punës së papaguar si edhe në rastin e lëshimit të autorizimeve për tjetërsimin e pasurisë së të miturit.

2. MASA TË KARAKTERIT ADMINISTRATIV

2.1. Ndërgjegjësimi i shoqërisë, ndërgjegjësimi i grave dhe burrave me të drejtat dhe parimet e barazisë

Sa kohë të drejtat gjenden në letër por gratë nuk i njohin dhe zotërojnë ato, atëherë është e njëjta sikur të mos kishte ligje.

Puna me gratë për të njohur të drejtat e tyre duhet të jetë e vazhdueshme jo vetëm përmes aktiviteteve të OJF-ve por edhe këshillimit bërë prej institucioneve siç janë noterët, avokatët, zyrtarë të ZRPP, etj. OJF-të duke qenë se janë në ndërveprim dhe kanë njohje të drejtpërdrejtë me problemet sipas diversiteteve lokale, duhet të shpërndajnë informacion mbi të drejtat e grave mbi tokën, e pasuritë e tjera të luajtshme e të paluajtshme dhe zotërimin efektiv të tyre me fokus gratë e zonave rurale dhe të minoriteteve etj.

Paralel nuk duhet neglizhuar ndërgjegjësimi i burrave dhe djemve me parimet e barazisë dhe mos diskriminimit në çështjet pronësore.

Përdorimi i medias dhe mjeteve të tjera të informacionit, përgatitja e emisioneve televizive do të ishte efektive.

2.2. Protokollet e bashkëpunimit ndërmjet institucioneve

Ky studime evidentoi se shumë problemeve dhe cenime të të drejtave vinë prej institucioneve të cilat “zinxhir” vulosin qoftë edhe pa dashje diskriminimin e grave dhe thekset e stereotipeve që veprojnë.

Protokolle ndërveprimi midis ZRPP dhe noterisë, noterëve me njëri tjetrin, këtyre dhe gjykatave, etj., do eliminonin shumë konflikte lidhur me të drejtat pronësore. Një koordinim adekuat midis hallkave të sistemit me qëllim që shumë çështje të kursejnë rrugën gjyqësore e cila ka kosto jo vetëm materiale. Rritja e transparencës dhe ndëshkimi serioz i shkelësve të ligjit duke përdorur postin zyrtar.

2.3. Mundësia në informacion dhe shërbime përfshirë ndihmën dhe këshillimin ligjor

Të gjithë jetojnë në familje. Edukimi me të drejtat dhe përgjegjësitë brenda strukturës familjare përfshi marrëdhëniet pasurore martesore ka shumë rëndësi.

Krijimi i qendrave të këshillimit paramartesor në formatin e një konsulentë ad hoc pranë zyrave të gjendjes civile e mandej në mënyrë të vazhdueshme do të ndikojë tek brezi i ri në përzgjedhjen e regjimit adekuat dhe në kuptimin e të drejtave dhe detyrimeve.

2.4. Formimi profesional dhe trajnimi

Mungesa e sigurisë në të drejtat pronësore dhe mos zbatimi i ligjit mbetet një çështje me rëndësi që shkakton destabilizim social dhe ekonomik.

Rritja e vetëdijes mbi të drejtat e grave dhe ato pronësore mbete një sfidë e profesionistëve sa herë hartojnë, miratojnë zbatojnë e japin vendime si dhe mbrojnë të drejtat pronësore të grave.

Është e rëndësishme që trajnimet të ndërtohen duke qasur standardet me problemet konkrete që hasin gratë në Shqipëri me qëllim që ti jepet zgjidhje problemeve të dala në terren.

Këtu duhet pasur parasysh që në programet trajnuese të përfshihen të gjitha kategoritë si draftuesit e ligjeve dhe politikave gjinore, gjyqtarët, avokatët, noterët, përmbaruesit nëpunësit e ZRPP-ve, OJF-të, etj.

Kjo do të sjellë në zbatim më të mirë të ligjit dhe identifikim të nevojave për ndryshime ligjore.

2.5. Statistikat dhe baza e të dhënave

Është e patolerueshme që ti referohesh të dhënave të vjetra dhe të mos marrësh masa për të kontrolluar ndryshimi që ka sjellë çdo aksion ligjor e politikash pozitive. Këtë vështirësi e hasëm edhe gjatë përgatitjes së këtij studimi ku me të drejtë kërkojmë të dhëna të përditësuara. Të dhënat duhet të jenë zyrtare dhe të përditësuara.

INSTAT, ZRPP, Ministria e Drejtësisë, gjykatat, noteria, etj., institucione që merren me çështjet pronësore duhet të bashkëpunojnë në këtë drejtim dhe të krijojnë statistika jo të izoluar por gjithëpërfshirëse dhe të integruara me aspektet gjinore.

2.6. Studime e monitorime

2.6.1. Lidhur me kryerjen e studimeve rekomandohen studime për:

- Çështje të ligjit, politikave dhe gjendjes faktike të strehimit të grave.
- Ndikimi i standardeve të reja ligjore dhe nënligjore lidhur me regjistrimin e pasurive të paluajtshme.
- Përgatitja e një komentuari për nëpunësit e gjendjes civile me qëllim këshillimin paramartesor mbi të drejtat pronësore të bashkëshortëve dhe regjimin pasuror martesor.
- Përgatitja e një manuali për noterët lidhur me çështje të regjimeve pasurore martesore dhe kujdesin ndaj standardeve të barazisë gjinore në rastet e regjimeve me kontratë.
- Studim mbi ndikimin e autorizimeve të tjetërsimit të pasurisë së fëmijëve në statusin pasuror të fëmijës vajzë a djalë. Mundësia e orientimi të studentëve të materia apo të atyre të Shkollës së Magjistraturës në këtë drejtim.
- Përgatitja e një udhëzuesi me indikatorë të ndryshëm me qëllim përlllogaritjen e punës së papaguar si kontribut për familjen.
- Studim mbi çështjet pronësore dhe ndikimin e tyre në personat e moshës së tretë me perspektivë gjinore.
- Përgatitja e një harte me të gjitha rekomandimet e bëra nga studime të mëparshme dhe aktorë kombëtarë e ndërkombëtarë kundrejt statusit të realizimit të tyre

- Studim mbi ndikimin e legjislacionit aktual mbi të drejtat e grave të minoriteteve.
- Studimi për matjen e kohëzgjatjes së proceseve gjyqësore me fokus pasurinë bashkëshortore apo pjesëtimin e pasurisë.

2.6.2. Përsa i përket monitorimeve të praktikës gjyqësore, sugjerohet monitorim lidhur me:

- Efektin që kanë pasur ligje të ndryshme në dukje neutrale në cenimin e të drejtave pronësore të grave. I tillë është ligji për ZRPP. Bërja e monitorimeve dhe studimeve integrale të praktikës gjyqësore që të tregojë sesa konflikte pronësore kanë mbërritur deri në gjykatë vetëm për shkak të ligjit për ZRPP [regjistrimeve të njëanshme të titujve të pronësisë dhe marrjen e titullit vetëm nga bashkëshortët] duke rënduar veprimtarinë e saj me këto çështje.
- Monitorimi i kohëzgjatjes së proceseve gjyqësore me fokus pasurinë bashkëshortore ose pjesëtimin e pasurisë.
- Monitorimi i vendimeve gjyqësore me qëllim evidentimin gjithëpërfshirës së akteve e veprimeve noteriale që kanë sjellë cenime të të drejtave pronësore dhe hartimi mbi këtë bazë i programeve trajnuese në bashkëpunim me DHKN.
- Monitorimi i Strategjisë së pronës (SNRFDP) nga ana e OJF-ve dhe bërja transparente e procesit dhe ndikimit gjinor.

2.7. Njohja dhe nxitja e praktikave pozitive

Eliminimi i zakoneve patriarkale dhe diskriminuese është një problem gjithëpërfshirës global, në këtë drejtim studimet e sipërpërmendura kanë evidentuar modele pozitive që japin rezultat të cilat mund të adoptohen në vend si Shqipëria.

2.8. Në fushën e arsimit

Të shihet mundësia e përfshirjes në kurrikulën e shkollës 9-vjeçare e të mesme mundësia e njohjes, sipas grup moshës, me të drejtën pronësore.

POSHTËSHËNIME

1. *Shih materiale të takimit të grupit të ekspertëve mbi praktikat pozitive dhe mësimet e nxjerra në realizimin e të drejtave të grave kundrejt burimeve të të ardhurave me fokus në tokën si e tillë. Ky takim është mbajtur në Zvicër nga 25 në 27 qershor 2012. <http://www.unwomen.org/events/54/expert-group-meeting-good-practices-in-realizing-womens-rights-to-productive-resources-with-a-focus-on-land/>*
2. *Assessing Land Administration Project's Gender Impacts in the Western Balkans: Country Case Studies: Albania, Bosnia-Herzegovina and Montenegro. The World Bank. June 2011. <http://siteresources.worldbank.org/INTECA/Resources/landgenderassessment.pdf>*
3. *Marrë nga Gender disaggregated data – Western Balkans, Statistical Reports 2005-2013, publikuar në Konferencën e BB për Tokën dhe Varfërinë (Washington 2014) në: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/nr/land_tenure/Genders_Report_WB.pdf*
4. *ibid, shih faqe 13, 59 e në vijim të raportit.*
5. *Property rights Index, si nën pjesë e Economic Freedom Index <http://www.international-propertyrightsindex.org/ranking>*
6. *Shih: <http://www.globalpropertyguide.com/Europe/Albania/property-rights-index>*
7. *Shih Raport Progresin e Komisionit Evropian për 2012, 2013, 2014 dhe 2015. Ministria e Integritetit: <http://www.integrimi.gov.al/al/dokumenta/progres-raporte>*
8. *Sipas ligjit 33/2012 “Për regjistrimin e pasurisë së paluajtshme”, me “Pasuri e paluajtshme” është toka, burimet ujore, ndërtesat, objektet dhe çdo gjë tjetër e paluajtshme, sipas përcaktimit të Kodit Civil.*
9. *Gjatë studimit konstatuam se vendimet gjyqësore, në pak raste, referojnë standardet ndërkombëtare.*
10. *Shih tekstin e plotë në: http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/*

aln.pdf [mundësuar më janar 2016]. Botuar në Fletoren Zyrtare me numër Ekstra më datë 15.10.2008.

11. *Për më shumë, pwr të drejtat e grave lidhur me strehimin shih raportin e Raporterit Special Z. Raquel Rolnik [26 dhjetor 2011] të Asamblesë së OKB-sw mbi strehimin adekuat si komponent i një standardi jete adekuate dhe të drejtën për të mos u diskriminuar në këtë drejtim në: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Housing/Pages/HousingIndex.aspx>. Ky raport fokusohet në çështjen e të drejtave të grave për një strehim adekuat duke përfshirë këtu edhe çështje të trashëgimisë, të drejtës pronësore, etj. Raporti prezanton një analizë nga kwndvshtrimi gjinor duke nënvizuar edhe rekomandime konkrete për shtetet anëtare të OKB-sw dhe mekanizmat e të drejtave të njeriut. Në kuadrin e legjislacionit shqiptar vlen të përmendim edhe kujdesin bërë në dispozitat e KF dhe të ligjit “për Masa ndaj Dhunës nw Marrwdhwniet Familjare” lidhur me të drejtën për banesë dhe për një banim adekuat, por jo vetëm.*
12. *Shih tekstin e plotë të Rekomandimit në: <http://www.refworld.org/docid/48abd52c0.html> [mundësuar në janar 2016]*
13. *Miratur nga Asambleja e Përgjithshme e KB-sw më 16 dhjetor 1966, hyrë në fuqi më 3 janar 1976. Ligji nr. 7511/8.8.1991 “Për Aderimin e RSH në Paktin Ndërkombëtar për të Drejta Ekonomike, Sociale e Kulturore”.*
14. *Shih gjithashtu Komentin e Përgjithshëm nr. 4 (1991) E drejta për strehim të përshtatshëm (sipas nenit 11 (1) të Konventës) Miratur nga Komiteti i OKB-së për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore më 12 dhjetor 1991. shih gjithashtu Komentin 15, 12 dhe 7. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/comments.htm>*
15. *Shih gjithashtu Ligjin nr. 9726/7.5.2007 “Për Aderimin e Republikës së Shqipërisë në Protokollin e dytë shtesë të Paktit Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike.”*
16. *<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/9D74A089-C364-456A-A23B-2C1B0725F73C/0/AlbanianAlbanais.pdf> [mundësuar më 28 shkurt 2012]*
17. *Konventa mbi të Drejtat e Fëmijës, New York. 20.11.1989.*
18. *Shih <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/485/20/PDF/N1048520.pdf/OpenElement> për dokumentin e plotë.*
19. *Për më shumë informacion lidhur me Shqipërinë shih veçanërisht edicionin e special të vitit 2010 në: <http://www.un.org.al/subindex.php?faqe=details&id=13&mnu=14>. Lidhur me OZHQ-tw shih <http://www.undp.org/content/undp/en/home/sdgoverview.html>.*

20. Shih "Assessing Land Administration Project's Gender Impacts in the Western Balkans"; Country Case Studies: Albania, Bosnia-Herzegovina and Montenegro, June 2011, fq.9 në <http://siteresources.worldbank.org/INTECA/Resources/landgenderassessment.pdf>; shih gjithashtu pjesën e këtij raporti ku renditen disa studime për Shqipërinë.
21. *Burimet e të drejtës zakonore janë: Kanuni i Lekë Dukagjinit [shkurt KLD], Kanuni i Skënderbeut, Kanuni i Pukës, Kanuni i Lumës dhe Shartet e Idriz Sulit apo siç njihej ndryshe Kanuni i Labërisë. Përmbledhjen e KLD e bëri Shtjefën Gjecovi në gjysmën e dytë të Shek. XIX dhe u botua për herë të parë më 1913. Përmbledhjen e Kanunit të Skënderbeut e bëri Dom Frano Ilija. Mbi rolin e të drejtës zakonore shih gjithashtu esenë e Prof.Dr. Fatos Tarifa me temë: "Of Time, Honor, and Memory: Oral Law in Albania", në: http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&sqi=2&ved=0CEsQFjAA&url=http%3A%2F%2Fjournal.oraltradition.org%2Farticles%2Fdownload%2F23i%3Farticle%3Dtarifa&ei=-c0AOUI6LEsTCTAbV6oGëDg&usq=AFQjCNFv4ExFluwoJNAyIXXYvSX7J0GQ&sig2=a-OhSjof-6P_1SZPQwiNVë [mundësuar në janar 2016].*
22. Aleks Luarasi "Marrëdhëniet Familjare" Botim i SHB Luarasi, Tiranë 2001, fq 145-176 dhe 199-200.
23. Aleks Luarasi, *po aty*, fq.146.
24. Aleks Luarasi, *po aty*, fq. 179.
25. *Kanuni i Lumës, neni 1529.*
26. *Sipas §.22 të KLD me titull "Tagri i së zojës së ships", ndër të tjera thuhet se: 'E zoja e shpís ká tager: 1) Mbí të gjitha sendet, qi bâhen në shpí; 2) Me dhânë a me lypë uha miell, bukë, krypë, djathë a tlyen".*
27. *Po aty, në §. 23 me titull: "Perlimi i së zojës së ships" '..... E zoja e shpís .. 3)Mos me shitë, as me blé a me ndrue gjâ pá lêje të zot't të shpís. ...'. Pra gruaja ka të drejtë vetëm për të dhënë e marrë hua sende ushqimore të konsumit të përditshëm.*
28. *Shih: Aleks Luarasi "Studime për të drejtën zakonore shqiptare. 1. Marrëdhëniet Familjare"; SHB Luarasi, Tiranë 2001, fq 76; 132-134; Shih Kanuni i Lumës, neni 551; 533-534; KLD varianti "Kanuni i Pukës" neni 48-50.*
29. *Edhe sot në mënyrë simbolike, në rast fejese aplikohen zakone të tilla, por këto nuk janë të detyrueshme.*
30. Aleks Luarasi "Marrëdhëniet Familjare", fq.103-104; fq 114.

31. *Në krahina të ndryshme haste me emërtime të ndryshme të tilla si “mërqiri”, “forca”, “kë-pucët”.*
32. *Shih Kanuni i Skënderbeut, neni 1287.*
33. *Nazmi Biçoku, “E drejta e Trashëgimisë”, fq 16. Ksanthipi Begeja “E Drejta Familjare e RPSSH”, Tiranë 1984, UT, Fakulteti i Shkencave Politike e Juridike. Fq.37.*
34. *Sipas nenit 1378 KC 1929: “Nuk mund të përfshihen në bashkëpasunim as aktivi as pasivi i bashkëshortëve, as pasunia që u vjen në trashëgim ose me dhurim sa kohë vazhdon bashkëpasunimi, por gëzimi i pasunisë të tashme dhe të ardhshme të bashkëshortëve, hyn në bashkëpasunim”.*
35. *Sipas nenit 794 KC 1929: “Zotnimi është e drejta me gëzue dhe disponue sendet pa asnjë kufizim tjetër, jashtë atyre që caktohen me ligj ose rregullore”.*
36. *Në: <http://www.gjykataelarte.gov.al/>. Vendimi nr. 5/20.01.2009 i KBGJL lidhet me vlefshmërinë ose jo të kontratës së dhurimit bërë nga njëri bashkëshort në favor të vajzës së vet dhe analizohet sipas dispozitave të KC të vitit 1929 statusi i pasurisë së fituar gjatë martesës [si pasuri vetjake ose e përbashkët] kur regjistrimi i kësaj është bërë vetëm në emër të njërit bashkëshort. Shih gjithashtu mendimin e pakicës në këtë vendim.*
37. *Shih gjithashtu: de Waal C. Post-socialist Property Rights and Wrongs in Albania: An Ethnography of Agrarian Change. Conservat Soc 2004;2:19-50 në: <http://www.conservationandsociety.org/text.asp?2004/2/1/19/49340>*
38. *Sipas nenit 99 të Dekretit “Për pronësinë” dhe neni 48 të KF 1965. Shih për më shumë Andrea Nathanaili “E Drejta e Pronësisë e RPSH”, kurs leksionesh. Tiranë 1974.UT, Fakulteti i Shkencave Politike e Juridike.*
39. *Shih Ksanthipi Begeja “E Drejta Familjare e RPSSH” Tiranë 1984, fq 63.*
40. *Shih neni 86 dhe 87 të Ligjit nr. 6340/26.06.1981 ‘Për Kodin Civil të Republikës Popullore Socialiste të Shqipërisë”.*
41. *Avni Shehu, “Pronësia”, Tiranë, Albin 2000, fq.42-44.*
42. *Shih dokumentin analitik, strategjinë dhe planin e veprimit të reformës në drejtësi në: <http://reformedrejtesi.al/>*
43. *Miraturar me ligjin nr. 7850, datë 29.7.1994; Ndryshuar me ligjet nr. 8536, datë 18.10.1999; nr. 8781, datë 3.5.2001; nr. 17/2012, datë 16.2.2012 dhe nr. 121/2013, datë 18.4.2013]*

44. *Vini re mënyrën sesi parashikon zotësinë për të vepruar neni 6 i KC lidhur me gruan [rudiment i martesës nën moshë vetëm të gruas] që ka lidhur martesë nën moshë, duke diskriminuar burrin që ndërsa lejohet të lidhë martesë nën moshë, duket se, ndryshe nga gruaja, nuk fiton zotësi të plotë për të vepruar. Neni 6: Personit, kur mbush moshën tetëmbëdhjetë vjeç, i lind zotësia e plotë që me veprimet e tij të fitojë të drejta dhe të marrë përsipër detyrime civile. Zotësinë e plotë për të vepruar e fiton me anë të martesës edhe gruaja që nuk ka mbushur moshën tetëmbëdhjetë vjeç. Ajo nuk e humbet këtë zotësi edhe kur martesa është deklaruar e pavlefshme ose është zgjidhur para se të mbushë moshën tetëmbëdhjetë vjeç.*
45. *Ardian Nuni, Luan Hazneziri, “E drejta Civile II (Pronësia)”;* Tiranë 2010, fq 67-68.
46. *Ligji nr. 10835/24.02.2011 “Për Ndërmjetësim në Zgjidhjen e Mosmarrëveshjeve”, neni 2 mbi fushat e zbatimit të ligjit. Shih gjithashtu Komentarin e ligjit në: http://www.unicef.org/albania/komentari_per_ligjin_per_ndermjetesimin.pdf.*
47. *Intervistë me Prof.Dr. Mariana Semini.*
48. *Opinion nga Besnik Maho, jurist, pedagog dhe autor teksti mbi të drejtën e pronësisë. Opinion nga Afërdita Lika, Gjyqtare.*
49. *Ky ligj pati efekte deri me 31 dhjetor 1995 shih Ligjin nr. 7909/5.4.1995 “Për një ndryshim në Ligjin nr. 7652/23.12.1992 “Për privatizimin e banesave shtetërore”. Shih gjithashtu Ligjin nr. 9321/25.11.2004 “Për privatizimin e banesave dhe objekteve të kthyer në banesa, të ndërтуara me fondet e shoqërive dhe të ndërmarrjeve shtetërore” si edhe Ligjin nr. 9416/20.5.2005 “Për procedurat e privatizimit të banesave të ndërтуara ose të blera me fonde shtetërore nga enti kombëtar i banesave”.*
50. *Vlen të bëjmë një koment lidhur me termin ‘person madhor’. Sipas legjislacionit shqiptar personi është madhor kur ka mbushur 18 vjeç. Sipas dispozitave të KC në fuqi, nëse gruaja lidhte martesë nën moshën 18 vjeç, ajo konsiderohej se fitonte zotësi të plotë për të vepruar dhe pra ishte person madhor. KF i kohës lejonte lidhjen e martesës në moshën 16 për vajzën dhe 18 për djalin.*
51. *Vendimi nr. 6946/14.09.2011 i GjRREGJ Tiranë.*
52. *Familja bujqësore mund ta shesë tokën që ka marrë me Ligjin 7501/19.7.1991 “Për tokën” në përputhje me dispozitat e Ligjit nr. 8337 “Për kalimin në pronësi të tokës bujqësore, pyjore, livadheve dhe kullotave”.*
53. *Shih faqe 80 e në vijim të Raportit Kombëtar për Statusin e Gruas dhe Barazinë Gjimore në Shqipëri, UN Women, Tiranë 2011. <http://www.un.org.al/editor-files/file/news/Nation->*

54. Shih disa nga studimet e renditura në pjesën që trajton të drejtat e grave në zonat rurale.
55. Sipas këtij ligji, regjistrimi kryhet nga zyra e regjistrimit mbi bazën e një titulli sipas parashikimeve të KC (nenet 193 e vijues). ZRPP duhet dhe mund të jap vërtetim për pronësinë e ndërtesës, duke shënuar dhe statusin e pronës, sipërfaqen, llojin e pasurisë, emrin e pronarit, tipin e pronësisë, vendndodhjen fizike dhe madhësinë e pronës, nëpërmjet dy dokumenteve ligjore për çdo prone: 1. Harta Treguese e Regjistrimeve (HTR) dhe 2. regjistri ligjor kartela.
56. Sipas nenit 74/a Bashkësia përbëhet nga pasuria e fituar nga të dy bashkëshortët, së bashku ose veç e veç, gjatë martesës; Neni 76 KF parashikon se: Pasuria e bashkëshortëve prezumohet si e përbashkët, me përjashtim të rastit kur bashkëshorti provon karakterin e saj vetjak.
57. Sipas neni 42/2 nënvizohet: 'Regjistrimi kryhet në favor të subjektit, të cilit i është lëshuar leja e legalizimit'. Në praktikë dihet se kërkesat për legalizim janë bërë kryesisht nga bashkëshortët ose 'kryefamiljarët' kështu që edhe lejet lëshohen në emër të tyre, por kështu edhe në rastet e shtesave në objekte. Mbetet që kjo dispozitë zëbërthehet me kujdes në aktet nënligjore mbi mënyrën e zbatueshmërisë së saj si dhe në aktet nënligjore të ligjit nr. 9482, datë 3.4.2006 "Për legalizimin, urbanizimin dhe integrimin e ndërtimeve pa leje", të ndryshuar.
58. Vendimi nr. 9644/25.11.2011 i GjRREGJ Tiranë ku B.M ish-bashkëshortja e Sh.M kërkon të njihet prej tij si bashkëpronare në 1/2 pjesë në pasurinë e regjistruar në emër të të paditurit në ZRPP apartament me sip.46.3 m2, dhe Urdhërimin e ZRPP të kryej veprimet përkatëse të regjistrimit. Ky pretendim është pranuar nga gjykata; Vendimi nr. 130/27.1.2011 GjRREGJ Fier ku rezulton se apartamenti 56m2 i fituar në baze të kontratës së shitblerjes gjatë martesës është regjistruar në ZRPP Fier në emër të të paditurit A.Z i cili bën ankim edhe në GJA Vlorë me qëllim që sendi të mos konsiderohej i përfshirë në rrethin e pasurisë bashkëshortore.
59. Duke përdorur gjuhën e legjislatorit në këto dy nene konkludojmë se detyrimet që burojnë nga martesa kanë përparësi dhe të drejtat që burojnë nga martesa janë të pashmangshme. Pra, asnjë përpjekje midis bashkëshortëve apo njërit prej tyre nuk mund të parashikojw shmangie apo devijime nga përmbajtja e këtyre dy neneve. Çdo lloj marrëveshje do të ishte absolutisht e pavlefshme. Kjo vlen të jetë si në vëmëndjen e noterëve, sa i përket kontratave dhe përmbajtjes së rregullave mbi regjimet me kontratë. Nga ana e saj gjykata duhet të shprehet përmes vendimet për pavlefshmërinë absolute të këtyre marrëveshjeve.

60. *Hyn menjëherë në bashkësi pasuria e fituar nga të dy bashkëshortët, së bashku ose veç e veç, gjatë martesës [neni 74/a KF]. Këtu duhet bërë kujdes me situatat e fitimit të pasurisë vetjake si rezultat i shkëmbimit [neni 77 KF]. Këtu është fjala për çdo pasuri, të luajtshme e të paluajtshme [apartament, tokë, automobil, pajisje shtëpie etj]. Edhe nëse fitimi i pasurisë bëhet vetëm nga njëri bashkëshort, qoftë edhe pa dijeninë e tjetrit kjo nuk ndikon në renditjen e pasurisë në të bashkësisë sikurse nuk kërkon një akt të kalimit të së drejtës sepse vet ligji e nënvizon kalimin automatik edhe tek bashkëshorti që nuk ka marrë pjesë në aktin e fitimit të pasurisë.*
61. *Shih studimin e Hendekut Gjinator nw Pagw, UN Women, 2011. <http://www.un.org.al/editor-files/file/news/Gender%20Wage%20Gap%20Report%20in%20Albania%20-%20ALB.pdf>. Shih gjithashtu: Opportunities for Men and Women: Emerging Europe and Central Asia të Sarosh Sattar, fq 50. http://siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resources/258598-1322580725430/WB_gender_report_EXE_SUM_11_21_11.pdf*
62. *Shih, Arta Mandro “E drejta Familjare” SHB Emal, Tiranë 2009, pjesa e regjimeve pasurore martesore. Lidhur me shitjen me rezervë shih nenet 746-749/a të KC. Shih gjithashtu interpretimin e GJL në vendimin unifikues nr 84/3.07.2001. Sipas nenit 746 të KC: Kur çmimi i shitjes paguhet me këste, blerësi e fiton pronësinë e sendit me pagimin e këstit të fundit të çmimit, duke marrë përsipër rreziqet që në çastin e dorëzimit. Kalimi me rezervë i pronësisë me kushtin e sipërm duhet të pasqyrohet në kontratë.*
63. *Shih Vendimi nr. 1509/12.10.2015 i GjRrGJ Korçë në të cilin kërkohet pjestimi i pasurive bashkëshortore, e përbërë nga një depozitë bankare në masën 80% paditësi dhe 20% paditura*
64. *Për më shumë lidhur me regjimet pasurore martesore shih: Arta Mandro, ‘E drejta Familjare, Familja, Fëmijët, Martesa, Bashkëshortët’, SHB, Emal, Tiranë 2009.*
65. *Sipas nenit 23 të LBGJ: 1. Puna e papaguar e femrave dhe e meshkujve vlerësohet kontribut për zhvillimin e familjes dhe të shoqërisë, në rast kur ai/ajo: a) kujdeset për mirëqenien e familjes; b) kujdeset për fëmijët; c) kujdeset për anëtarë të tjerë të familjes; ç) punon në bujqësi dhe ekonomi familjare. 2. Subjektet e përcaktuara në pikën 1 të këtij neni përfitojnë nga shërbimet në komunitet, politikat e punës dhe të punësimit, si dhe të formimit profesional në bazë të legjislacionit në fuqi.*
66. *Shih për më shumë tekstin e “Strategjisë ndërsektoriale e reformës në fushën e të drejtës pronësore” dhe ndikimin e saj në çështjet e barazisë gjinore në mbrojtjen dhe garantimin e të drejtave pronësore përkatësisht në: http://www.justice.gov.al/spaw2/uploads/files/File/Legjislacioni_Brendshem_Web/Strategjia_Reforma_ne_fushe_e-te-drejtave_te-pronesise.pdf dhe Planin e Veprimit http://www.justice.gov.al/spaw2/uploads/files/File/Legjislacioni_Brendshem_Web/Plani_i_veprimit_i_strategjise_se_prones.pdf*

67. Në: http://www.instat.gov.al/media/169821/adhs_al.pdf [mundësuar më janar 2016].
68. *Opinion nga Admir Belishta, kryetar i GjRRGJ Korçë dhe gjithë gjyqtarët e intervistuar.*
69. *Shih vendimi 1761/2013 i KCGJL.*
70. *Shih portalin e GjRRGJ Fier, në <http://www.gjykatafier.gov.al/>*
71. *Intervistë me Sonjela Voskopi, Gjyqtare, GjRRGJ Korçë.*
72. *KF neni 153: E drejta e përdorimit të banesës: ‘Në rast se banesa familjare është në pronësi të njërit ish-bashkëshort dhe bashkëshorti tjetër nuk ka në pronësi banesë tjetër të përshtatshme në vendbanimin e tyre, gjykata mund të lejojë përdorimin nga ish-bashkëshorti jopronar të banesës kur: a) fëmijët i janë lënë për rritje dhe edukim këtij të fundit, derisa ata të arrijnë moshën madhore; b) zgjidhja e martesës bëhet nga ish-bashkëshorti pronar për ndërprerje prej tij të jetesës së përbashkët. Në këtë rast e drejta e përdorimit të banesës është deri në 7 vjet, por në rast se ish-bashkëshorti jopronar rimartohet, e humbet këtë të drejtë; c) kur ish-bashkëshorti jopronar ka instaluar në banesën e ish-bashkëshortit pronar një kabinet profesional me vlerë të madhe, lëvizja e të cilit do të kërkonte shpenzime të mëdha. Në këtë rast e drejta e përdorimit është deri në 3 vjet. Në këto raste gjykata përcakton afatin e përdorimit dhe masën e qirasë që detyrohet të paguajë ish-bashkëshorti jopronar në përputhje me të ardhurat e tij. Në çdo rast gjykata mund të zgjidhë kontratën e qirasë, në qoftë se kjo justifikohet nga rrethana të reja.*
73. *Neni 108 i KF: “Bashkëshortët, në kontratën e martesës, mund të ndryshojnë bashkësinë ligjore me marrëveshje, e cila nuk duhet të vijë në kundërshtim me nenet 66 dhe 67 të këtij Kodi. Bashkëshortët mund të bien dakord që: a)...; b)...; c) të kenë pjesë jo të barabarta; ç)...; Rregullat e bashkësisë ligjore mbeten të zbatueshme për të gjitha pikat që nuk janë bërë objekt i kontratës së martesës ndërmjet palëve.”*
74. *Shih për ilustrim, Vendimi nr. 1762/2013 i KCGJL.*
75. *Projekti “Çështjet strategjike për mbrojtjen e të drejtave ekonomike të fëmijëve dhe të grave në rastet me objekt zgjidhje martese”, Tiranë 2015.*
76. *KF nuk parashikon masën e detyrimit ushqimor. GJL ka vlerësuar se gjykatat e faktit, referuar kriterëve ligjore të parashikuara në nenet 158 dhe 201§2 të KF kanë marrë në konsideratë raportin e burimeve të të ardhurave të prindërve në raport me nevojat e fëmijës/eve dhe mundësinë ekonomike të prindërve. Shih: raportin vjetor të vitit 2012 të GJL në të cilin evidentohet se janë 5 çështje me objekt detyrimi për ushqim për të cilat është bërë rekurs pranë kësaj gjykate në: <http://www.gjykataelarte.gov.al>*

77. Gjyqtarët Artur Malaj, Rexhina Merlika, Admir Belishta, etj., ndajnë të njëjtin mendim.
78. ‘Nëna është prindi që i lihen më së shumti fëmijët për përkujdesje pas zgjidhjes së martesës. Si e tillë ajo është ushtruesja kryesore e përgjegjësisë prindërore. Për GjRRGJ e Tiranës, këtë e hasim në 87-88% të vendimeve të monitoruara për vitin 2011-2012; për GjRRGJ Durrës në 90% të rasteve për vitin 2011 dhe në 82% të rasteve për 2012. Po kështu ndodh edhe për Vlorën e Shkodrën’ – ky është konkluzioni i Raportit përgatitur nga QNLQ në “Njohja dhe zbatimi i standardeve të barazisë gjinore në procesin gjyqësor”. Raport mbi gjetjet kryesore nga monitorimi i vendimeve të GjRRGJ-ve të Rretheve Gjyqësore Tiranë, Durrës, Shkodër dhe Vlorë. 1 janar 2011 - 1 qershor 2012. http://www.qag-al.org/WEB/publikime/raporti_shqip.pdf
79. Shih ‘Vlerësimi i Sistemit të Drejtësisë. Kontributi i DHKPGJ Privatë në: <http://www.nchb.al/wp-content/uploads/2015/06/Vler%C3%ABsimi-i-sistemit-t%C3%AB-Drejt%C3%AB-sis%C3%AB.pdf>
80. sipas nenit 317 të KPrC në fuqi, “Vendimi i gjykatës mund të jepet me ekzekutim të përkohshëm, kur është vendosur: a) detyrimi për ushqim”. Siç vihet re në formulimin e propozuar hiqet pjesëza ‘mund’ dhe zëvendësohet me në ‘çdo rast.’ http://www.parlament.al/web/pub/kodi_procedures_civile_copy_1_21279_1.pdf
81. për më shumë shih: Arta Mandro-Balili, ‘Diskriminimi gjinor në çështjet familjare e martesore. Roli i gjyqësorit shqiptar në eliminimin e tij’ Tiranë, prill, 2014, fq 41-42.
82. *ibid*, fq.40-43
83. Intervistë me Arban Tutulani, Drejtor Ekzekutiv i QTSJ.
84. Intervistë me Brunilda Kadi, Gjyqtare.
85. Neni 128 i KF.
86. Vendimi nr. 6318/13.07.2009 GjRRGJ Tiranë ndryshuar me Vendimin nr. 332/07.10.2009 të GJA Tiranë e cila ka vendosur ndryshim e vendimit të mësipërm, duke vendosur (ndër të tjera) që i padituri (S.G) të mos hyjë për një periudhë 1 vjeçare (13.07.2009 – 13.07.2010), në të dyja katet e banesës. Ky vendim nuk është respektuar nga i padituri ndaj ai është dënuar për veprën penale të “Pengimeve për ekzekutimin e vendimeve gjyqësore”, parashikuar nga neni 320 të KP, dhe dënimin e tij me 2 muaj burgim. Me Vendimin penal të datës 26.02.2009 GjRRGJ Tiranë e ka deklaruar fajtor S.G për “Plagosjes së lehtë më dashje” [neni 89 KP], ndaj shtetasit R.SH (babai i paditëses E.SH).
87. Është fjala për fëmijën deri në moshën 18 vjeç.

88. Sipas gjykatës: “Meqenëse në nocionin e përgjegjësisë prindërore përfshihet ndër të tjera edhe përfaqësimi ligjor dhe administrimi i pasurisë së fëmijës, në aspektin procedural të legjitimitetit aktiv, kjo kërkesë duhej ngritur jo vetëm nga kërkuesi por edhe nga bashkëshortja e tij R.D, pasi nëse miratohet kërkesa për dhënien e autorizimit ajo jepet në favor të të dy prindërve dhe jo vetëm të njërit prej tyre”. Shih vendimin nr. 3320/26.04.2011 të GjRREGJ Tiranë.
89. Për të parë tendencën aktuale, në këtë studim përfshimë edhe monitorimin e vendimeve të vitit 2012 për GjRREGJ Tiranë. Janë rreth 90 vendime me këtë objekt për këtë periudhë. Na rezulton se në 43% të rasteve është nëna e fëmijës kërkuese dhe në 57% të tyre është ati i fëmijës. Sa i përket vitit 2015, numri i vendimeve lidhur me autorizimin e tjetërsimit të pasurisë së të miturit ka shkuar deri në 93 çështje, nga të cilat 44 janë pranuar, 30 janë pushuar, 14 janë rrvzuar. Shih për më shumë: <http://www.gjykatatirana.gov.al/>
90. Shih Vendimin nr. 3086/19.04.2011 të GjRREGJ Tiranë, ku kërkesa është bërë nga babai i fëmijës dhe gjykata ka vendosur të jepet autorizim për një sërë pasurish ku fëmija është bashkëpronar; Vendimi nr. 3166/21.04.2011 i GjRREGJ Tiranë, etj.
91. Interviste me Rexhina Merlika, kryetare e GjRREGJ Krujë, datë 28.2.2012.
92. Altin Azizaj, Drejtor Ekzekutiv i Qendrës për Mbrojtjen e të Drejtave të Fëmijëve.
93. Gjyqtare Rexhina Merlika pohon se në praktiken e GjRREGJ Krujë nuk ka raste që kanë të bëjnë me shkeljen e të drejtave trashëgimore të grave, madje në ndonjë rast ka ndodhur që neni 361/3 është interpretuar në favor të gruas duke mos u thirrur në trashëgim ato të radhës pasardhëse e për rrjedhojë trashëgimi i ka mbetur vetëm bashkëshortes pasjetuese.
94. Brunilda Kadi, gjyqtare, GjRREGJ Tiranë.
95. Dekreti nr. 1892/05.07.1954 "Mbi Trashëgiminë", KF i vitit 1965; Dekreti nr. 2083/06.07.1955 "Për Pronësinë". Sipas nenit 96 të Dekretit "Mbi Pronësinë", përcaktohet se: Pasuritë e fituara me punë nga bashkëshortët u përkasin në tërësi të dy bashkëshortëve. Në pasuritë e përbashkëta të bashkëshortëve nuk përfshihen sendet që secili ka fituar gjatë martesës me dhurim, ose me trashëgim depozitat që ka secili në arkat e kursimit, sendet e përdorimit thjesht personal si dhe sendet dhe veglat e ushtrimit të veprimtarisë, ose mjeshhtërisë së tyre"
96. vendimit unifikues nr. 24/13.3.2002 qartëson paqartësitë lidhur me llojin e pasurisë së fituar nga bashkëshortja gjatë martesës, pasuri kjo e fituar në vitin 1993 me trashëgim në zbatim të ligjit për KKP. Ajo e dhuron këtë pasuri tek të tretët. Ish-bashkëshorti pretendon se kontratat është e pavlefshme sepse pasuri është në bashkëpronësi. Bashkëshortët janë

martuar në vitin 1966 dhe janë ndare në vitin 1997. Kontratat e dhurimit mbajnë përkatësisht vitet 1994 dhe 1996.

97. *Shih rregullimet e fundit bërë prej ligjit të ri nr. 33/2012 “Për regjistrimin e pasurive të paluajtshme”. Sipas nenit 41/2 “Regjistrimi i pasurive të paluajtshme në bashkëpronësi”: Nëse pasuria, objekt i kontratës së kalimit të pronësisë, realizuar në favor të personave fizikë, të cilët në regjistrin e gjendjes civile kanë statusin e të martuarit, është pasuri e fituar gjatë martesës, në përputhje me nenin 76 të KF, regjistrimi në seksionin përkatës të kartelës së pasurisë bëhet në bashkëpronësi të të dy bashkëshortëve.”*
98. *Me ndryshimet që pwsol KC, ndryshuar me ligjin nr. 121/2013, datë 18.4.2013, kompetencën për të lëshuar dëshminë e trashëgimisë e ka noteri.*
99. *Fjoralba Qinami, kryetare e GJRRGJ Lezhë.*
100. *Intervistë me Mariana Semini, pedagoge në Shkollën e Magjistraturës*
101. *Lidhur me çështjet e trashëgimisë, në këtë punim nuk janë sjellë ndryshimet e bëra përkatësisht me Ligjin nr. 131/2013 “Për disa shtesa dhe ndryshime në Ligjin nr. 7829, datë 1.6.1994 “Për Noterinë”, të ndryshuar, dhe dispozitat përkatëse të KC [Ligji nr. 121/2013] dhe KPrC [Ligji nr. 122/2013]. Siç vihet re nga përmbajtja e këtyre ligjeve, noteria është institucioni që paraqitet me një rol të veçantë. Në këtë mënyrë mbetet me rëndësi trajtimi i këtyre risive ligjore kundrejt kujdesit të noterit në standardet e barazisë gjinore konform ligjit.*
102. *Sipas nenit 358 KC: Bashkëshorti i trashëgimlënësit ka të drejtë të kërkojë pjesën që i takon në pasurinë e përbashkët të fituar me punë nga bashkëshortët gjatë martesës.*
103. *Neni 361 i KC: Në rradhë të parë thirren në trashëgim fëmijët dhe bashkëshorti i aftë ose i paaftë për punë, duke trashëguar secili në pjesë të barabarta. Kur përveç bashkëshortit, nuk ka trashëgimtarë të tjerë, të radhës së parë, në trashëgimi thirren ata të radhës pasardhëse ... sipas nenit 363 të KC dhe kur nuk ka të tillë, thirren trashëgimtarët e radhës tjetër pasardhëse, sipas nenit 364 të këtij KC. Në çdo rast bashkëshorti merr 1/2 pjesë të trashëgimit. Kur nuk ka trashëgimtarë të radhëve të sipërme, trashëgimi i mbetet bashkëshortit pasjetues.*
104. *Neni 96 KF: “Mbarimi i bashkësisë”. Bashkësia mbaron me: a) vdekjen e njërit prej bashkëshortëve, shpalljen i zhdukur ose i vdekur të njërit prej tyre, shpalljen të pavlefshme dhe zgjidhjen e martesës; b) pjesëtimin e pasurive; c) ndryshimin e regjimit pasuror martesor, kur sjell mbarimin e bashkësisë.*

105. *Intervistë me Z.Artan Hajdari, avokat dhe pedagog në Shkollën e Magjistraturës, ekspert i institutit së trashëgimisë.*
106. *Ndryshuar me ligjin nr. 121/18.4.2013.*
107. *Neni 318/1 Vendi i çeljes së trashëgimisë (Shtuar me ligjin nr. 121/18.4.2013): Trashëgimia çelet në vendin ku ka pasur vendbanimin e fundit trashëgimlënësi. Kur vendbanimi i fundit i trashëgimlënësit nuk dihet, trashëgimia çelet në vendin ku ndodhet e gjithë pasuria e tij ose pjesa kryesore e saj. Neni 318/2, Ligji i zbatueshëm (Shtuar me ligjin nr. 121/18.4.2013) Trashëgimia rregullohet sipas ligjit të kohës kur është çelur.*
108. *Intervistë me Fioralba Qinami, ish-kryetare e GjRRGJ Lezhë.*
109. *Vendimi nr. 4849/27.05.2008 të GjRRGJ Tiranë; shih edhe vendimin unifikues të KBGJL nr. 14/16.02.2001 i cili ndonëse trajton çështje ligjore lidhur me rekursin paraqet kalvarin e proceseve që ka ndjekur paditësja dhe dy vajzat e saj si të vetmet trashëgimtare ligjore të radhës së parë të të ndjerit F.M përkatësish bashkëshorti dhe babai i tyre. Lokali i ndërtuar gjatë martesës dhe automjeti i F.M pretendohen si pronë e atit dhe vëllezërve të tij.*
110. *Artur Malaj, ish-kryetar i GjRRGJ Vlorë.*
111. *Admir Belishta dhe Sonjela Voskopi, GjRRGJ Korçë.*
112. *Intervistë me Artur Malaj, kryetar i GjRRGJ Vlorë [4 prill 2012].*
113. *Shih vendimin nr. 3688/30.11.2011 të GjRRGJ Tiranë. “Rezultoi nga provat e marra në gjykim, se nga ana e GjRRGJ Tiranë, mbi bazën e kërkesës së bërë nga e paditura M.K, me vendimin nr. 1340/18.02.2008, janë përcaktuar si trashëgimtare ligjore të shtetasit N.K, të paditurat M.K (bashkëshortja e trashëgimlënësit nga martesa e dytë) dhe Th.K (e ëma e trashëgimlënësit), duke u përjashtuar nga trashëgimi vajzat e tij, Xh.K dhe E.K. Në vendimin nr. 4849/27.05.2008 të GjRRGJ Tiranë shohim rastin kur vajzat mitura, babai i të cilave ka vdekur, nuk janë përfshirë në radhët e trashëgimtareve në zëvendësim të të atit pas vdekjes së gjyshes nga ati. Një problem i mbartur që del nga ky gjykim është se edhe kur është bërë çelja e trashëgimisë së atit të tyre, ai ka figuruar si beqar e pa fëmijë dhe ato janë përjashtuar nga rrethi i trashëgimtarëve. Këtu është rasti për të rekomanduar analizë të statusit të fëmijëve të lindur jashtë martese dhe ndikimin e të drejtës së trashëgimisë dhe pronësisë në këto raste.*
114. *Sonjela Voskopi, gjyqtare, GjRRGJ Korçë.*
115. *Sipas nenit 333 të KC: [Ndryshuar me ligjin nr. 121/18.4.2013]: Heqja dorë nga trashëgimia duhet të bëhet me deklaratë të shkruar, që regjistrohet te noteri i njësisë vendore ku është*

çelur trashëgimia, ose me deklaratë noteriale të redaktuar nga noteri. Heqja dorë mund të bëhet edhe me anë të një përfaqësuesi të pajisur me prokurë të posaçme. Pas regjistrimit të heqjes dorë nga trashëgimia, noteri kryesisht lëshon një dëshmi të re trashëgimie, ku pasqyrohet ndryshimi në rrethin e trashëgimtarëve, si dhe pjesët e tyre takuese, të cilën ia dërgon personit që ka kërkuar lëshimin e dëshmisë fillestare të trashëgimisë.

116. *Rasti i pasqyrim të dispozitave të shariatit në rastin e vendimit nr. 1892/01.03.2012 i GJRRGJ Tiranë.*
117. *Cituar nga vendimi: Marrëdhëniet e trashëgimisë sipas të drejtës otomane, rregulloheshin sipas normave të së drejtës së shenjtë myslimane (Sheriati), e cila kishte si burim kryesor kuranin. Në bazë të akteve të administruar në gjykim, vërtetohet fakti juridik se në kohën e vdekjes e të ndjerit I.Xh, kanë qenë gjallë i biri H.Xh. i cili ka vdekur më datë 26.07.1958, për të cilin është lëshuar dëshmia e trashëgimisë me vendim gjyqësor nr. 2552/05.05.2006, ç'ka bën që ai të jetë të zotë për të trashëguar të ndjerin. Kjo në bazë të të drejtës së shenjtë myslimane (shariatit) i cili parashikonte se “Cilido që vdes dhe lë pas vetes pasuri, le ta trashëgojnë meshkujt e familjes, ata që janë gjallë”.*
118. *Intervistë me Admir Belishta e Sonjela Voskopi nga GJRRGJ Korçë*
119. *Interviste me Artan Hajdari, pedagog në Shkollën e Magjistraturës dhe ekspert i çështjeve ligjore të trashëgimisë , Intervistë me Kostika Cobanaqi, gjyqtar.*
120. *Duke dashur të sqarojmë këtë çështje, nisur nga problemet që na u paraqitën gjatë studimit, morëm opinion e Z.Artan Hajdari, pedagog në Shkollën e Magjistraturës dhe eksperti i çështjeve të trashëgimisë i cili nënvizon se: “Sa i përket padive në rastet e trashëgimisë, qëndrimi i mbajtur për këto lloj padish është interpretimi literal por edhe doktrinar që i është bere nenit 411 të KC. Doktrina si edhe praktika gjyqësore, duke e konsideruar testamentit si një veprim juridik të njëanshëm, ruan të njëjta kriteret trajtimi me ato që parashikojnë pavlefshmëritë e veprimet juridik. Kështu që kur flasim për padi që rrjedhin nga pavlefshmëritë e testamentit si veprim juridik, kemi parasysh vetëm paditë që kanë të bëjnë me shkaqe relative të pavlefshmërisë. Ndërsa kur flasim për natyrën e shkaqeve absolute të pavlefshmërisë, paditë që do të mbrojnë këto marrëdhënie juridike civile të cenuara në këto raste do të jenë ato që kanë të bëjnë me mbrojtjen e trashëgimisë, konkretisht padia e kërimit të trashëgimit sipas kushteve të nenit 349. Në praktikë shumë gjyqtarë i ngatërrojnë këto koncepte.”*
121. *Shih vendimi: nr. 11117-01201-00-2008 i Regj. Themeltar nr. 00-2013-931 i Vendimit (92) i KCGJL.*
122. *Admir Belishta, kryetar i GJRRGJ Korçë.*

123. Rezarta Mataj, Admir Belishta, etj.
124. Kodi i Familjes është miratuar me ligjin nr. 9062, datë 8.5.2003 dhe kjo dispozitiv i shtrin efektet për pasurinë që fitohet nga bashkëshorti edhe kur ata kanë lidhur martesë para miratimit të tij.
125. Intervistë me Prof.Dr. Mariana Semini.
126. Vendimi nr. 444/15.02.2008 i GjRREGJ Korçë.
127. Shih gjithashtu Vendimin e KCGJL nr. 213/08.02.2005 lidhur me dhurim bërë nga prindi (ati) në favor të djalit pa marrë pëlqimin e bashkëshortes (nëna e fëmijës) si bashkëpronare në pasurinë objekt dhurimi sepse rezultojnë se është pasuri e fituar gjatë martesës;
128. Shih: Vendimi Unifikues nr. 3/03.02.2006 i KBGJL. Bashkëshortja i ka shitur një personi të tretë një pasuri të paluajtshme. Ajo e ka fituar këtë pasuri përmes një kontrate dhurimi. Kontrata është e vlefshme dhe dhurues është bashkëshorti i saj. Bashkëshorti kërkon pavlefshmërinë e kontratës së shitblerjes sepse shitja [e sendit të dhuruar nga ana e tij] është bërë pa marrë pëlqimin e tij. <http://www.gjykataelarte.gov.al/>
129. Kolegjet e Bashkuara kanë bërë arsyetimin në vijim për të arritur në unifikimin e praktikës gjyqësore: Së pari: kontrata e dhurimit hyn tek veprimet juridike pa kundërshtim dhe synon kalimin e një vlere pasurore pa synuar tjetër ekuivalent. Ka një shkak të ligjshëm në thelbin e kontratës së dhurimit dhe ky shkak animus donandi është sjellja dobi ekonomike palës tjetër, pa ndjekur asnjë përfitim si shkëmbim. Nëse pas dhurimit të bërë nga R.S bashkëshortes së tij D.N do të pranohej kthimi i një pjese të sendit të dhuruar dhuruesit, do të ndryshonte shkak i kontratës së dhurimit, dhe do të vihej në dyshim vullneti i dhuruesit. Së dyti: elementë thelbësorë të kontratës janë subjektet (dy), objekti, marrëveshja dhe forma. Detyrimin të dhuruesit për kalimin e pronësisë së sendit, i korrespondon e drejta e përfituesit të dhurimit për të fituar pronësinë mbi këtë send. Në këto rrethana, të pretendosh që dhuruesi kalon pronësinë mbi gjithë sendin e dhuruar dhe në të njëjtën kohë përfiton " pjese të tij, duhet të pranosh që dhuruesi gëzon njëkohësisht cilësinë e debitorit dhe atë të kreditorit mbi të njëjtin detyrim, atë të kalimit të pronësisë mbi një send të paluajtshëm. Me fjale të tjera, do të thotë t'i japësh mundësinë një subjekti të se drejtës, të lidhe kontratë me veten e tij, gjë që nuk përfaqëson gjë tjetër veçse një non sens juridik.
130. Shih Vendimi nr. 3689/5.06.2011 të GjRREGJ Tiranë.
131. Vendimi 5722/26.09.2011; Vendimi nr. 55/17.01.2011 të GjRREGJ Tiranë ku pas 21 seancash me një kohë shtrirjeje prej 465 ditësh çështja pushohet.

132. Sipas përmbajtjes së prokurës cituar në Vendimin nr. 9259/10.11.2009, GjRRGJ Tiranë “: Lëshohet kjo prokurë nga ana jonë me vullnetin tonë të plotë e të lirë. Quajmë të ligjshëm çdo veprim juridik të kryer nga vëllai ynë në tërheqjen e qerasë dhe njëlloj sikur të ishte kryer nga ne vetë me vullnetin tonë. Hartohet kjo prokurë për efekte ligjore dhe nënshkruhet nga ne në prani të noterit. Po ashtu, i japim të drejtë t’i shesë kur e sheh me leverdi [me bold fjalia e shtuar në prokurë]”.
133. Marrë nga pjesa narrative e VKM nr. 573/16.6.2011 “Për miratimin e strategjisë kombëtare për barazinë gjinore, reduktimin e dhunës me bazë gjinore e dhunës në familje, 2011-2015, dhe të planit të veprimit për zbatimin e saj”.
134. Enerjeta Deraj, Gjyqtare.
135. Brunilda Kadi, Gjyqtare.
136. Vendimi Unifikues i KBGJL me nr. 22/13.03.2002.
137. Mbështetur në Statistikat e marra nga ALUIZNI, Raporti Kombëtar mbi Statusin e Gruas dhe Barazinë Gjinore në Shqipëri i vitit 2011, në faqen 80, bën me dije se nga procesi i vet deklarimit janë zyrtarizuar rreth 500.000 njësi të pronave të paluajtshme ku përfshihen shtëpi, dyqane, etj.
138. Shih ligjin nr. 9482/3.4.2006 “Për legalizimin, urbanizimin dhe integrimin e ndërtimeve pa leje” ndryshuar, përkatësisht neni 7, etj. Formularët e vet deklarimit nuk kërkojnë të dhëna mbi gjendjen familjare e martesore të vetdeklaruesit por sipas nenit 27 kërkohet certifikata familjare si pjesë e dokumentacionit për legalizimin e objektit. Ndërkohë duhen riparuar efektet e legjislacionit sepse nisur nga tradita shqiptare dhe të dhënat e marra nga regjistri i gjendjes civile në Shqipëri në shumicën dërmuese të rasteve, (90%), kryetari i regjistruar si kryetari i familjes është një burrë.
139. Shih: Vendimi nr. 8134/20.10.2011 përmes të cilit ish-bashkëshortja kërkon ti njihet e drejta e përfshirjes në procesin e legalizimit e drejtë kjo që nuk pranohet nga ish-bashkëshorti i saj i cili ka vet deklaruar një ndërtim të bërë gjatë martesës; shih Vendimi nr. 3760/9.05.2011 i GjRRGJ Tiranë ku ish-bashkëshortja me cilësinë e paditëses kërkon njohjen e së drejtës në 1/6 pjesë takuese, në raportet e pronësisë në objektin Ndërtesë banimi 2 katëshe, me sip. ndërtimore prej 175m², që është në proces legalizimi, sipas kërkesës së vetdeklarimit për legalizim “Shtojca A” me nr. 746 datë 10.03.2005, që figuron në emër të të paditurve në proces.
140. Shih përmbajtjen e vendimit në <http://www.gjykataelarte.gov.al/>
141. A.Mandro, A.Anastasi, E.Shkurti, A.Bozo “Barazia gjinore dhe mosdiskriminimi”. Shih vendi-

- min nr. 2323/20.04.2005 të GjRREGJ Tiranë si një model sesi gjykatat më të ulëta i referohen jurisprudencës së GjL.
142. Shih Vendimi nr. 10-2009-796 (389)/06.10.2009 i GJA Durrës.
143. Vendimi nr. 170/21.02.2008 i GjRREGJ Kavajë.
144. Ligji nr. 9232/13.5.2004 "Për programet sociale të strehimit të banorëve të zonave urbane", ndryshuar së fundmi edhe me ligjin nr. 54/2012 dhe që i referohet jo vetëm zonave urbane por të gjithë territorit të Shqipërisë, ka për qëllim krijimin e mundësive për strehim të përshtatshëm dhe të përballueshëm, duke u mbështetur në aftësitë paguese të familjeve që kanë nevojë për strehim dhe për ndihmën e shtetit.
145. Shih rastin e M.XH, 22 vjeç, e martuar me një fëmijë e cila dëbohet nga konvikti i shkollës Teknologjike Hoteleri – Turizëm ku ishte strehuar dhe raportin e AI të vitit 2012, pjesën për Shqipërinë lidhur me të drejtën për strehim [fq 60 e raportit] <http://www.amnesty.org/en/region/albania/report-2012#section-2-10>
146. shih 'Opinion i Bordit të Ekspertëve pranë KMD për trajtimin e ankesës së shtetases A.Ç., kundër CEZ Shpërndarje sh.a. në të cilën pretendohet diskriminim për shkak të gjinisë, shtatzënisë, gjendjes martesore dhe gjendjes civile' në: <http://kmd.al/skedaret/1442831986-KMD%20mars.pdf>
147. Lidhur me të drejtën për strehim të përshtatshëm dhe gjendjen në nivelin e OKB shih: UN SPECIAL RAPPORTEUR HOUSING REPORT 2012 - WOMEN & ADEQUATE HOUSING në http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session19/A-HRC-19-53_en.pdf
148. Raporti "Për vlerësimin e zbatimit të CEDAW në Shqipëri". Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillimin Ndërkombëtar, Chemonics International Inc. dhjetor 2005 në http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnadg312.pdf [mundësuar në janar 2016].
149. Duke iu referuar si burim Censurit të Ndërmarrjeve 2010, INSTAT në përgjigje të kërkesës sonë për informacion, përgjigje dhënë me datë 5 prill 2012, nënvizon se 26% e bizneseve janë të regjistruara dhe drejtuara nga gratë.
150. Shih studimet e kryera nga Qendra Shqiptare për Studime Ekonomike dhe nga Shoqata e Grave Afariste dhe Profesioniste në vitin 2006. Sipas studimit të SHGAP konkludohet se gratë që kanë marrë kredi nga bankat kanë hasur pengesa. Pengesat kanë qenë të lidhura me biznesin të cilin ato zhvillojnë [81,3%]; me përgatitjen e plan biznesit [76,7 %], me përgatitjen e dokumenteve bankarë [72.7%] dhe me termat e kolateralit [70%].

151. Sipas studimit të vitit 2006 të SHGAP, 51,3% janë persona fizik dhe 41,3% si Shoqëri me Përgjegjësi të kufizuar.
152. Shih: <http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=CEDAW/C/ALB/CO/3> tekstin e vërejtjeve përmbyllëse të korrikut 2010. [mundësuar në janar 2016]
153. Shih Vendim i KM nr. 573/16.6.2011 “Për miratimin e strategjisë kombëtare për barazinë gjinore, reduktimin e dhunës me bazë gjinore e dhunës në familje, 2011-2015, dhe të planit të veprimit për zbatimin e saj”. Fletorja Zyrtare nr. 127/2011. Nga pjesa narrative e kësaj strategjie mësojmë se: “Gratë kanë ngritur bizneset e tyre kryesisht në aktivitete ekonomike të tilla si tregti, shitje me shumicë, dyqane, shërbime të ndryshme si dentist, noteri, avokati, parukieri, agrobiznes, industri, prodhimin e bulmetit, tekstil, botime librash, rrobaqepësi dhe punime artizanale. Sipas statistikave të INSTAT, 18% e drejtuesve të biznesit privat janë gra. Numri më i madh i bizneseve të regjistruara që drejtohen nga gratë është përqendruar në Tiranë (31%), dhe Elbasan (30%). Janë mbështetur nisma për ngritjen e programeve të kreditimit me qëllim nxitjen e biznesit të grave nëpërmjet zbatimit të programeve si ai për Fondin e Garantimit të Kredive për Eksport. Megjithëse rreth 70% e grave që jetojnë në zona rurale punojnë në bujqësi, por vetëm 6% e fermave janë në pronësi apo të menaxhuara prej tyre. Gratë në zonat rurale kanë shumë vështirësi në gjetjen e mundësive të punësimit, kështu që shumica e tyre merret kryesisht me punë në bujqësi. Fermat nuk kanë mundësi prodhimi apo shitjeje dhe marrin shumë pak kujdes dhe mbështetje nga qeveria”.
154. Shih për më shumë dhe me efekt krahasimor raportin e 3-të periodik të shtetit shqiptar për Komitetin CEDAW përkatësisht paragrafët 356-357-358, etj.
155. Për më shumë shih faqen e BKT-se: <http://www.bkt.com.al/bktMain.aspx>; faqen e BSH në: <http://www.bankofalbania.org/>.
156. Kërkesat kryesore, sipas opinionit të personave të intervistuar, duket se fokusohen për të sponsorizuar ekskursione jashtë shtetit dhe jo për të mbështetur një aktivitetet promovues apo mbështetës të turizmit shtëpiak, apo shkollim profesional apo kurse, etj.
157. Arta Mandro – Balili. “Diskriminimi gjinor në çështjet familjare e martesore. Roli i gjykatës”. 2014 <http://www.undp.org/content/dam/albania/docs/misc/Diskriminimi%20gjinor%20ne%20ceshtjet%20familjare%20A.%20Mandro.pdf>
158. Studimi mund të shikohet në: <http://www.undp.org/content/dam/albania/docs/misc/Konfliktet%20gjyqesore%20te%20marredhenieve%20te%20punes%20nen%20kendvesh-trimin%20gjinor.pdf>
159. QNLQ dhe UN Women. Të drejtat pronësore dhe Gruaja. 2014. <http://www.un.org.al/>

editor-files/file/BIPshqip.pdf

160. *Raporti mund të shkarkohet: <http://www.un.org.al/editor-files/file/news/National%20Report-Status%20of%20Women%20and%20Gender%20Equality%20ALB.pdf>*
161. *Kjo nuk ishte një çështje prioritare në Strategjinë Suedeze për rastin e Shqipërisë për periudhën 2009-2012. Për këtë shih Strategy for Swedish Development Cooperation with Albania, 2009-2012 në: <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/09/39/76/e52667c2.pdf>. 'Sida' është përpjekur të rrisë mbështetjen për fuqizimin ekonomik të gruas duke bashkëpunuar me partnerë. Për të drejtuar këtë mbështetje, Sida më 30 dhjetor 2009 ka bërë publike një working paper ku ka përvijuar dimensionin konceptual dhe operacional mbi 'fuqizimin ekonomik të gruas,' duke përfshirë si një fushë të rëndësishme atë që lidhet me të drejtat pronësore të saj. Ky dokument sugjerohet për studiuesit si një mjet pune për të analizuar në mënyrë gjithëpërfshirëse të gjitha aspektet e të drejtave ekonomike të grave. http://www.sida.se/Global/Sida52479en_Women's%20Economic%20Empowerment%20Scope%20for%20Sida's%20Engagement_webb.pdf*
162. *Schmitz, Catharina; "Mësime nga puna e Fuqizimit Ekonomik të Gruas për pronësinë e tokës dhe pronave nga gratë në Kosovë/Shqipëri", qershor 2010. Në tetor 2010, 'Sida,' ka marrë konsulencë dhe ka mbështetur financiarisht 'Indevelop' e cila, për llogari të Sida, përmes ekspertes Catharina Schmitz, ka këshilluar Sida në Kosovë dhe Shqipëri lidhur me çështje të fuqizimit ekonomik të grave. Veçanërisht konsulenca ka qenë e lidhur me programet e administrimit të tokës, të realizuara në bashkëpunim me Bankën Botërore. Mbështetja është dhënë me qëllim për të forcuar të drejtat pronësore të grave brenda programeve në proces. Në Shqipëri këto këshilla janë dhënë edhe në kuadër të përgatitjes së strategjisë së re kombëtare të BGJ. Shih në: <http://www.indevelop.se/news/womens-economic-empowerment-in-albania-and-kosovo/>*
163. *Të interesuarit mund të shohin edhe faqen e BB për gender: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTGENDER/0,,menuPK:336874~pagePK:149018~piPK:149093~theSitePK:336868,00.html>*
164. *për më shumë shih raportin e qershor 2011 në: <http://siteresources.worldbank.org/INTECA/Resources/landgenderassessment.pdf>*
165. *shih botimin e dytë të këtij dokumenti që daton në prill 2012 përgatitur nga Njësia për Uljen e Varfërisë dhe Drejtimin Ekonomik, Rajoni i Evropës dhe Azisë Qendrore. Clelia Rontoyanni dhe Tony Lamb. në: http://siteresources.worldbank.org/INTALBANIA/Resources/Revised_Version_Property_Rights_Paper_Edited.pdf*
166. *Po këtu gjendet konkluzioni se: Mungesa e titullit të regjistruar i vendos në pozita më pak të favorshme të drejtat e të miturve dhe të personave me aftësi të kufizuar të cilët nuk janë*

në gjendje t'i vendosin vetë në rregulla të drejtat e tyre mbi pronën. Romët shpesh hasin vështirësi në mbrojtjen e të drejtave të tyre mbi pronën, jo vetëm për shkak të paragjy-kimeve nga ana e pushtetit vendor (për shembull, në miratimin e regjistrimit të vend-banimit), por edhe sepse shumë romë kanë arsim të kufizuar ose janë analfabetë dhe, për rrjedhojë, e kanë të vështirë të ndjekin procedurat zyrtare.

167. *Shih: Raporti i BB mbi "Statusin e Reformës së Tokës dhe Tregut të Pronave të Paluajtshme në Shqipëri [2006] me autor primar William Valletta ndalet në komponentët kryesorë të reformës së pronësisë mbi tokën, statusin e kësaj reformë në kohën e përgatitjes së punimit dhe rekomandimet për vazhdimësinë. Nënvizojmë se raporti nuk bën një analizë të aspekteve që lidhen me të drejtat pronësore të grave. [http://siteresources.worldbank.org/INTALBANIA/Resources/Statusi_i_Reformes_se_Tokes_dhe_i_Tregut_te_Patund.pdf](http://siteresources.worldbank.org/INTALBANIA/Resources/Statusi_i_Reformes_se_Tokes_dhe_i_Tregut_te_Pronave_te_Patund.pdf)*
168. *<http://minds.wisconsin.edu/handle/1793/21961>*
169. *<http://minds.wisconsin.edu/handle/1793/22001>*
170. *Variantin në anglisht dhe rusisht të kësaj broshure mund ta gjeni në: <http://www.unwomen-eeca.org/module/project/img/194.pdf> [mundësuar në janar 2016].*
171. *Shih në: http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_598a.pdf [mundësuar janar 2016].*
172. *Një link i publikimit: http://books.google.com/books?id=UkWeHwAACAAJ&source=gbs_navlinks_s*
173. *Legal Officer, Land & Tenure Section, UN-HABITAT, prill 2004.*
174. *Dokumenti mund të shkarkohet: http://www.unhabitat.org/downloads/docs/10788_1_594343.pdf*
175. *Shih për më shumë informacion në: <http://www.unhabitat.org/tenure>; <http://www.unhabitat.org/gender>; <http://www.unhabitat.org/campaigns>*
176. *Dokumenti mund të shkarkohet nga: <http://www.elmt-relpa.org/FCKeditor/UserFiles/File/elmt/201002/Final%20Report%20Womens%20Property%20Rights.pdf>*
177. *Ky dokument mund të shkarkohet nga: [http://www.un.org/en/ecosoc/docs/pdfs/10-50143_\(e\)_\(desa\)dialogues_ecosoc_achieving_gender_equality_women_empowerment.pdf](http://www.un.org/en/ecosoc/docs/pdfs/10-50143_(e)_(desa)dialogues_ecosoc_achieving_gender_equality_women_empowerment.pdf) [mundësuar në janar 2016]*
178. *Shih: <http://www.unhabitat.org/content.asp?cid=3983&catid=463&typeid=3&Content->*

ByTheme=277

179. Shih: www.worldbank.org/genderinag.
180. Kolegji Civil i GJL: nr. 233/2014.
181. Rexhina Merlika, paraqet këtë situatë lidhur me paditë për zgjidhje martesë për vitin 2011: gjithsej janë paraqitur 72 kërkesëpadi. Nga këto, me paditë bashkëshorten 42 raste ndërsa me paditë bashkëshortin 30 raste. Me kërkesë të të dy bashkëshortëve vetëm 6 raste. Sipas gjyqtarës Merlika, “kjo e dhënë statistikore tregon për një lloj evolimi ku gruaja ka një ndërgjegjësim me të madh për garancitë jep ligji”. Nuk është e njëjta situatë për pjesëtimet e pasurive bashkëshortore.
182. Sipas të dhënave që gjenden në VKM nr. 573/16.6.2011 “Për miratimin e strategjisë kombëtare për barazinë gjinore, reduktimin e dhunës me bazë gjinore e dhunës në familje, 2011-2015, dhe të planit të veprimit për zbatimin e saj” referuar të dhënave të INSTAT.
183. Fjoralba Qinami, kryetare e GjRRGJ Lezhë; Brunilda Kadi, Gjyqtare e cila sjell edhe përvojën e GjRRGJ Fier.
184. Vendimi i GJK nr. 9/92, 2 nëntor 1992.
185. Vendimi i GJK nr. 11, datë 27.08.1993. Përmbledhje e vendimeve, viti 1992-1997, f 91; nr. 171, datë 30.07.2002. Përmbledhje e vendimeve, viti 2002, f 184; nr. 71, datë 02.12.1998. Përmbledhje e vendimeve, viti 1997-1999, f 206; nr. 16, datë 17.04.2000. Përmbledhje e vendimeve, viti 2000, f 20; nr. 34, datë 20.12.2005. Përmbledhje e vendimeve, viti 2005, f. 289.
186. Shih Vendimin e GJK 17/23.04.2010.
187. Vetëm gjatë vitit 2013 ky ligj ka ndryshuar dy herë. Shih Ligji nr. 131/2013: “Për disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr. 7829, datë 1.6.1994 “Për noterinë”, të ndryshuar”.
188. Studimi i kryer nga Qendra e Studimeve dhe trajnimeve juridike në bashkëpunim me Fondacionin “Friedrich Ebert” gjatë vitit 2007-2008.
189. Dispozitat e KF parashikojnë se çdo pasuri e fituar gjatë martesës nga njëri apo të dy bashkëshortët është pjesë e bashkësisë ligjore dhe në referohemi përgjithësisht interpretimeve mbi këtë regjim si ai që është më i përdorshmi
190. Mendimi i Fjoralba Qinami, kryetare e GjRRGJ Lezhë.
191. Intervistë me Aurela Anastasi, Drejtore Ekzekutive e QNLQ dhe Elona Saliqaj, Notere dhe

trajnuese në këto aktivitete.

192. *Dëshmia e trashëgimisë Neni 348, (Ndryshuar me ligjin nr. 121/2013, datë 18.4.2013)*
193. *fq 15 e raportit i mundësueshëm në http://www.avokatipopullit.gov.al/Raporte/Raporti_2010.pdf*
194. *Shih Raporti i Avokatit të popullit për vitin 2014 në: <http://www.avokatipopullit.gov.al/sites/default/files/ctools/RAPORTI%202014.pdf>*
195. *shih: 'Vademekum për avokatët', fq.110 -116.*
196. *shih për më shumë Dokumentin Analitik të Reformës në Drejtësi në: <http://reformanedrejttesi.al/dokumenti-analitik>*
197. *Për më shumë shih: Reforma në Drejtësi nw: <http://reformanedrejttesi.al/dokumenti-strategjik-dhe-plani-i-veprimit>*
198. *Shih Ligjin nr. 8417/28.10.1998 "Kushtetuta e RSH" (ndryshuar).*
199. *Shih Ligji nr. 8454/4.2.1999 "Për Avokatin e Popullit" (ndryshuar).*
200. *Shih neni 1, 2 & 6, 5, etj të Ligjit nr. 8788/ 7.5.2001 "Për organizatat jofitimprurëse" (ndryshuar ligji 92/2013).*
201. *Shih Indeksi i Reformës Gjyqësore. Shqipëri Vol IV. fq 24.*
202. *Shih rekomandimet e bëra nga Avokati i Popullit në vijimësi si dhe raportet e këtij institucioni me tri pushtetet dhe Gjykatën Kushtetuese në: <http://www.avokatipopullit.gov.al/index.htm>*

SHTOJCA

BIBLIOGRAFI E STUDIMIT

LEGJISLACION

- *Ligji nr. 8417/21.10.1998 “Kushtetuta e RSH”, [ndryshuar].*
- *Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut*
- *Konventa për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave [botuar në Fletoren Zyrtare nr. Ekstra/15.10.2008.*
- *Konventa mbi të Drejtat e Fëmijës, New York, 20.11.1989.*
- *Pakti Ndërkombëtar për të Drejta Ekonomike, Sociale e Kulturore, Ligji nr. 7511/ 8.8.1991*
- *Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike, Ligji nr. 7510/8.8.1991*
- *Protokolli i dytë shtesë i Paktit Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike, Ligji nr. 9726/7.5.2007*
- *Kodi i Familjes i RSH i vitit 2003*
- *Kodi Civil i RSH 1995*
- *“Për Avokatin e Popullit” (ndryshuar), Ligji nr. 8454/4.2.1999*
- *“Për organizatat jofitimprurëse” (ndryshuar), Ligji nr. 8788/ 7.5.2001*
- *“Për Barazisë Gjinore në Shoqëri”, Ligji nr.??? 2008*
- *“Për privatizimin e banesave dhe objekteve të kthyer në banesa, të ndërtuara me fondet e shoqërive dhe të ndërmarrjeve shtetërore”, Ligjin nr. 9321/25.11.2004*
- *“Për procedurat e privatizimit të banesave të ndërtuara ose të blera me fonde shtetërore nga enti kombëtar i banesave”, Ligji nr. 9416/20.5.2005*
- *“Për tokën”, Ligji nr. 7501/19.7.1991*
- *“Për Kalimin në Pronësi të Tokës Bujqësore, Pyjore, Livadheve dhe Kullotave”, Ligji nr. 8337/*
- *Për Përfundimin e Procesit të Kalimit në Pronësi Përfituesve të tokës bujqësore të ish-Ndërmarrjeve Bujqësore, Ligj nr. 57/2012*
- *“Për regjistrimin e pasurive të paluajtshme”, Ligji nr. 33/2012*

- “Për legalizimin, urbanizimin dhe integrimin e ndërtimeve pa leje” ndryshuar, Ligji nr. 9482/3.4.2006,
- “Për privatizimin e banesave shtetërore”, Ligjin nr. 7652/23.12.1992 ndryshuar me Ligjin nr. 7909/5.4.1995
- "Për programet sociale të strehimit të banorëve të zonave urbane", ndryshuar, Ligji nr. 9232/13.5.2004
- ‘Për Kodin Civil të Republikës Popullore Socialiste të Shqipërisë’, Ligji nr. 6340/26.06.1981
- Kodi Civil 1929
- Dekreti nr. 1892/05.07.1954 "Mbi Trashëgiminë",
- Dekreti nr. 2083/06.07.1955 "Për Pronësinë"
- Rekomandimi i përgjithshëm 21 i CEDAW
- Komenti i Përgjithshëm nr. 4 (1991) E drejta për strehim të përshtatshëm (sipas nenit 11 (1) të Konventës për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore) Miratuar nga Komiteti i OKB-së për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore më 12 dhjetor 1991.
- VKM nr.573/16.6.2011 “Për miratimin e strategjisë kombëtare për barazinë gjinore dhe reduktimin e dhunës me bazë gjinore e dhunës në familje, 2011-2015, dhe të planit të veprimit për zbatimin e saj”.
- Strategjia ndërsektoriale e reformës në fushën e të drejtës pronësore dhe Planin e Veprimit

LITERATURË

- Aleks Luarasi “Marrëdhëniet Familjare” Botim i SHB Luarasi, Tiranë 2001
- Arta Mandro “E drejta Familjare” SHB Emal, ShB Emal, Tiranë 2009
- Arta Mandro “Diskriminimi gjinor në çështjet familjare e martesore”, Botim i Shkollës së Magjistraturës dhe UNDP, Tiranë 2014.
- Avni Shehu, “Pronësia”, Tiranë, Albin 2000
- Andrea Nathanaili “E drejta e pronësisë e RPSH”, kurs leksionesh. Tiranë 1974. Botim i UT, Fakulteti i Shkencave Politike e Juridike.
- The World Bank, “Assessing Land Administration Project’s Gender Impacts in the Western Balkans”, Country Case Studies: Albania, Bosnia-Herzegovina and Montenegro, June 2011,
- AI: “Albania. Violence against women in the family. It is not her shame”, 2006,
- Raporti i 3-të periodik i shtetit shqiptar për Komitetin CEDAW, 2010.

- *Progres Raporti për Shqipërinë i Komisionit European për 2012*
- *Indeksi i Reformës Gjyqësore. Shqipëri Vol IV.*
- *Ksanthipi Begeja “E drejta Familjare e RPSSH”, SHBLU, Tiranë 1984*
- *Kanuni i Lekë Dukagjinit*
- *Kanuni i Skënderbeut*
- *Kanuni i Pukës*
- *Kanuni i Lumës*
- *Shartet e Idriz Sulit apo Kanuni i Labërisë.*
- *Historia e Shtetit dhe e së Drejtës në Shqipëri, Botim i Universitetit Luarasi, Tiranë, 2007.*
- *Fatos Tarifa “Of Time, Honor, and Memory: Oral Law in Albania”*
- *Ardian Nuni, Luan Hazneziri, “E drejta Civile II (Pronësia)”, Tiranë 2010,*
- *De Waal C. “Post-socialist Property Rights and Wrongs in Albania: An Ethnography of Agrarian Change. Conservat Soc, 2004*
- *“Vlerësimi i Ndikimit Gjinator në Projektin mbi Administrimin e Tokës në Ballkanin Perëndimor, rasti i Shqipërisë, Bosnjë Hercegovinës dhe Malit të Zi” BB, Qershor 2011*
- *Raportit Kombëtar për Statusin e Gruas dhe Barazinë Gjimore në Shqipëri, Tiranë 2011. Botim i MPCSSHB*
- *Clelia Rontoyanni, Tony Lamb “Qeverisja në mbrojtjen e të drejtave mbi pronën e paluajtshme në Shqipëri: sfidë e vazhdueshme” [prill 2012]. BB*
- *“Pabarazia gjimore në pagë-një rast shqiptar”, Aleanca Gjimore për Zhvillim. Tiranë 2012.*
- *Susana Lastarria-Cornhiel, Rachel Wheeler, “Gender, Ethnicity, and Landed Property in Albania”, working paper nr. 18 [1998] University of Wisconsin—Madison dhe Land Tenure Center.*
- *Rachel Wheeler “Past and present land tenure systems in Albania: patrilineal, patriarchal, family-centered”, Working paper nr. 13, 1998, University of Wisconsin—Madison dhe Land Tenure Center*
- *Fatma Gul Unal, Mirjana Dokmanovic and Rafis Abazov “Kriza ekonomike dhe financiare në vendet e Europës Qendrore dhe Lindore (CEE) dhe Shteteve të Pavarura të Komenuelthit (CIS)– perspektiva gjimore dhe përzgjedhjet politike [policy paper], tetor 2009.*
- *“Using Human Rights Treaties to Protect Rural Women’s Right to Land in Tajikistan” përgatitur nga UNIFEM [UN Development Fund for Women, 2004].*
- *Marjolein Benschop “Të drejtat e grave mbi tokën dhe pasurinë” [prill 2004]*

- *Fiona Flintan, Solomon Demlie, Mohammed Awol, Zahra Humed, Yemane Belete and Honey Lemma mbi “Të drejtat pronësore të grave në Afar, Rajonin e Oromija, Etiopi” USAID [2008]*
- *“Arritja e barazisë gjinore, fuqizimi i gruas dhe forcimi i bashkëpunimit për zhvillim” dokument i Departamentit të Çështjeve Sociale dhe Ekonomike i Sekretariatit të Kombeve të Bashkuara, 2010.*
- *“Raportit progresiv mbi eliminimin e diskriminimit ndaj grave në të drejtat pronësore dhe trashëgimore”. UN-HABITAT*
- *“Land in the Right Hands. Promotin women rights to land Kyrgyzstan and Tajikistan” UN Women 2012.*
- *Studimi i përgatitur nga Fondacioni “Observatori Gruaja në Biznes” dhe Shoqata e Grave Profesioniste Afariste, Tiranë 2006*
- *Sarosh Sattar, “Opportunities for Men and Women: Emerging Europe and Central Asia”*
- *A.Mandro, A.Anastasi, E.Shkurti, A.Bozo “Barazia gjinore dhe mosdiskriminimi”, SHB Dajti, Tiranë, 2011.*
- *A. Bernhard, A Mandro, A Anastasi, “Çështjet e barazisë gjinore në standardet ligjore dhe jurisprudencën kombëtare e ndërkombëtare udhëzues”, Botim i SBM, Tiranë, 2010.*
- *Mariana Semini, “Konfliktet gjyqësore të marrëshënieve të punës parë nën perspektivën e barazisë gjinore”, Botim i SHHM dhe UNDP, Tiranë, 2013*
- *Schmitz, Catharina; “Mësime nga puna e WEE për pronësinë e tokës dhe pronave nga gratë në Kosovë/Shqipëri”, qershor 2010.*
- *Përmbledhje e vendimeve të Gjykatës Kushtetuese viti 1992-1997, viti 1997-1999, viti 2000, viti 2005*
- *UN Special Rapporteur Housing Report 2012 - Women & Adequate Housing*
- *Emira Shkurti dhe Aida Orgocka: Raport “Për vlerësimin e zbatimit të CEDAW në Shqipëri”. Agjencinë e Shteteve të Bashkuara për Zhvillimin Ndërkombëtar nga Chemonics International Inc. Dhjetor 2005.*
- *Vërejtjet përmblylëse të Komitetit CEDAW, Korrik 2010*
- *Strategy for Swedish Development Cooperation with Albania, 2009–2012*
- *William Valletta & Raporti i BB mbi “Statusin e Reformës së Tokës dhe Tregut të Pronave të Paluajtshme në Shqipëri, 2006*
- *“Toolkit for Integrating Gender-related Issues in Land Titling Projects”, BB*

VENDIME GJYQËSORE

- Vendimi nr. 5/20.01.2009 i KBGJL
- Vendimi Unifikues i KBGJL nr. 3/03.02.2006
- Vendim Unifikues i KBGJL nr. 24/13.3.2002
- Vendim Unifikues i KBGJL nr. 22/13.03.2002.
- Vendim unifikues i KBGJL nr. 14/16.02.2001
- Vendimin e KCGJL nr. 213/08.02.2005
- Vendimi nr. 1529/2014 i KCGJL
- Vendimi nr. 233/2014 i KCGJL
- Vendimi i Gjykatës Kushtetuese, nr. 9/92, datw 2.11.1992
- Vendimi i Gjykatës Kushtetuese, nr. 11, datë 27.08.1993
- Vendimi i Gjykatës Kushtetuese, nr. 71, datë 02.12.1998
- Vendimi i Gjykatës Kushtetuese, nr. 16, datë 17.04.2000
- Vendimi i Gjykatës Kushtetuese, nr. 171, datë 30.07.2002
- Vendimi i Gjykatës Kushtetuese, nr. 34, datë 20.12.2005
- Vendimi nr. 130/27.1.2011 i GjRRGJ Fier
- Vendimi nr. 6946/14.09.2011 i GjRRGJ Tiranë.
- Vendimi nr. 6318/13.07.2009 i GjRRGJ Tiranë
- Vendimin nr. 332/07.10.2009 i GJA Tiranë
- Vendimin penal të datës 26.02.2009 i GjRRGJ Tiranë
- vendimin nr. 3320/26.04.2011 i GjRRGJ Tiranë
- Vendimin nr. 3086/19.04.2011 i GjRRGJ Tiranë

- Vendimi nr. 3166/21.04.2011 i GjRRGJ Tiranë
- Vendimi nr. 4849/27.05.2008 i GjRRGJ Tiranë
- Vendimi nr. 3688/30.11.2011 i GjRRGJ Tiranë.
- Vendimi nr. 1340/18.02.2008 i GjRRGJ Tiranë,
- Vendimit nr. 1892/01.03.2012 i GjRRGJ Tiranë.
- Vendimi nr. 3689/5.06.2011 i GjRRGJ Tiranë.
- Vendimi nr. 5722/26.09.2011 i GjRRGJ Tiranë;
- Vendimi nr. 55/17.01.2011 i GjRRGJ Tiranë
- Vendimin nr. 9259/10.11.2009 i GjRRGJ Tiranë
- Vendimi nr. 8134/20.10.2011 i GjRRGJ Tiranë
- Vendimi nr. 3760/9.05.2011 i GjRRGJ Tiranë
- Vendimi nr. 2323/20.04.2005 i GjRrGJ Tiranë
- Vendimi nr. 1509/12.10.2015 i GjRRGJ Korçë
- Vendimi nr. 1747/2015 i GjRRGJ Tiranë
- Vendimi nr. 20-2015-634/395 GJA Gjirokastër
- Vendimin nr. 11689/2014, GjRrGJ Tiranë

FAQE WEB

- <http://www.gjykataelarte.gov.al/>
- <http://www.avokatipopullit.gov.al/>
- <http://www.instat.gov.al/>
- <http://www.gjykatafier.gov.al/>
- <http://www.unwomen.org/events/54/expert-group-meeting-good-practices-in-realizing-womens-rights-to-productive-resources-with-a-focus-on-land/>
- <http://siteresources.worldbank.org/INTECA/>

- Resources/landgenderassessment.pdf*
- <http://www.secure.amnesty.org/>
 - <http://www.internationalpropertyrightsindex.org/ranking>
 - <http://www.globalpropertyguide.com/Europe/Albania/property-rights-index>
 - http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/al_rapport_2012_en.pdf
 - <http://www.bkt.com.al/>
 - <http://www.bankofalbania.org/>
 - <http://www.echr.coe.int/R/rdonlyres/9D74A089-C364-456A-A23B-2C1B0725F73C/0/AlbanianAlbanais.pdf>
 - <http://siteresources.worldbank.org/>
 - <http://www.amnesty.org/en/region/albania/report-2012#section-2-10>
 - http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session19/A-HRC-19-53_en.pdf

CIP Katalogimi në botim BK Tiranë

UN Women

Të drejtat pronësore të grave në Shqipëri : analizë e standarteve ligjore dhe e zbatimit të tyre në praktikë. / UN Women. - Bot. i 2-të. – Tiranë : Gent Grafik, 2016
162 f. : me foto ; 22 x 24cm.

Bibliogr.

ISBN 978-9928-202-25-3

1.E drejta e pronës 2. Të drejtat civile 3.E drejta ndërkombëtare 4. Gra

347.12 -055.2(496.5)

lexo online

TË DREJTAT PRONËSORE TË GRAVE NË SHQIPËRI

Botimi i dytë 2016

ISBN: 978-9928-202-25-3

7 89928 202253